

Politicorvm Libri Decem

Contzen, Adam

Colonia, [1621]

Politicorvm Liber secundus.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-95437](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-95437)

POLITICORVM

LIBER SECVNDVS.

DE RELIGIONE IN REPVBLICA TENENDA.

CAPVT I.

Connexio & ordo duorum sequentium librorum.

S. 1.

E causa principe Reipublicae Deo, à quo est omnis potestas, & in quem desinit, deque hominibus è quibus corpus illud politicū, quasi membris suis concinnatur, & mouetur, agitque; atque adeo multiplici eius forma

primo libro tractauimus: nunc de causa, quæ prima in mente agentis, vltima est in operis executione, instituendus est sermo; de fine nempe Reipublicæ. Ille cum in actione virtutis, & honesti meditatione consistat, de virtutibus magistratuum, & subditorum in posterum dicendum: Cum vero omnium virtutum fundamentum sit, *Vera in Dei fides*, de illa præcipue libro secundo, de cæteris libro tertio tractabo. Quamquam vero ad singulos potius, quam Rempublicam doctrina illa pertinere videri posset, memor tamen institui mei, ad magistratus formandos, subditosque qua ciues, & membra sunt magni corporis, omnia præcepta virtutum accommodabo; vt omnibus plane constet, quibus rebus imperiorum maiestas creuerit, quibus afflictæ, & in exitum data sit.

CAPVT II.

Finis Reipublicæ est illius beatitudo.

S. 1.

BEATITUDO singulorum hominum, atque vniuersæ Reipublicæ finis est. Hanc omnes expetunt, in hac omnia sunt, quæ felicem faciunt. Esse multi possunt, qui non querant esse diuites, reges, fortes; nemo est, qui velit esse miser, nolit esse felix. Hanc veteres deam crediderunt, verum sero, nam Lucullus primus ædem illi constituit. Sed felix esse nemo potest, qui pro Deo dona Dei colit.

S. 2. Beati ergo esse omnes expetunt, sed qua in re beatitudo est? Si enim in opibus, voluptatibus, indolentia, honoribus, ad ea bona est instituenda reipublica, si in virtute ad hanc exercendi sunt animi hominum. Hac igitur sententia stare, aut cadere rempublicam oportet. Tò *τὸ τέλος* enim scopus, cynosura, norma est, qua omnes publicæ, priuataeque rationes diriguntur. Quid est in vita tantopere querendum, quam quis sit finis? quod extremum, quod vltimum, quo sint omnia bene viuendi, recteque faciendi consilia referenda. Seneca ep. 71. Quoties quid fugiendum sit, aut quid petendum, vult scire: Ad summum bonum, & propositum totius vitæ respice. Illi enim consentire debet, quicquid agimus, non disponet singula, nisi cui iam vitæ suæ summa proposita est.

Nemo, quamuis paratos habeat colores, similitudinem reddet, nisi iam constet, quid velit pingere. Ideo peccamus, quia de Deo summa partibus vitæ omnes deliberamus, de tota nemo. Scire debet, Reipublica quid petat ille, qui sagittam vult mittere, & tunc dirigere primo delibendum, & moderari manu telum.

Hæc cum in vita priuata vim maximam habeant, in republica tanto maiorem, quanto grauior est maiorum corporum lapsus. Si enim Epicureus, aut Aristippeus quispiam finem ponat ciuitati, omnes in voluptates dissoluentur, Sicyonios, Sibaritas, Babylonios præstabunt. Omne honestum, ac denique ipsam Rempublicam euertent.

Nunc quidem veterum philosophorum persequi sententias importunum est. Quis enim nunc ita acrius Epicureus, aut Aristippeus quispiam finem ponat ciuitati, omnes in voluptates dissoluentur, Sicyonios, Sibaritas, Babylonios præstabunt. Omne honestum, ac denique ipsam Rempublicam euertent.

Hæc philosophis in sua phronitisteria remitto. Politicum nego vllum esse posse, nullum bonum ciuem esse affirmo, qui ad suam vtilitatem, voluptatemque omnia referat. Ies non tuebitur, innocentem supplicio non eximet, fame pereunti cibum non porriget, multo minus arma induet, in arenam non descendet nisi voluptatis gratia; omnem societatem humani generis, ciuilemque communionem ea ferietas, & bruta stultitia tollent è medio.

S. 3. Humanior est, & quodam modo astutior aliorum ratio, qui magnam felicitatis partem esse putant imperare adeoque imperium sui causa esse.

Dionysius sane Corinthi ferulam sceptro substituit, & ne non imperaret, regnum Scholasticum ambiuit, neque alia mens Cæsaris, qui in Alpino oppidulo primus, quam Romæ secundus esse maluit. Sed nec ille est error tolerabilis, recte D. Augustin. lib. 5. de ciuit. c. 24. Neque enim nos Christianos quosdam imperatores ideo felices dicimus, quia vel diutius imperarunt, vel imperantes filios morte placida reliquerunt, vel hostes Reipublicæ domuerunt, vel inimicos ciues aduersus se insurgentes, & cauere, & opprimere potuerunt. Hæc enim & alia vitæ huius arummosa, vel munera, vel solatia, quidam etiam cultores demonum accipere meruerunt, qui non pertinent ad regnum Dei, quo pertinent isti. Et hoc ipsius misericordia factum est, ne ab illo ista, qui in eum crederent, vel Rex non reuelat summa bona desiderarent. Sed felices eos dicimus, si gnos, sed viriuste imperant, si inter linguas sublimiter honorantium, & tute beatus obsequia nimis humiliter saluantium, non extolluntur, sed est. se homines esse meminerunt.

S. 4. Si rem quoque humana ratione expendamus, facile occurrit: Non esse regnum, posse imperare, sed officium. Neque enim principatus sui causa est, neque princeps libi finis est, sed vtriusque supremum bonum est, salus est, tutela populi. Nemo prudens senserit, Tot vrbium, populorumque millia, quæ Hispaniarum regi parent, lex esto, propter ipsum esse, sed propter populos regem esse, & re-

Finis Reipublicæ viuere cum virtute, felicitatem esse.

Deside primo agendum.

Felicitas omnium finis est.

Felicitatem omnes expetunt.

Felicitas Romanis Dea.

Felicitas & finis primo consideranda.

& regis officium esse omnium saluti prospicere, omnium malis mederi.

Cum itaque seruitus non sui, sed domini causa sit, regnum autem seruitus sit, non est sui causa: ut prudentissime filio insolentius, & ferocius se gerenti Antigonus dixit: Scito fili regnum nostrum splendendam esse seruitutem. Regia etiam vox Sopatris ad Hemetrium fratrem apud Stob. ferm. 44. Vide ut imperio dignus sis, non Reipublica statu, sed virtutis, atque studij erga subditos excellentia: quos vero ante non agnoscebas, nec pertinere ad te quicquam arbitraberis amplius, quam quibus homo ob communem omnium naturam, princeps factus reuereri debes, ut iam notos, & familiares.

Vtinam omnes reges imitati hominum mitissimum in terris Mosen, suos amarent. Num. 11. 11. Et ait ad dominum: Cur afflixisti seruum tuum, quare non inuenio gratiam coram te? & cur imposuisti pondus vniuersi populi huius super me? Nunquid ego concepi omnem hanc multitudinem, vel genui eam, ut dicas mihi: Porta eos in sinu tuo, sicut portare solet nutrix infantem, & defer in terram pro qua iurasti patribus eorum. Moses à Deo princeps constitutus pondere populi premitur, & quam vastum esse clementiae principalis sinum oporteat, Deus ostendit. Porta eam, inquit Deus, porta sicut nutrix, sollicite, molliter, mihi parenti redditur rationem. Ad eum sensum recte dixit & alius. Rex bonus est seruus publicus. Et Antoninus Philosophus regiam adoptionem tristis excepit, non ignarus quot curas, periculaque vna fascia colligaret. Felicitas itaque in regno non est, nisi opinione, quae cum fallat, tollit omnem felicitatem, error enim miseros facit. Si etiam credimus expertis, ne optandum quidem magistratum esse comperiemus. Magnam potentiam ambit in expertus, odit expertus, solebat Pompeius dicere: sed noli sero eam odisset, tam miserando interitu ipsi, & filii eius, triumphatis gentibus, non parentallent.

Themistocli vix crederem, nisi summo ingenio praeditus, suam ipse ambitionem damnare potuisset. Malle se ad sepulchrum, quam ad tribunal ire iactabat, (Aelian. lib. 6.) Magna utique seruitus, sed quia splendida, & honorata, diligitur; praecipue quia in vita priuata contumeliae timentur.

§. 5. Tam magnus ergo labor, curaque non est beati, sed negotiosi. Seleucus dicere solebat: Si sciret vulgus, quam laboriosum sit, legere, ac scribere tot solum epistolas, diadema ne humo quidem tollere dignaretur. Pulchrum est fateor admittere in animum totius Reipublicae curam, & populi fata suscipere, oblitumque quodammodo sui, gentibus viuere. Accipere innumerabiles vndique nuncios, totidemque mandata dimittere, de tot urbibus, nationibus, & prouinciis cogitare: Noctes dieque omnes perpeti sollicitudines, pro salute omnium cogitare. Pulchrum hoc est, beatum non est. Beatitudo enim non est laboriosa, non est anxiosa, non erogat se alienis commodis, sed quicquid agit, sine ulla molestia perficit. Cladis hoc solatium habuit Antiochus, quod victus à Romanis, & iussus intra Taurum regnare, grandi se cura liberatum professus est, quod modicis regni finibus inclusus esset. Henricus septimus Frederici secundi filius rebus assidue incumberebat, & cibi sumendi sero recordabatur, monitus ut vires & valetudinem cordi haberet. Respondit. Priuato quidem homini omne tempus cibi esse, cum id lubet, aut soler: ac regi si nomen suum non abdicat, id solum, quo vacat. Expertus id est Alphonsus Aragoniae rex; nam cum in caena quidam importunius instaret: Afinos regibus beatiores esse dixit, illis enim dum comedunt, clientellas agasiones auferunt, mibi vero senex iste cenanti imponit. Testatus est feruorem regum. unum se Tiberius, ficta mente, sed voce bonis regi-

bus amulanda. Dixi, & nunc sepe, & alias P. C. bannum, & salutarem principem, quem vos tanta, & tam libera potestate instruxistis, senatui seruire debere, & vniuersis ciuibus, sepe ac plerumque etiam singulis, neque id me dixisse penitet. Dixit Tiberius, non ita fecit; Carolus quintus & dixit, & verbis pondus addidit; facto enim ostendit quid esset regnum, tot enim regnorum dominus, quot alii vix urbium, priuatus voluit mori, cumque in Philippum filium Belgicas prouincias transferret, O fili, inquit, magnum tibi onus impono. Ego enim toto tempore principatus mei, nunquam quadrantem hora magnis curis, & anxietatibus vacuum habui.

Si igitur veri nominis imperator est, si non specie tenus, & nomine officium suum perpendit, nec purpuram, sceptrum, diadema, sed rem populi considerat, nunquam suus est, semper Reipublicae; sepe etiam singulorum, quod egregie ut alia multa Rudolphus primus praestitit, cum enim à stipendiariis pauperiores arceri videret, exclamauit. Per Deum, finite homines ad me venire, non enim ideo sum ad imperium vocatus, ut in arcula includar.

§. 2. Graues sunt illae, & molestae occupationes, quia tamen imperandi dulcedine, & maximi honoris delinimento miscentur, à leuibus amantur, à grauius tolerantur, ideoque minus officere felicitati putantur. At vero si pericula, & mala aspiciant, miserrimos se esse fatebuntur, id vero malis euenire principibus consuevit, nam quia Reipublicae curam deponunt, timore premuntur, quin & bonum principem ut perpetuus labor, ita malum peius labore, metus exercet. Audite oraculum viri sapientis, imperium fugientis, (Vopisc. in Proculo) Nescitis amici, quid mali sit imperare. Gladij & tela nostris ceruicibus impendent, imminet hasta vndique, vndique spicula, ipsi custodes timentur, ipsi comites formidantur: non cibis pro voluptate, non iter pro auctoritate, non bella pro iudicio, non arma pro studio. Adde quod omnis etas in imperio reprehenditur. Senex est quispiam, inhabilis videtur: sin minus, inest furor. nam quod Imperatorem me cupitis, in necessitatem mortis me trahitis. Sed habeo solatium mortis, solus perire non potero.

§. 3. Quas furias, quae tormenta Helioabali animinum lancinasse credemus. Alius Lxmp. ita de illo scribit. Et praedictum eidem erat à sacerdotibus Syris, impius in Biorhanatum se futurum. Parauerat igitur funes, blatta & serico, & cocco intortos, quibus, si necesse esset, laqueo vitam finiret. Parauerat & gladios aureos quibus se occideret, si aliqua vis virgeret. Parauerat & in ceruicibus, & hyacinthis, & in smaragdis venena, quibus se interimeret, si quid grauius immineret. Fecerat & altissimam turrim, substratis aureis gemmatisque ante tabulis, ex qua se praecipitaret, dicens, etiam mortem suam pretiosam esse debere, & ad speciem luxuriae, ut diceretur nemo sic perisse. Sed nihil ista valuerunt. Nam (ut diximus) & occisus est per scurras, & per plateas tractus est sordidissime. Hic finis Antoninorum nomini in republica fuit, scientibus cunctis istum Antoninum tam vitia falsum fuisse, quam nomine.

Hunc si quis vel in rosa, vel aromaticis piscinis videns nanantem, putat beatum fuisse, non minus, quam ipse gladiator insanit. Securus certe non est; cum tamen prima felicitatis portio sit boni securitas. Si nouit instantia pericula, anxiosus est; si ignorat, stolidus; nusquam beatus. Sapientem igitur regem, quae in aperto est adulatio non inflabit, sed quae in occulto semper est inuidia; quaeque timeri semper debet, conspiratio, salutari timore continebit.

§. 4. Quae igitur est felicitas reipublicae, finis, & quod aiunt, summum bonum? Respondeo. Reipublicae finem esse, summum bonum, publicum

Magni animi est regnum deponere.

Princeps se comem exhibeat, populis imponat.

Mala imperij.

Princeps impius in Biorhanatum se futurum. Parauerat igitur funes, blatta & serico, & cocco intortos, quibus, si necesse esset, laqueo vitam finiret.

Princeps videns nanantem, putat beatum fuisse, non minus, quam ipse gladiator insanit. Securus certe non est; cum tamen prima felicitatis portio sit boni securitas. Si nouit instantia pericula, anxiosus est; si ignorat, stolidus; nusquam beatus. Sapientem igitur regem, quae in aperto est adulatio non inflabit, sed quae in occulto semper est inuidia; quaeque timeri semper debet, conspiratio, salutari timore continebit.

Finis Reipublica.

Iustitia pri-
maria pars
felicitatis
publica.

Iudiciū ex
priuata vi-
ta in Rem-
publicam
transfertur.

Felicitas ci-
uitatis im-
perfecta.

Felicitas si-
ne externis
bonis in Re-
publica esse
vix potest.

Felicitas
terrena ad-
tendit, &
superiorem
felicitem vel-
ligi debet.

blicum bonum, Vniuersorum, & singulorum bea-
titudinem, civilem, humanam, in virtutis actio-
nibus, consistentem; etiam diuinam, ad quam hu-
mana tendit; & sine qua humana vix obtinetur;
his adiungo ordinem externum, pacem, aut præ-
sidia belli, abundantiam opum, effluentiam com-
meatus. Cum singuli sibi non sufficiant, in vnum
conspicant, vt honeste, pacate, facile, & copiose
viuant. Non aliter nobis bonum publicum Aristo-
teles describit. *Ἔστι δὲ πολιτικὸν ἀγαθὸν τὸ δίκαιον. Τὸ οὖν
δὲ ἐστὶ τὸ κοινὸν συμφέρον. Bonum civile est ius, seu iustum,
hoc enim omnibus conueniens est.* Intelligenda vt illa
verba de insigni parte felicitatis; nam fere vbi iusta
est administratio, reipublica maxime floret. Alio-
qui idem Aristoteles lib. 7. politicor. cap. 2. Ean-
dem hominis vniuersiusque, & ciuitatis beatitudi-
nem esse affirmat. Verba eius sunt. *Vtrum autem
beatitudo sit eadem dicenda vniuersiusque hominis, atque
ciuitatis, nec ne, reliquum est vt explicemus. At etiam hoc
in promptu est. Omnes enim eandem esse vno ore concesserunt.*
Nam quicunque in diuitiis bene viuere de vno homi-
ne ponunt, hi etiam ciuitatem, si sit locuples & copiosa,
beatam predicant, & quicunque vitam tyrannicam cete-
ris omnibus anteponunt, hi etiam ciuitatem plurimis impe-
rantem, beatissimam pronuntiant: & si quis vnum ali-
quem virtutis nomine maxime admiratur & probat, hic
& ciuitatem, quo erit virtute ornatior, eo dixerit esse bea-
torem. Sed hac iam sunt duo, quæ considerationis indi-
gent: vnum vtra vita sit magis expetenda, ea quæ in com-
mune reipubl. administrationis & ciuitatis traducatur,
an potius peregrini propria & à civili societate segregata ac
soluta: alterum, quæ reipubl. administranda forma, & quæ
ciuitatis affectio, siue ordinatio, siue (vt ita dicam) dispo-
sicio, optima sit locanda, siue omnibus optabile sit & expe-
rendum, in civili societate versari: siue aliquibus quidem
minime, sed plerisque etiam.

Et cap. 3. *ἡ δὲ ἀριστεία αὐτὴ ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία, felicitatem esse
actionem, concluditque tandem, eandem vitam o-
ptimam esse finem singulatim vnicuique homini, &
toti reipublicæ.*

§. 5. Duo tamen hic obseruanda propono. Pri-
mum est, Felicitatem quam definimus, admodum
esse imperfectam, vix nomine felicitatis indigitan-
dam; nam & inconstans, & insincera, multorum
malorum interuentu ac missione est contaminata;
via potius ad veram felicitatem, felix tamen & ille
dicitur, qui in via est felicitatis, ita quoque Pro-
pheta regius pronuntiat. *Beatus vir qui non abiit
in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in
cathedra pestilentia non sedit, sed in lege Domini voluntas
eius.* Ea tamen felicitas in bonis voluptatum, opum,
& honorum non est, quæ à bono mentem auocant,
non ad finem deducunt.

Secundum monitum est. Inchoatæ felicitati, seu
actionibus virtutum iungere me pacem, opes, mu-
nitiones, dignitatem; non quasi sine his felices esse
non possint. Certe pauperes, afflicti, martyres, ho-
rum contemptu, atque amissione feliciores fuerunt.
Sed quia hæc in Republica quantuntur; bene &
cum virtute seruantur; nam paucorum est illa for-
tutudo, vt lubentes volentes sustinere calamitates
possint. Omnium igitur incolumitati studendum
est. Quamuis autem Stoici integritatem membro-
rum, sanitatem, robur, honorem, opes, bona esse
negent, sancti tamen patres, etiam ista inter bona
Dei dona, quæ & petere, & pro quibus gratias a-
gere oporteat, recensent. Nam his ad veram bea-
titudinem præsidia vti licet, & cum absunt, ista
sæpe ob inopiam in scelera miseri præcipitantur.

Hic igitur finis Politicus est, sed vterius tamen
tendit, & vberiore felicitatem vestigat, cœle-
stem nempe. Ad hoc enim instituta est terrena ci-
uitas.

uitas à Deo, vt Quirites suos cœlesti ciuitati tran-
scribat. Hinc fit, vt separari non debeat terrena
Reipublica ab Ecclesia, sed oporteat summam esse
vtriusque coniunctionem. Neque naturale bonum
quisquam obtinebit, & virtutes morales, sine diui-
nioris gratiæ adiutorio.

Nemo id fieri doceat, non est hæc factum;
omnia plena vitiis, & sceleribus fuere, vbi gratia
Dei agnita non fuit. Docet Christiana nos religio
sine speciali diuinæ bonitatis affluxu, nec ad per-
fectas virtutes, etiam humanas, & morales perue-
niri, nec diu peccata cuitari. Ipse Aristoteles lib. 1.
Ethicor. cap. 9. & lib. vlt. cap. vlt. *Virtutes assequi
diuinum munus esse docuit.* Sed ea de re deinde suo
loco agemus. Nunc hoc statuamus cum Aristotele
lib. 7. politicor. cap. 18. *Ἐν δὲ ἀριστοκρατίᾳ ἔστιν ἐνέργεια,
καὶ ἡγεμονία ἀρετῆς πολιτικῆς.* Felicitatem esse actionem,
& vium virtutis perfectum: Additis illis adiuven-
tis, quæ virtuti publice conducunt.

Opus gra-
tia Dei, et-
iam ad per-
fectionem
virtutum
moralium.

CAPVT III.

In Republica virtutem necessario colen- dam esse.

§. 1. **V**IRTUTEM è Republica nemo conetur
tollere; res ardua est, angustus ad eum
trames ducit, duce opus habet animoso, & docto-
re, vitia sine magistro discuntur, & pronos in de-
clinu trahunt. Virtutem vt summum Reipublicæ
thesaurum Regibus, optimatibus, populoque com-
mendo. Virtus regna, vrbes, prouincias, tempe-
rat, fert leges, colit amicitias, inter propinquos,
liberosque dispensat officia. Virtutem sectentur
principes, populusque; Sed præcipue princeps;
cuius virtus tria habet insignia, nam & plurimis
prodest; & conspectissima est, & exemplo, non
facto duntaxat, reipublicam instruit, conseruat,
corrigit.

Virtus ar-
dua est, &
facile tolli-
tur.

Prodesse plurimum nemo ignorat, cum legamus
magna vitia cum summa potentia orbem perdidisse,
vnius boni principis virtute cunctos esse recreatos,
Quod enim sunt diluvia, incendia, fames, & pe-
stilentia, hoc sunt magistratus improbi, vtque tem-
pestates & publicum latrocinium ferre coguntur
prouincia, ita damna malorum principum: quod
autem est fertilitas terræ, quod mari ventus secun-
dus, quod sol mundo, hoc præstat Reipublicæ
princeps virtute præditus. Qui ita secum loquitur.
*Ego ex omnibus mortalibus placui, electusque sum, qui deo-
rum (Dei) interris officio fungerer: ego vite, necisque gen-
tibus arbiter: qualem quisque statum, sortemque habeat in
mea positum est manu, hoc igitur agam, ne cuiquam no-
ceam, prosum omnibus.* Res sacra est patria, nocere illi
sacrilegium est, sed patriæ nocet, qui singulos offen-
dit, qui autem est in patria cum potestate, nisi sin-
gulos adiuvat, potestate non recte vitur.

Ex moribus
magistra-
tus fortuna
fere populi
pendet.

§. 2. Verum præcipuum principum decus est in
exemplo. Fidelissimum præcipiendi genus est, ex-
emplis docere; Exemplo enim monitatur virtus,
non suadet. Heliotropion, & alia nonnulla her-
bæ ad motum solis perpetua conuersione flectun-
tur, & populus in principum ac optimatum mores
intentus exemplo trahitur; Sed validus, cum à vir-
tute receditur; quia illecebræ à tanta auctoritate
venientes pudorem secum non adferunt, sed ha-
bentibus abstergunt. Vere dixit Nazianzenus: *Sub-
ditos facilius præceptorum vitia, quam virtutes imitari.*
Itaque & illud verum est; Plus exemplo nocere
principes, quam peccato. Solent enim esse castra

Magna vis
exempli in
principe,
sed effica-
cior ad ma-
la.

simillima regi, & quia videntur magistratum gesta improbare, qui contrariam vitam sectantur, id eo periculosissime peccant magnates, quorum scelera in aliorum ruinas nascuntur. Valde itaque laudabilis est bonus princeps, cuius illa est conditio, ut recta facta habeant, ex aliorum aedificatione duplicem mercedem, & delicta ex subditorum depravatione maiorem penam. Nec tamen excusandus cuius, quamvis illius vitis princeps exempla praestiterit, quamvis alieno facto vulnerata respublica in vitia praecipitauerit; nam & ille, quia membrum est, suo morbo non solus sibi gravis est, sed totam Rempublicam facit deteriore, & suae tabis contagione vicinos inficit. Quamquam autem grauior morbus est, qui descendit à capite, molestior tamen saepe est ille, qui haeret in membris. Videmus indies quomodo priuata augeantur, & externa vitia in Republica pullulent. His nihil validius opponi potest, quam exempla magnatum, & grauiorum ciuium, quae pœnis, & legibus fortiora sunt. Quae autem solet esse in principe mutatio, eadem in populo consequitur, sed celerius quae est ad malum.

Principis
virtus du-
plicem mer-
cedem, vi-
tia dupli-
cem penam
habent.

Multoties
bit, sed nul-
lum excu-
sat exemplum
malum.

Sine exem-
plo etiam
vitia di-
scuntur.

Aula Chris-
tianorum
principum
saepè officina
scelerum.

Bonas leges
aule licen-
tia oppri-
mit.

Deum colat
Respublica.

Deinde principes ac totam Rempublicam in hoc incumbere magnopere conuenit, ut inter contraria vitia maxime ad virtutem eluctentur, nisi enim sedulo principis obstat, & Respublica seueritas, totum populum quasi torrens, consuetudo in liberum viciorum campum deferret. Multi solent esse in aulis, athei, impii, simulators, ambitiosi, ita cauendum tanto magis principi, ne consuetudine eorum deterior fiat. Nam qui inter malos bonus perseverat, eum egregie bonum esse oportet.

§. 3. Pudet dicere, nec tacendum tamen est, in aulis principum Christianorum eas esse saepe corruptelas, ut vitiorum procuratores, & libidinum, ebrietatis, vanitatis instigatores sedem in illis collocasse videantur. Quoties audiui ex aulicis, non posse se vitam eam tolerare diutius, continuo potandi vsu vires obrui, ingenium dilui, mortem celerari, querebantur, & bibebant; magnamque tardiorum, & febrium cohortem ebibebant. Hoc est malum in aulis summum, quod exempla manant in vulgus. Lata fuit publicis comitiis necessaria Germanis lex, de non propinando; non ad aequales haustus adigendo, seruari poterat, sed in prima voce oppressa est, aulae licentia; nec deinde nisi per ludibrium vsurpata.

Vtinam non id in nostram Rempublicam conueniat, quod in Romanos mores, de quibus Tacitus. Vix artibus honestis pudor retinetur, nedum inter certamina vitiorum, quicquam probi moris reseruetur.

§. 4. Respublicae etiam prima diuini cultus cura esse debet; quia sub vno Deo est, ab eo solo corrigi potest; cuius si venerationem, timorem, amoremque publice repudiet, non est, quo in viam deducatur, vitiosam se esse parui pendet; si impune abiturum peccatum arbitretur. Nec alia res perdidit summas potestates, quam libertas peccandi. Hanc in priuato libertatem, paupertas, legum metus, imminens accusator, vicinus irrisor coerceat, ac frenat, in magistratibus, nisi Dei reuerentia compefcat in publica dedecora erumpet. Sub Deo igitur solo agonotheta, & iudice stant, qui respiciunt

Compositum ius, fasque animi. sanctosque recessus
Mentis, & incoctum generoso pectus honesto,
Hoc cedo, ad moueant templis, & sarre litabunt.

Non enim caerimonias, sed incontaminati pectoris puritatem diuinum numen exposcit; agnouit &

illud eloquentia magis, quam vita excultus animus illius, qui dixit:

Non boue mactato caelestia numina gaudent,
Sed qua praestanda est, & sine ueste, fides.

§. 5. Quarto, finem quaerimus, ille in virtute est, dum viuimus, in premio virtutis, dum morimur, aut potius dum ad immortalitatem transimus. Hanc si respublica negligat, praeter viam currit, & laborat quidem, sed fructu laboris excidit, sibi denique molesta, & in se collisa, vel vitis suis opprimetur, vel externo hosti cedit in seruitutem. Hic exitus fuit omnium, omnium inquam Rerum publicarum, cum in suam potestatem leges mali mores redegerunt, cum leges sine efficacia ad parietem figebantur, mali mores miseris illis insultabant, & sublato vexillo, quadrato agmine, arcem libertatis ingrediebantur.

§. 6. Denique ad virtutem complectendam, vitiumque fugiendum naturale conscientiae nostrae iudicium impellit; neque enim iucundissimo fructu vnquam opus bonum priuatur, nec sine morsu sauo scelus admittitur; nam admitti demum magnitudo, atrocitasque intelligitur. Violati enim quocunque modo officii tristis cogitatio mentem angit, exprobratque; seruati iuris & honesti cum quiete & gaudio approbatio erigit, & ad meliorem inflammat. Neque haec auellit ab impiis potest, quin furdo semper verberare pulsset, adeo ut non animum modo, sed corpus induper vastet, atque affligat.

Testimonia sunt illa cunctis omni exceptione maiora; quia sibi quisque illa denunciat, sibi quisque ita loquitur, & conuincit se sentit. Vix Seneca Ep. 105. Securitatis magna portio est, nihil iniqui facere. Confusam vitam, & perturbatam impotentes agunt; tantum metuunt, quantum nocent: nec vilo tempore vacant. Trepidant enim cum fecerunt, haerent, conscientia aliud agere non patitur, ac subinde respicere ad se cogit. Dat penas, quisquis expectat: quisquis autem meruit, expectat. Tutum aliqua res in mala conscientia praestat, nulla securum. putat enim se, etiam si non deprehendatur, posse deprehendi: & inter somnos mouetur, & quoties alicuius scelus loquitur, de suo cogitat. Non satis illi obliuiscitur videtur, non satis rectum. Nocens habuit aliquando latendi fortunam, nunquam fiduciam.

§. 7. Tuta igitur ab homine scelera esse possunt, secuta non possunt, à Deo autem nec tuta esse possunt. Epicurus ipse inter vna vim illam sentit. Ita scribit ad Menecce. οὐκ ἔστι τὸν λάτρεται τὸν πορνῶν, οὐδὲν ἔστι λήσσει, καὶ μὴν αὐτοῦ τὸ πᾶσι καὶ λαοῖσι, καὶ κατὰ τὸν αἰὶνόν, ἐν καὶ λήσσει. Quod ita Seneca exprimit Ep. 97. Potest nocenti contingere, ut lateat, latendi fides non potest. Οὐδέ τις ἴσως ἔστι μαρτυρῶν ἐστὶ πόλεως, οὐτὲ κατὰ τὸν αἰὶνόν, ἀλλ' ἢ τῶν αἰώνων, κατὰ τὸν αἰὶνόν τῶν ἐκείνων λυγρῶν. Nullus testis adeo formidabilis, neque accusator tam vehemens, quam omnium mentibus insidens conscientia.

Hanc aufer à priuato, à senatore, à rege, omnes in malam mansionem compegeris. Antea à republica, vnam facies ex tot gentibus carnificinam. Quod igitur ipsa natura loquitur, hominem exiit, qui negare sustinet. Principem autem volo, qui non modo se non metuat, sed in publico etiam viuat, qui latere non desideret. Qui id sibi frequenter inculcat; quod secretum putas, rumor populi est, postremus intelligis factum, quod impeditum oportuit. Audi princeps Romani principis Confiliarium, Senecam Ep. 43. Tunc felicem te esse iudica, cum poteris in publico viuere, cum te parietes tui regent, non abscondent: quos plerumque circumdatos nobis indicamus, non ut tutius viuamus, sed ut peccemus occultius. Rem dicam, ex qua mores estimes nostros, vix quemquam inuenies, qui posuit aperto ostio viuere. Iamitores conscientia nostra, non superbia opposuit.

Sic

Ciuitas dū
virtutem
deserit sine
suo excidit.

Conscien-
tia boni
malique
iudex est.

Nulla late-
bra conscien-
tiam tutam
faciunt.

In Eculeo
est, que tor-
quet con-
scientia.

Principes
publica per-
sona sit in
publico.

Sic viuimus, ut deprehendi sit, subito adspici. Quid autem prodest recondere se, & oculos hominum auresque vitare? Bona conscientia turbam aduocat, mala etiam in solitudine anxiosa, atque sollicita est. Si honesta sunt quae facis, omnes sciant: si turpia, quid refert neminem scire cum tu scias? O te miserum si conuenis hunc testem.

Virtutem igitur colite, cuius haec etiam est praerogatiua, ut qui eam non imitantur, tamen admittantur & suspiciant, ut calamitate non tollatur, sed inter utramque fortunam immobilis persistat.

CAPUT IV.

Impia Machiaueli doctrina refellitur.

VITIA in proclui sunt, cadere nemo docet, & tamen quotidiani sunt lapsus. **V**ITIA magistro opus non habent; quia exempla obuios semper ferunt, omne tempus Clodios, non omne Catones feret. Ad deteriora faciles fumus; quia nec dux potest, nec comes deesse: & res etiam ipsa sine duce, sine comite, praecedit: Non proxi fumus ad vitia tantum sed etiam praecipites. Immo ut exprobat Demetrio Cyprianus: Inter ipsa aduersa, quibus vix coartata & conclusa anima respirat, vacat malos esse, & in periculis tantis non de te magis, sed de altero iudicare. Indignantini indignari Deum, quasi aliquid boni male viuendo mereamini, quasi non omnia ista, quae accidunt, minora adhuc sint, & leuiora peccatis vestris.

Turpis vitiorum doctor Machiauelus. Verum hoc peculiare malum est nostri saeculi, habere publicum vitiorum doctorem, & suffragantibus multorum moribus etiam celebrem. Ille est Machiauelus. Qui ita principem ad virtutem instituit, ut tamen & vitia permittat, & virtutibus illa velut regno utiliora anteponat. Eum igitur audiamus. In principe, cap. 15. Nemo, inquit, non satebitur scio, fore rem summis laudibus celebrandam, si omnibus his princeps esset ornatus, quae ex iam dictis bona existimantur.

Vitia noxia sunt omnia. Verum cum nec haberi, nec aduersante humana vita conditione, seruari possint, necessarium est vii ea prudentia, quae eorum vitiorum insidiam fugiat, quibus illi imperium adiri possit. Caveat etiam ab iis, si fieri possit, quae nihilominus non auferent: sed si effici non possit, minore detrimento omitti possint. Nec multum sane laborat, si in eorum vitiorum insidiam incurrat, sine quibus dominatum facile trahi possit.

Peccata qui vitia estimat infra Philosophos est. Nam si diligenter animo usquequaque reputabitur, reperiuntur quadam, quae virtutem praese ferre dicantur, quae tamen si sequaris, id tuo magno malo fit: contra vero nonnulla deprehenduntur a spectu vitiosae, quae si assumas, in tuam securitatem, & incolumitatem sinu reditura. Et cap. 16. Atque iterum si quis diceret multos exiisse principes, qui suis exercitiis res magnas gesserunt, qui tamen illa beneficentia excelluerunt: dicendum est Principem vel de suis, vel de aliorum bonis sumptus facere.

Si primum, parcus esse debet: si secundum, necesse est ut nullam partem libertatis praetermittat. Atqui Principi in expeditionem exercitus ducenti (qui exercitus praeda, direptionibus, tributis sint alendi) alienaque tractanti, necessaria est haec liberalitas, alioquin milites illum non sequerentur. Quod autem non est tuum, nec tui populi, id liberalius conferri potest: uti a Cyro, Cesare, & Alexandro factum constat. Non enim id, quod de alienis bonis infamis, tibi existimationem adimit, imo cumulatiorem reddit: sed a propriis opibus absumptis tibi detrimentum venit.

Hannibalis felicitatem ex seuita effradit. Cap. 17. Suadet ut id agat, ut potius metuant, quam ament. Et principi ait, iam in exercitu versanti, atque multitudinis procuratiorem habenti, omnino statuendum est, ut inhumanitatis nomen pro nihilo ducat. Itaque etiam gestas res Hannibalis illius efferae seuitiae tribuit. Cap. 18. Fallere etiam docet, & simulare.

Haec pronis auribus hauriuntur, quae olim etiam sine doctore peragebantur, sunt tamen omnino falsa, & reipublicae perniciose, de quibus hoc, & sequenti libro saepius agendum erit.

S. 2. Nunc ex eo ipso contra ipsum agam. Lib. de rep. cap. 9. Bono euentu, qui ex cade Remi secutus est, factum Romuli putat excusari. Statuamus haec in mores induci, ipsumque Machiauelum occidi, ut eius collega solus sit Florentinae Reipublicae a secretis. Sit etiam ius alios occidere, rapere, peierare regni causa, nec modo hoc regibus, sed praetoribus, senatoribus, nobilibus concedamus, quae potest esse pax in tanta perturbatione Reipublicae? Decidat sententiam ipse, cap. 17. contra semet disertus. Nisi reges flammis fuissent expulsi Roma, necesse erat, ut mihi certe videtur, urbem debilitari, & pristinae virtutem roburque amittere. Considera enim quam prauis corruptisque moribus essent iam tum reges illi. Quod si eadem corruptela ad tertium usque successorem propagata fuisset, facile serpsisset etiam in populum, eoque infecto, nunquam potuisset ciuitas restaurari, & vires, virtutemque suam recuperare. Sed quoniam perniciem hac occupauerat quidem Reip. caput, membra cetera nondum infecta erant: porro, sublato pernicioso illo capite, reliqua membra sanari, & paria libertas conseruari. Pro certo enim statuere oportet, ciuitatem eam, quae principis imperio consueuerit parere, & in qua mores hominum plane sunt deprauati, non posse conseruare sibi libertatem, si eam occupauerit, ne quidem si vniuersa eius principis familia extirpetur: sed subinde nouis Dominis parere cogetur, qui se mutuo expellent: absque principe vero nunquam subsistet: nisi vnus aliquis forte in ea ciuis, extiterit: cuius tum virtus heroica, tum bonitas illam aliquandiu conseruet. Sed neque id quidem diutius durare poterit, quam vita eius, qui illam conseruat: ut Syracusanis occidisse nouimus: qui Dionis, & Timoleontis virtute diuersis temporibus libertatem conseruauerunt: sed iis vita fundis, sub antiquum tyrannidis iugum redierunt. Omnium vero euidentissimum est exemplum Romanorum, qui eiectis Tarquinis, rationem conseruanda libertatis statim apprehenderunt: sed interempto C. Cesare, sublatoque C. Caligula, atque Nerone, vna cum tota Caesarum stirpe, nec conseruare libertatem, nec eius aliquod principium introducere potuerunt. Cuius diuersitatis ratio ex eo tantum pendebat, quod Tarquiniorum tempore non essent corrupti populi Romani mores, sicuti postea C. Caesaris, Caligulae, atque Neronis aetate fuerunt. Id autem vel ex eo colligere potes, quod tunc ad conseruandum populi aduersus tyrannidem studium sufficiebat insurandum, quo iurauit nunquam se conseruaturum, ut quis Roma regnaret: sed interfecto C. Cesare, nec Bruti autoritas, atque seueritas, neque legiones ad Orientem dispositae, populum permouere potuerunt, ut libertatem quam ad primi illius Bruti imitationem in urbem introduxerat, constanti firmoque animo defenderet. Tanta scilicet corruptela infecti iam erant populi Romani mores, praesertim eorum, qui Mariana factionis fuissent: in qua cum C. Caesar principatum obtinisset, plebem sibi conciliauerat, sensimque subiecerat, tanto artificio, ut iugum quod ceruicibus eorum imponebatur, non sentirent. Hoc Romanorum exemplum propositae disputationi conuenientissimum est: sed neque desunt exempla eorum populi, quibus id quod Romanis, nostra quoque aetate accidit. Nam Mediolanenses & Neapolitani, quocumque modo seruitutis iugo liberentur, libertatem nunquam conseruare possunt: idque illis accidit ob deprauatos corruptosque omnium mores. Mediolanenses ipsi, mortuo Philippo vicecomite libertatem conseruauerunt: sed conseruare non potuerunt. Romanis ergo faustum fortunatumque fuit, quod eorum reges mox inolescere, & deprauatis moribus esse ceperint: nam ita factum est, ut expulsi fuerint antequam illa morum corruptela etiam in populum serpere orueret: quae si eum etiam infectisset, non potuissent tota plebs senatusque contentiones postmodum erige, tam felicem finem sortiri, ut urbi profuerint potius, quam damnum vllum attulerint.

Virtute sublara non potest tolli libertas.

Vnius virtus magnus, sed breue subsidium libertatis.

Improbabilium nobilium populorum accusatio.

Bona leges
sine bono
custode ma-
nere non
possunt.

Vitia con-
sistere non
possunt, nisi
virtutes
multorum
adsint.

Virtus con-
sensum effi-
cit, vitia
pugnas.

Vitia in me-
diocritate
non serua-
tur.

§. 3. Quin etiam cap. 18. negat posse populo re-
stitui libertatem, si moribus corruptis sit. At ego pa-
ri modo concludo, nec regnum, cum summa est mo-
rum corruptio, posse conseruari. Cur enim non pos-
test populi libertas in summa corruptela conseruari?
Respondet ille. Quia vix vlla leges populi summam cor-
ruptelam frenare queunt. Nam neque boni mores in ciuitate
absque bonis legibus: neque bonae leges, nisi per bene moratos
homines conseruantur. Optime plane, sed pro veritate,
contra propria statuta. Bonae igitur leges egent bo-
no custode, bono vindice, ille autem non est prin-
ceps malus. Tempore Caligulae summa erat corru-
ptela, bonae leges, pessimi mores; accessit princeps
turpissimus, qui aerarium exhaustit, ducenta militum
millia occidit, senatum concidit, quid si diutius vi-
uere, & imperare potuisset, premente inopia, cres-
centibus libidinibus, efferata crudelitate, nonne
Romam in solitudinem redegressisset? Vitia ergo Rem-
publicam perdunt, virtutes conseruant, ac muniunt.
Naturae vocem audiamus, testabitur illa contra
Deum, & naturam esse vitia, ideoque non posse, nisi
virtutibus misceantur, consistere. Duo sunt autem
peccatorum genera, alia enim in corruptelis flagi-
tiorum, alia in facinoribus nocendi cernuntur. Vi-
traque malitia sua rempublicam euertunt, celerius
illa, quae in alios iniuriola sunt. Haec enim cum odio-
sa sunt, & offendant, necessario caritatem violant,
inimicitias, & bella concitant, odioque & furori
genus humanum committunt. Itaque hinc oritur
laetorum vindicta; vel fuga, si vindicta desperatur,
aut caro statuta creditur. Domum, aut exercitum o-
stende dissidentem, ciuitatem in se conuersam, non
nisi facta pace seruari posse intelliges; at crimina om-
nibus molesta sunt, saepe etiam illis quibus pro-
sunt. Si igitur virtus exulat, sunt omnes in republica
iniusti, auari, libidinosi, meticolosi, iudicia p̄datoria,
lege victa, non potest hinc vitia stare ciuitas. Elegan-
ter & sapienter Seneca lib. 2. de ira cap. 31. Nefas est no-
cere patri: ergo cui quoque, nam hic pars patriae est. Sanctae
partes sunt, si vniuersum venerabile est: ergo & homo homini.
nam hic in maiore tibi vrbe ciuis est. Quid si nocere velint
manus pedibus? manibus oculi? Vt omnia inter se mem-
bra consentiant, quia singula seruari, totius interest: ita homi-
nes singulis parcent, quia ad eum geniti sumus. Salua autem
esse societas, nisi amore & custodia partium non potest. Ne vi-
peras quidem & natrices, & si qua morsu aut ictu nocent, ef-
fligeremus, si vt reliqua mansuefacere possemus, aut efficere,
ne nobis aliisue periculo essent. Ergo ne homini quidem nocebi-
mus, quia peccauit, sed ne peccet: nec vquam ad praeuertum,
sed ad futurum pena referetur, non enim irascitur, sed cauet.
Nam si puniendus est, cuiusque prauum maleficumque inge-
nium est, pena neminem excipiet.

§. 4. Ratione iuuat experientia. Si semel vitia ad-
mittuntur, pbanturque; quia aliquando, p̄fuisse putan-
tur, certe crescentia ferri non possunt. Prisco saeculo in
exigua Romana luxuries aqua ludebat, gestasse au-
reum annulum, extruxisse suburbanum, coenasse
decem assibus magnum erat. At postea viationes cal-
cabantur, in mare moles regia iaciebantur, prouin-
ciarum vectigalia in vnam caenam congeriebantur,
ita fastus, ita rapina, ita crudelitates creuerunt. Quid
anne etiam tam adultis, tam grandibus malis re-
gnantibus salua esse respublica potest? Si non potest,
initis occurratur, quia corroborata aut vincunt, aut
maior detrimeto vincuntur. Habent hoc ciuita-
tes, & regna, vt cum longius a virtute recesserint, ve-
lut nimium inflata corpora rumpantur: Habent hoc
vitia vt non consistant. Regnare nequitiam, in de-
terius labi res humanas, & in omne nefas ruere,
antiqua est querela. Non stant loco vitia, sed vsu, &
impudentia fiduciam capiunt, gena sunt vitia, non

nisi aliena iniuria aluntur, procedunt, augenturque, Si naturā
donec diuina vindicta opprimantur. Cum igitur vitia de-
natura virtutem suadeat, atque adeo vim suam in struant,
nobis iudicet, vt etiam, quod facere non possumus, quāto ma-
ius nolimus recte tamen factum in aliis iudicemus. *gis Rempu-
blicam.*

Nunquam aliud natura, aliud sapientia dicit.

Pugnat igitur cum natura, cum omnium sapientum
sensu, qui in Rēpublicam scelera, & virtutis simula-
tionem inducit.

C A P V T V.

*Sine vera virtute & pietate non posse Rem-
publicam gubernari, docetur ex
sacris literis.*

§. 1. Sine vero de Deo sensu, & cultu, sine religio- *Quo maio-
ra sunt vi-
tia eo maio-
ra Republi-
cae damna.*
ne, sine iustitia prudentia, temperantia, forti-
tudine, atque vno verbo, sine vera, solida, ac genui-
na virtute, non posse esse vllam Rēpublicam, diu
felicem, sed cum multis seditionibus, bellis, incom-
modisque, conflictari constat eoque, magis, quo ma-
gis a virtute recedit, minora vero experiri eam mala;
si virtutum quarundam possessionem vtcunque
tueatur.

Primum ea de re Deum audiamus, numen san-
ctum, Deum quem esse, & remuneratorem esse credi-
mus, qui vero id non credunt, vltorem sentient. Hoc
tamen volo. Non regna semper ob iustitiam dari,
cum truculentissimos hominum videam imperitari;
sed non esse nisi miserissima regna, in quibus vitia
magna dominantur; & per vitia regna euerti. Monet
Israelitas Dominus, Deut. 9. 4. Ne dicas in corde tuo, cum *Non sunt
deleuerit eos Dominus Deus tuus in conspectu tuo. Propter ius-
titiam meam introduxit me Dominus, vt terram hanc possi-
derem, cum propter impietatem suam ista deleta sint natio-
iustitia.*

Neque enim propter iustitias tuas, & aequitatem cordis
tui, ingrederis vt possideas terram earum; sed quia ille ege-
runt impie, introeunte te delecta sunt. Grauius erant Israeli-
tarum scelera, vt mortem mererentur, nedum ter-
rarum omnium optimam; sed propter Abrahamum
& Patriarchas, Mose deprecatore venia, & Palaesti-
na data est, deleta vero gentes numerosissimae, &
fortissimae, propter impietatem, quae iam completa
erat, nam tempore Abrahami nondum fuisse com-
pletas, docet idem oraculum, Gen. 15. 16. Generatione
autem quarta reuertentur huc: necdum enim completae sunt
iniquitates Amorrhaeorum vsque ad praesens tempus.

§. 2. Huc tota pertinet illa Moysi Concio, quae *Premium
est Deut. 11. 12. 13. & praecipue cap. 28. Si autem audieris virtutis
vocem Domini Dei tui, vt facias atque custodias omnia man-
data eius quae ego praecipio tibi hodie, faciet te Dominus Deus
tuus excelsores cunctis gentibus quae vertantur in terra. Ve-
nientque super te vniuersae benedictiones istae, & apprehendent
testamentum praecepta eius audieris, Benedictus tu in ciuitate, &
benedictus in agro. Benedictus fructus ventris tui, & fructus
terrae tuae, fructusque iumentorum tuorum, greges armento-
rum tuorum, & caulae ouium tuarum. Benedicta horrea tua,
& benedicta reliquia tuae. Benedictus eris ingrediens & egre-
diens. Dabit Dominus inimicos tuos qui consurgunt aduer-
sum te, corruentes in conspectu tuo: per vnam viam venient
contra te, & per septem fugient a facie tua. Emitte Dominus
benedictionem super cellaria tua, & super omnia opera ma-
nuum tuarum: benedicteque tibi in terra quam acceperis.
Suscitabit te Dominus sibi in populo sancto, sicut iurauit tibi:
si custodieris mandata Domini Dei tui, & ambulaueris in viis
eius. Videbuntque omnes terrarum populi quod nomen Domi-
ni in-*

qui innotatum sit super te & timebunt te. Abundare te faciet Dominus omnibus bonis, fructum vteri tui, & fructum iumentorum tuorum, fructum terra tua quam iuravit Dominus patribus tuis ut daret tibi. Aperiet Dominus thesaurum suum optimum, caelum, ut tribuat pluviam terra tua in tempore suo: benedicetque cunctis operibus manuum tuarum. Et fenerabis gentibus multis, & ipse à nullo senu accipies. Constituet te Dominus in caput, & non in caudam: & eris semper supra, & non subter: si tamen audieris mandata Domini Dei tui qui ego precipio tibi hodie, & custodieris & feceris, ac non declinaueris ab eis nec ad dexteram, nec ad sinistram, nec secutus fueris Deos alienos, neque colueris eos. Quod si audire noluieris vocem Domini Dei tui, ut custodias & facias omnia mandata eius & ceremonias quas ego precipio tibi hodie, venient super te omnes maledictiones istae, & apprehendent te. Maledictus eris in ciuitate, maledictus in agro. Maledictum horreum tuum, & maledicta reliquia tuae. Maledictus fructus ventris tui, & fructus terra tuae, armenta bouum tuorum, & greges ouium tuarum. Maledictus eris ingrediens, & maledictus egrediens. Mittere Dominus super te famem & esuriam, & increpationem in omnia opera tua quae tu facies: donec conterat te, & perdat velociter, propter ad inuentiones tuas pessimas in quibus reliquisti me. Adiungat tibi Dominus pestilentiam, donec consumat te de terra ad quam ingrederis possidendam. Percutiat te Dominus egestate, febre & frigore, ardore & aestu, & aere corrupto ac rubigine, & persequatur donec pereas. Sit caelum quod supra te est, aeneum: & terra quam calcas, ferrea. Det Dominus imbrem terra tuae puluerem, & de celo descendat super te cinis, donec conteraris. Tradat te Dominus corruentem ante hostes tuos, per vnā viam egrediaris contra eos, & per septem fugas, & dispergaris per omnia regna terra. Sitque cadauer tuum in escam cunctis volatilibus caeli, & bestis terra, & non sit qui abigat. Percutiat te Dominus amentia & cecitate ac furore mentis, & palpes in merdie sicut palpare solet cecus in tenebris & non dirigas vias tuas. Omni tempore calumniam sustineas, & opprimaris violentia, nec habeas qui liberet te. Vxorē accipias, & alius dormiat cum ea. Domum aedifices, & non habites in ea. Plantas vineam, & non vindemias eam. Bos tuus immoletur coram te, & non comedas ex eo. Asinus tuus rapiatur in conspectu tuo, & non reddatur tibi. Oves tuae dentur inimicis tuis, & non sit qui te adiunet. Filii tui & filiae tuae tradantur alteri populo, videntibus oculis tuis, & deficientibus ad conspectum eorum tota die, & non sit fortitudo in manu tua. Fructus terra tua, & omnes labores tuos comedat populus quem ignoras: & sis semper calumniam sustinens, & oppressus cunctis diebus, & stupens ad terrorem eorum quae videbunt oculi tui. Percutiat te Dominus huiusmodi in genibus, & in suris, sanarique non possis à planta pedis usque ad verticem tuum. Ducet te Dominus, & regem quem constitueris super te, in Gentem quam ignoras tu & patres tui: & serues ibi Diis alienis, ligno & lapidi.

Et eris perditus, in prouerbum ac fabulam omnibus populis, ad quos te introduxerit Dominus. Sementem multam iacies in terram, & modicum congregabis: quia locusta deuorabunt omnia. Vinea plantabis, & sodies, & vinum non bibes, nec colliges ex ea quippiam: quoniam vastabitur vermis. Olivas habebis in omnibus terminis tuis, & non vnges oleo: quia defluent, & deperibunt. Filios generabis & filias, & non frueris eis: quoniam ducentur in captiuitatem. Omnes arbores tuas & fruges terra tua rubigo consumet. Aduena qui tecum versatur in terra, ascendet super te, eritque sublimior: tu autem descendes, & eris inferior. Ipse fenerabit tibi, & tu non fenerabis ei. Ipse erit in caput, & tu eris in caudam. Et venient super te omnes maledictiones istae, & persequentes apprehendent te, donec intereas: quia non audisti vocem Domini Dei tui, nec seruasti mandata eius & ceremonias quas precipit tibi. Et erunt in te signa atque prodigia, & in semine tuo. Usque in sempiternum: eo quod non seruieris Domino Deo tuo in gaudio, cordisque laetitia, propter rerum omnium abundantiam. Serues inimico tuo quem inmitte tibi Dominus, in fame, & siti, & nuditate, & omni penuria: & ponet iugum

ferreum super cernicem tuam, donec te conterat. Adducet Dominus super te Gentem de longinquo, & de extremis terra: similitudinem aquila volantis cum impetu, cuius linguam intelligere non possis. Gentem procacissimam, quae Peccatis non deferat seni, nec misereatur paruuli, & deuoret fructum vrbes vaurumentorum tuorum, ac fruges Terra tua: donec intereas, & stantur. non relinquat tibi triticum, vinum, & oleum, armenta bouum, & greges ouium: donec te disperdat, & conterat in cunctis vr-bibus tuis, & destruantur muri tui firmi atque sublimis, in quibus habebas fiduciam in omni Terra tua. Obsideberis intra portas tuas in omni Terra tua quam dabit tibi Dominus Deus tuus: & comedes fructum vteri tui, & carnes filiorum tuorum & filiarum tuarum, quas dedit tibi Dominus Deus tuus, in angustia & vastitate qua opprimit te hostis tuus. Hoc vrbiū mo delicatus in te, & luxuriosus valde inuidebit fratri suo, & excidia vxori quae cubat in sinu suo, ne det eis de carnibus filiorum storiæque suorum quas comedit; eo quod nihil aliud habeat in obsidione docent. & penuria qua vastauerunt te inimici tui intra omnes portas tuas. Tenera mulier & delicata, quae super terram ingredi non valebat, nec pedis vestigium figere propter molliem & tene-ritudinem nimiam, inuidebit viro suo qui cubat in sinu eius, super filiis & filiis carnibus, & illucie secundinarum quae egrediuntur de medio seminum eius, & super liberis qui eadem hora nati sunt, comedent enim eos clam propter rerum omnium penuriam, in obsidione & vastitate qua opprimit te inimicus tuus intra portas tuas. Nisi custodieris & feceris omnia verba legis huius quae scripta sunt in hoc volumine, & timueris nomen eius gloriosum & terribile, hoc est Dominum Deum tuum: augebit Dominus plagas tuas, & plagas seminis tui, plagas magnas & perseverantes, infirmitates pessimas & perpetuas, & conuerteret in te omnes afflictiones Aegypti, quas timuisti, & adhærebunt tibi. Insuper & vniuersos languores & plagas quae non sunt scriptae in volumine legis huius, inducet Dominus super te, donec te conterat: & remanebitis pauci numero, qui prius eratis sicut astra caeli prae multitudine, quoniam non audisti vocem Domini Dei tui. Et sicut ante letatus est Dominus super vos, bene vobis faciens, vosque multiplicans: sic latabitur disperdens vos atque subuerrens, ut auferamini de Terra ad quam ingrederis possidendam. Disperget te Dominus in oēs populos à summitate terra usque ad terminos eius, & serues ibi diis alienis, quos & tu ignoras & patres tui, lignis & lapidibus. In gentibus quoque illis non quiesces, neque erit requies vestigio pedis tui. Dabit enim tibi Dominus ibi cor pauidum, & deficientes oculos, & animam consumptam merore: & erit vita tua quasi pendens ante te. Timebis nocte & die, & non credes vite tuae. Mane dices, Quis mihi det Vesperum? & Peccator in Vespere, Quis mihi det mane? propter cordis tui formidinem, perpetuo qua terreberis, & propterea quae tuis videbis oculis. Reducet te tremore est. Dominus clasibus in Aegyptum per viam de qua dixit tibi ut eam amplius non videres. Ibi venderis inimicis tuis in seruos & ancillas, & non erit qui emat.

His si mundus crederet, si haec priuatum & publice auribus regum consiliariorumque insonarent, men non sa iam constitutam rem teneremus. Callida illa, prudentiaque consiliorum defluerent ad hoc tonitru. nec contra Regnasse impios non ignoro, nam Chanaanæ quod Deum calliditas. que iam Abrahami tempore dominabantur, sed latibentibus in deterius moribus calamitates impietatis comites increnere, donec penitus delecerentur, nec aliorum regna fuere ex merito, sed ut malos castigarent. Regna autem (inquit Cyprian. de Idolorum vanitate) non merito accidunt, sed forte variantur: Regna sepe Ceterum imperium tenuerunt & ante Assyrii, & emergunt Medi, & Persae, & Græcos & Aegyptios regnasse conoua ad agnouimus. Ita vicibus potestatum, Romanis quolia castigata. que ut & ceteris imperandi tempus obuenerit. Ceterum si ad originem redeas, erubescas. Populus de sceleratis, & nocentibus congregatur, & alylo constituto facit numerum impunitas criminum; ut Rex ipse principatum habeat ad crimina, sit Romulus patri-cida. Atque ut matrimonio faciat, rem concordiae per discordias auspiciatur.

Peccatorū
pana.Peccata
morbi con-
sequuntur.Seruus
peccati est.

Opes Roma-
norum im-
peratorum
specta, &
breuem vi-
suram nece-
psatam.

§. 3. Puniunt mali malos, colliduntur impiis im-
pii, & vtrique franguntur, nec mirum, testamur enim,
& luti pugna est. Hec est pars hominis impij apud Deum
& hereditas violentorum, quam ab omnipotente suscipiunt.
Si multiplicati fuerint filij eius, in gladio erunt, & nepotes e-
ius non saturabuntur panibus, qui reliqui fuerint ex eo, sepe-
lientur in interitu, & vidua illius non plorabit. Si compor-
tauerit, quasi terram argentum, & sicut lutum preparauerit
vestimenta. Preparabit quidem, sed iustus vestietur illis: &
argentum innocens diuidet. Apprehendet eum quasi aqua in-
opia, nocte opprimit eum tempestas, Tolle eum ventus vrens,
& auferet, & velut turbo rapet eum de loco suo.

Deus, inquit Dauid, destruet te in finem, & euellet te, &
emigrabit te de tabernaculo tuo, & radicem tuam de terra
ruentum. Et Psalm. 91. Cum exortj fuerint peccatores sic-
ut fenem, & apparuerint omnes, qui operantur iniquitatem,
vt intereant in seculum seculi.

Patriarcha-
rum felici-
tas à virtu-
te.

Pereunt igitur impij, quamuis celeriter germinatio-
ne spectatillime efflorescant. Verum hoc loco hære-
re nihil necesse est, tota scriptura nobis hoc indicat,
Abrahamus exul patria Deum sequitur vocantem,
& defenditur, incrementum eius etiam regibus est
terrori, idem Deus tributum Isaaco & Iacobo, felix
fuit illa respublica cum eum Iosue, & iudices pii ad-
ministrarent, cum autem fecerunt malum in con-
spectu Domini, vicinis regibus traditi sunt in serui-
tutem. Historiam regum legamus, & pro cuiusque
moribus fortunam. Dauid vir secundum cor Dei re-
gnum ad summum fastigium euexit, quod tamen ob
eius peccata clades passum est. Salomon pacifice &
felicissime adminittrauit, donec vitis suis Adad Idu-
mæum concitauit, & Ieroboamo decem tribus resi-
gnauit, Roboami & Abiæ vt temeraria, & in pia fa-
cta fuerunt, ita calamitates etiam nouæ, capta vire,
spoliato tēplo, regia dignitate ab auro ad æs transla-
ta. Asa virtutem lecutus impuros sustulit, & matrem
in ordinem redegit, Zaram Æthiopem decies cente-
na millia trahentem vicit sed tandem à Deo desle-
ctens arthritide vexatus, solus sua culpa mortuus
est. Filius Asa Iosaphat, pius fortis, & inclytus fuit,
sed heredem habuit degenerem Ioram, qui paraci-
dio, idololatria regnum tædauit, ideoque Idumæi,
aliæque nationes vectigales descuerunt. Sed ex ipsa
scriptura audire præstat vindictam Dei in impium
regem. Par. 2. 21. 12. Allata sunt autem ei litteræ ab E-
lia Propheta, in quibus scriptum erat. Hæc dicit Dominus
Deus Dauid patris tui, Quoniam non ambulasti in viis Iosa-
phat patris tui, & in viis Asa regis Iuda, sed in consilijs per iter
regum Israel, & fornicari fecisti Iudam, & habitatores Ieru-
salem, imitatus fornicationem domus Achab, in super & fra-
tres tuos domum patris tui, meliores te occidisti. Ecce Dominus
percutiet te plaga magna cum populo tuo, & filiis, & vxori-
bus tuis, vniuersa que substantia tua, tu autem egrotabis pesti-
mo languore vteri tui, donec egrediantur vitæ tua paula-
tim per singulos dies. Suscitauit ergo Dominus contra Ioram
spiritum Philistinorum, & Arabum, qui confines sunt Æ-
thiopibus, & ascenderunt in terram Iuda, & vastauerunt eam:
diripueruntque cunctam substantiam que inuenta est in do-
mo regis, in super & filios eius, & vxores: nec remansit ei filius,
nisi Ioachaz, qui minimus natus erat. Et super hæc omnia per-
cussit eum Dominus alui languore insanabili. Cumque diei
succederet dies, & temporum spatia voluerentur, duorum an-
norum expletus est circulus: & sic longa consumptus tæbe, ita
vt egeret etiam viscera sua, languore pariter, & vicia ca-
ruit. Mortuusque est in infirmitate pessima, & non fecit ei po-
pulus secundum morem combustionis, exequias, sicut fecerat
maioribus eius.

Regum Isra-
eliticorum
soror ex vita.

Iorami re-
gis infelix
Exitus.

Secutus inde Ochozias, Athalia, Ioas, Achas mi-
seros cum regni totius cōcussione exitus fortiti sunt.
Ezechias pietate sua omnia restituit, Manasses ami-
sit, Iosias iterum auum imitatus, felicitatem reduxit
priestnam, posteri eius impietate perierunt.

Vt virtutū
& vitiorū,
ita prospere-
ritatis, &
calamita-
ris sunt vi-
ciæ.

§. 4. Promptum fuerit forte aliarum gentium
obliuiscere in summis sceleribus felicitatem, verum ad
omnem historiam appello; vna in re quapiam suc-
cessus est, in tota republica felicitas nulla est. Quod
in exemplum felicitatis humanæ adduci solet regnū
Macedoniæ, si lubet, intueamur. Gesto in Græcia
bello occisis fratribus, & propinquis, Asiam Alexan-
der ingreditur, annos duodecim in summa cura, do-
lore, multis vulneribus, furore, domesticorum san-
guine, conspirationibus, timore, calamitosissime
transiegit, donec crapula vel veneno periret; paulo
post omnis eius posteritas excisa est, nec modo illa,
sed principes eius, & quos Orientis Spoliis onerarat,
Argyrapides. Nulla autem felicitas est annos duo-
decim furere, vt tota nobilitas pereat. Qui historiam
cum prudentia legerit, regnum Macedoniæ rege
Alexandro, & eius principibus concurrentibus in-
felicius fuisse intellet, quam fuerit regnum Israelis,
etiam tum cum pro malis moribus pœnas luit. In
quo & hoc memorabile, tot principes præter Prolo-
mæcos, & Seleucidas cum vniuersis familiis excisos.
Verum de regno Israelis & Iuda hic agimus, de
quibus ita 4. Regum 17. 6. Anno autem nono Osee, ce-
pit rex Assyriorum Samariam. & transtulit Israel in Assyri-
os: posuitque eos in Hala, & in Habor iuxta fluuium Gozan,
in ciuitatibus Medorum. Factum est enim, cum peccassent fi-
lii Israel Domino Deo suo, qui eduxerat eos de terra Aegypti,
de manu Pharaonis regis Aegypti, coluerunt Deos alienos. Et
ambulauerunt iuxta ritum gentium, quas consumpserat Do-
minus in conspectu filiorum Israel, & regum Israel: quia simi-
liter fecerant. Et offenderunt filii Israel verbis non rectis Do-
minum Deum suum: & edificauerunt sibi excelsa in cunctis
vrbibus suis à Turre custodum vsque ad ciuitatem munitam.
Feceruntque sibi statuas & lucos in omni colle sublimi, &
subter omne lignum nemorosum: & adolebant ibi incensum
super aras in morem gentium quas transfulerat Dominus à
facie eorum: feceruntque verba pessima irritantes Dominum,
& coluerunt immunditias de quibus praecepit eis Dominus ne
facerent verbum hoc. Et testificatus est Dominus in Israel &
in Iuda per manum omnium Prophetarum & Videntium,
dicens, Reuertimini à viis vestris pessimis, & custodite præce-
pta mea & ceremonias iuxta omnem legem quam praecepi pa-
tribus vestris: & sicut misi ad vos in manu seruatorum meorum
prophetarum. Qui non audierunt sed indurauerunt ceruicem
suam iuxta ceruicem patrum suorum, qui voluerunt obedire
Domino Deo suo. Et abiecerunt legitima eius, & pactum quod
pegigit cum patribus eorum, & testificationes quibus contesta-
tus est eos: secuti sunt vanitates, & vane egerunt: & secuti
sunt Gentes quæ erant per circuitum eorum, super quibus præce-
perat Dominus eis vt non facerent sicut & illæ faciebant. Et
dereliquerunt omnia præcepta Domini Dei sui: feceruntque
sibi constatiles duos virulos, & lucos, & adorauerunt vniuer-
sam militiam cæli: seruiueruntque Baal, & consecrauerunt fi-
lios suos, & filias suas per ignem: & diuinationibus inscruie-
bant & auguriis: & tradiderunt se vt facerent malum coram
Domino, vt irritarent eum. Iratusque est Dominus vehemen-
ter Israeli, & abstulit eos à conspectu suo, & non remansit ni-
si tribus Iuda tantummodo. Sed nec ipsa Iuda custodiuit man-
data Domini Dei sui: verum tamen ambulauit in erroribus
Israel, quos operatus fuerat. Proieciturque Dominus omne
semen Israel, & afflixit eos, & tradidit eos in manu diri-
pientium donec proiceret eos à facie sua: Diuina igitur
sapientia, quæ fons omnium est bonorum,
felicitatem religione, & virtute
definit.

Vna victo-
ria multis
cladibus
obruta non
facit felicem.

Alexandri
infelicitas.

Maximi
principes
Alexandri
cum fami-
liis excisi.

Exilium
perpetuum
Israelis ob
scelera.

Desperata
salus est, cū
non corri-
piuntur mo-
ritus.

—(—):—(—)

C A P.

CAP. VI.

Omnes viri sancti felicitatem Reipublicæ ex
virtute æstimarunt.Religio &
iustitia fun-
damenta
gubernatio-
nis.

S. 1. **O**mnium sanctorum est consentiens, veraq; sententia, duo esse fundamenta politicæ focietatis, iustitiam, & religionem, principemque cum primum à Deo recesserit, in se quoque summi rebellionem experiri. Sola vera pietas satis est principibus ad salutem; sicut è contrario, absque illa nihil profunt exercitus, equi, satellites, ensium vis, viorumque immunerabiles copie, aurum item, & argentum, & quicunque præterea est alius apparatus. Tela arancorum ista sunt, nisi pietate constistant.

Inter sanctos quidem recensere Tertullianum fas non est, quia quamvis recte cæpit, magno tamen Ecclesiæ scandalo cecidit. Ille tamen præ cæteris in Apologetico in hoc argumentum incubuit. Iudicium hoc gentium erat; si Tiberius ascendit in mania, Nilus non ascendit in arua, colunt, fecit, terra movit, fames aut lues orbem inuasit, continuo Christiani ut rei scelerum petebantur ad leonem; ille vero præcipue gentiles causas dare probat, & nunc mala illa leuiora esse, cum sunt apud Deum deprecatores Christiani; communis itaque mundi sententia erat, delictis pœnas infligi.

Deum co-
tentibus pro-
pera negli-
gentibus ad-
uersa con-
tingunt.

S. Cyprianus etiam libro de Idolorum vanitate, Iudæorum clades pœnam impietatis fuisse docet. Iudæis primum erat apud Deum gratia: sic olim iusti erant, sic maiores eorum religionibus obediebant, inde illi & regni subtilitas floruit, & generis magnitudo provenit: sed illi negligentes indisciplinati & superbi postmodum facti, & fiducia patrum inflati, dum diuina præcepta contemnunt, datam sibi gratiam perdidierunt. Quam vero fuerit illis profana vita, quæ contracta sit violatæ religionis offensa, ipsi quoque restantur, qui etsi vocatent, exitu consentientur: dispersi & palabundi vagantur soli, & celi sui pro fugi, per hospitia aliena tælantur.

Regum sce-
lere populus
plerumque
delectatur, sed
vinctus.

Et S. Hieronymus in c. 15. Ierem. Dabo eos in seruuem, siue commotionem, & Angustias vniuersæ terre, & sub Babylonius ex parte completum est, & nunc expletur in toto: quando pessimum regem, & qui repleuerit Ierusalem à porta usque ad portam cruore iustorum, populus imitatus est impius. Ex quo discimus regum ac principum & præpositorum scelere populos plerumque deleri. Summa ergo perniciēs, princeps impius.

Niniuita
pietate ser-
uauerunt, quæ
peccando a-
missuri e-
rant.

S. 2. Sanctus Ambrosius in cap. 4. Ionæ, vnicam seruandæ patriæ rationem, aut esse ciuium probitatem, sicut eorum peccata sunt causa euerſionis. Tanta fuerunt Niniuita sapientia, vt non alienis se præſidiis defenderent, sed propria deuotione saluarent. Nam non statim desperauerunt de salute sua, quia audierunt à Propheta cum ciuitatis se manibus subuertendos: sed quando proximum annuntiabatur excidium, tanto magis religiosi actibus armabantur: nec reliquerunt euertendam ciuitatem suam, sed in ea potius permanserunt sapientes scilicet, vt quæ ciuium vocabatur peccatis, ciuium orationibus saluaretur: & cui perditionem mala conuersatio intulerat, ei salutem deuotio religiosa conferret. Iustum enim erat vt quos fuerat passa peccatores, eosdem haberet proprios defensores. Ciuitati enim non nisi propter ciuium peccata inferatur excidium. Define ergo peccare, & ciuitas non peribit. Quid fugis patriam? si vis aliuſe esse, tua potius peccata subterfuge. Si tu peccare deseris, victus es inimicus. Dicit ad Abraham scriptura diuina per decem iustos patriam posse saluari. Igitur si iusti sunt qui salutem faciunt patriam, vique iniusti sunt qui relinquunt. Et si illi propter præſentiam suam consequuntur gratiam: necesse

est vt ij propter desolationem mercantur offensam. Iniustus Patria miplane & impius est filius, qui periclitantem deserit matrem. Sera non de Mater enim quodammodo dulcis est patria, quæ te genuit, quæ nutriuit, quæ vt fugere possis diuitem te fecit.

Et S. Augustinus in Psalm. 118. præcipue principibus inculcat virtutem. Magnopere curandum est, vt qui regendis hominibus præfertur, apud se intra sacrarium mentis in cathedra præſideat humilitas, cumque iudicanti ei à cæteris foris aſſiſtitur, vigilanti oculo incessanter aſpiciat, cui quandoque iudici ipse de his iudicandis aſſiſtat. Merito sane omnibus enim quocumque iure damnatis ad Deum salua est appellatio, quicunque causa cecidit, ad magnum illud tribunal in integrum restituitur, & aliquando ad honorem sui iudicis euehitur.

Sententia
iudicium
Deo iudi-
canda ſiſti-
tur.

Romam Rempublicam malis moribus periſſe testis est idem Augustinus lib. 2. de ciuitate Dei, c. 23. Illa igitur respublica malis moribus cum periret, nihil Diæorum, pro dirigendis, vel corrigendis moribus egerunt, ne periret. Imo deprauandis & corrupendis addiderunt moribus, vt periret.

Denique libr. 19. de ciuitate, cap. 21. docet sine iustitia Rempublicam esse non posse. Breuiter enim rempublicam definit esse rem populi. Quæ definitio si vera est, nunquam fuit Romana respublica: quia nunquam fuit res populi: quam definitionem voluit esse respublicam. Populum enim esse definiuit cæterum multitudinis, iuris consensu & utilitatis communione sociatum. Quid autem dicat iuris consensum, disputando explicat: per hoc ostendens geri sine iustitia non posse rempublicam: vbi ergo iustitia vera non est, nec ius potest esse. Quod enim iure fit, profecto iuste fit. Quod autem fit iniuste, nec iure fieri potest. Non enim iura dicenda sunt vel putanda iniqua hominum constituta: cum illud etiam ipse ius esse dicant, quod de iustitia fonte manauerit: falsumque esse, quod à quibusdam non recte sententibus dici solet: id esse ius, quod ei qui plus potest, utile est. Quocirca vbi non est vera iustitia, iuris consensu sociatus cæterus hominum non potest esse. Vbi iustitia se, & ideo nec populus: iuxta illam Scipionis vel Ciceronis definitionem. Et si non populus, nec res populi, sed qualicumque multitudinis, quæ populi nomine digna non est: ac per hoc fit res, res populi est, & populus non est, qui consensu non sociatus est iuri; non est autem ius, vbi nulla iustitia est: procul dubio colligitur, vbi iustitia non est, non esse rempublicam. Iustitia porro ea virtus est, quæ sua cuique distribuit. Quæ igitur iustitia est hominis, quæ ipsum hominem Deo vero tollit, & immundis demonibus subdit?

S. 3. Orosius etiam religioni & pietati Christianam tribuit, quod mundus leuioribus malis concutitur, At nobis vero ex professo id probare contendit. Tantum pietati & virtuti illi tribuerunt. Hippolytus martyr grauissimas calamitates magno agmine orbem inuasuras prædixit, tum cum solutis moribus, latissime est regnaturus Antichristus, cum omnium regnorum iura concident, & pro dolor ad ea mala sunt iam apparatus, & præambula. Hoc modo ad virtutem hortantem Leonem imperatorem Episcopi Phœnicæ. His bene dispositis, manus hostium vertitur in timorem, & qui pridem imprudenter resistere didicerant, propter vestra fidei magnitudinem confusi veniunt ad ruinam. Imitatores enim eorum principum constituti, qui iustitia & equitate clauerunt, facillime rebus præsentibus præualebitis; Et Episcopi Mesopotamiæ: Hec cum sacerdotibus Christi pietas vestra tenens, atque confirmans in pace Imperii gubernacula moderabitur.

Et Iulianus Episcopus Cœnensis: Martianus amoris diuini diademate coronatur, spirituales quoque suscipiens veritatem, sustinuit Apostolorum dogmata confirmari à præſulibus Ecclesiæ, desiderio fidei accensus Orthodoxæ, quæ cum vestra pietas imitatur, & victoriam contra barbaros adipiscitur, & veritatis quoque destruit inimicos. Synodus sexta, ad Constantinum quartum promittit fore, vt pro pietate eius, Deus omnes actus illius felices & prosperos faciat, qui in suis sacris Euangelis

pro

promittit, inquit: *Querite primum regnum Dei, & haec omnia adiciuntur vobis.* Synodus septima ad Constantinum, & Ioannem. *Saluator omnium Deus, & qui nobiscum regnat Ecclesia sua pacem pro premio suo tribuat, vestrum autem imperium cum senatu, & duobus, & fidelissimo militum exercitu in multos annos conferret, & victoriam nobis concedat.* Ipse enim dixit: *Vino ego, dico Dominus, glorificantes me glorifico; ipse est, qui accingens vos potentia omnem hostilem impressionem a vobis auferet, obedientiam autem apud vos conciliabit.* Synod. Toletana ad Siselandum. *Multa regna terrarum caelestis iracundia ita permutauit, ut pro impietate fidei, & morum alterum ab altero solueretur. Unde nos, & cauere oportet casum huiusmodi gentium, ne similiter plaga seriamur precipiti, & pena puniamur crudeli.*

Fides seruat imperium.

Verissime Ambrosius Epist. 31. ad Valentinianum. *Hac est caritas expectanda, hac est caritas maior imperio, si fides tuta sit, quae seruat imperium.*

Peccata Christianorum Turcas vires augent.

§. 4. Experimur & nos in Graecia atque Vngaria, quod de suis temporibus quaestus est Hieronymus in Epitaphio Nepotiani. *Nostris peccatis barbari fortes sunt, nostris vitiis Romanus superatur exercitus.* Infelices nos qui tantum displicemus Deo, ut per manus barbarorum illius in nostra deficiat. Ezechias egit penitentiam, & ceterum octuaginta quinque millia Assyriorum, una nocte ab uno Angelo delata sunt: Iosaphat laudes Domini concinebat, & Dominus pro laudare superabat: Moyses contra Amalech non gladio, sed oratione pugnavit. Si erigi volumus, prosternamur. Pro pudor, stolidi usque ad incredulitatem mens: Romanus exercitus, victor orbis, & Dominus, ab his vincitur, hos pauet, horum terretur aspectu, qui ingredi non valent, qui si terram tetigerint, se mortuos arbitrantur. Et non intelligimus prophetarum voces, fugiunt mille vno persequente, deamputamus causas morbi, ut morbus pariter auferatur.

Hec utinam omnium cordibus imprimantur hominibus in calamitatibus, quibus etiam insistere multi fatagant, tamen vitia, propter quae illas patimur, pauci deserunt.

Sanctus Augustinus libr. 5. de ciuitate cap. 25. *bonus Deus, in homines, qui eum crederent propter aeternam vitam colendum, has sublimitates, & regna terrena existimarent posse neminem consequi, nisi Daemonibus supplicaret, quod hi spiritus in talibus multum valerent, Constantinum imperatorem non supplicentem demonibus, sed ipsum verum Deum colentem tantis terrenis impleuit muneribus, quanta optare nullus auderet. Cui etiam concedere ciuitatem Romani imperii sociam velut ipsius Romae filiam, sed sine aliquo Daemonum templo simulacroque concessit, diu imperauit, vniuersum orbem Romanum vnus Augustus tenuit, & defendit, in administrandis, & gerendis bellis victoriosissimus fuit, in tyrannis opprimendis, per omnia prosperatus est, grandaeus egritudine & senectute defunctus est, filios imperantes reliquit.*

Constantini felicitas cum pietate.

Sanctus Gregorius Nazianzenus oratione ad Iulianum impietate euerti imperium docet. *Salutifera doctrina (Christi) longe lateque fusa, ac circa nos maxime vigente, religionem Christianam inuerrere, & labefactare conari, nihil aliud fuerit, quam Romanorum imperium conuellere, omnibusque Reipub. partibus periclitari, eaque, quibus ne hostes quidem grauius quidquam nobis imprecari possint, a nobis metipsis accipere.*

Nulla clades, nisi comes iniustitiae.

S. Chrysostomus in Isaiam. *Haud rite se habent principum negotia, de his plerumque loquimur. Ingens periculum, quid autem in causa est? eorum inquit, qui principatum gerunt, incogitantia. non est principum incogitantia, sed non iustitia. iniustitia poena est pro nostris sceleribus exacta. illa nihil non sursum deorsum, miscuerunt, illa quicquid est calamitatum, inuenerunt, illa armarunt hostes, illa fecerunt ut videri descenderemus, non aliunde malorum examen inundauit, quam ex hac causa.*

Hodie quoque quam multi inter lites, vsuras, odia, ebrietates, adulteria accusant principum foecordiam, cum peccatis ipsi suis poenam trahant, nec alia

de causa pacem optent, quam ut vitiis suis secure, & deliciis indulgeant.

Verum ne plura consecrari, legi potest S. Cyrillus de recta in Dominum nostrum IESVM CHRISTVM fide, ad Theodosium. Hilarius in Psalm. 137. Gregorius ad Theodoricum Francum. S. Leo ad Theodosium, & Pulcheriam Augustam, Athanasius ad Constantinum, & Iovinianum, Ioannes ad Iustinianum. Concilium Meldenense ad Carolum iuniorum Francum, Symmachus ad Anastasium. Concilium Parisiense ad Lodouicum, & Lotharium. S. Bernardus ad Lodouicum. Hormisdas ad Iustinum. Nicolaus ad Michaelum, Episcopi Hispaniarum in coronatione regis.

CAPVT VII.

Sanctis patribus consentire principes pios.

§. 1. *C*Redere tantae auctoritati merito debemus, cum nullam fallendi occasionem, aut causam habuerint. Eos reges qui sunt in scriptura omitto, quia humanis testimoniis magis cedunt, qui diuina oracula non agnoscunt. Omnes tamen principes, prudentes, id dictum sibi existimarunt, quod Dauidi diuinum oraculum denunciauit. *Si cuius die-runt filii tui vias meas, & ambulauerint coram me in veritate, in omni corde suo, & in omni anima sua non auferetur tibi vir de folio Israel.*

Philippus Arabs cum se parricidio adeptum imperium non ignoraret de religione melius edoctus, iussu Fabiani pontificis interpenitentes ante Ecclesiam supplex iterit, & facto ostendit, nulla scelere parta imperia esse diuturna, mox enim & ille interfectus est.

Inter principes vix vlli maior gloria, quam Constantino obtigit, nam & latissime imperauit, & Religionem praeter ceteris coluit, templa demonum clausit, vero Deo struxit, Republicam fouit. Ille tamen omnia pietati accepta retulit, atque in iudicio religionis omnia Concilio Niceno retulit. Iovinianus maximo animo, & qui ipso Augusto imperio cellior esset, ante confessor, deinde successores illius, quem tyrannum passus fuerat, negauit se exercitui, qui falsos Deos coleret, imperare velle, cum esset Christianus, quod in tantis flagitiis nullam Reipublicae felicitatem esse posse existimaret.

Theodosius & Valentinianus ad Synodum Ephesinam scribere, per ea, quae ad pietatem, religionemque conseruandam pertinent; caetera quoque se assequi posse. Ipse itaque Theodosius Psalmos canere, preces dicere cum Eudoxia coniuge, & Pulcheria sorore solitus diu feliciterque regnum tenuit.

Eadem est sententia Iustini ad Hormidam, Honorii ad Arcadium. Iustiniani secundi, Caroli Magni ad Episcopos Hispaniae. Caeterorumque, quorum est in historia commendatio, & apud posteros memoria.

Verum hac in re clarior, efficacior, & multis saeculis probatior non potest ratio cinatio produci, quam ius Romani imperii, hoc est ius publicum orbis terrarum, quod iam tot gentibus acceptum, tot regibus firmatum est, ut eius primariam partem velle conuellere, sit res humanas turbare, atque rempublicam euertere.

CAPVT VIII.

Iuris ciuilis testimonii docetur in Republica
religionem serio colendam esse.

Religio sit §. 1. **I**mp. Gratian. Valentin. Theod. Cunctos populos quam D. quos clementia nostra regit imperium, in tali volumus Petrus do- religione versari, quam diuim Petrum Apostolum tradidisse cuit. Romanis, religio vsque adhuc ab ipso insinuata declarat, quāque pontificem Damasum sequi claret, & Petrum Alexandria Episcopum virum Apostolica sanctitatis: hoc est, vt secundum Apostolicam disciplinam, euangelicamque doctrinam, patris & filij & Spiritus sancti vnam Deitatem sub pari maiestatis & sub pia trinitate credamus.

§. 2. Nec modo iidem ita sentiunt, sed suas ipsi leges, si quæ contra religionem obrepserint, lubentes, atque vltro abrogant, ad Eutropium præfectum prætorio. Nullus hereticis ministeriorum locus, nulla ad exercendam animi obstinatiois dementia pateat occasio. Sciant omnes, etiam si quid speciali quolibet rescripto per fraudem elicit, ab huiusmodi hominum genere imperator fatum sit, non valere. Arceantur cunctorum hereticorum ab illicitis congregationibus turba. vnius autem summi Dei nomen vbique celebretur. Nemo fidei dudum à maioribus tradita, & diuina religionis testimonio atque adseritione firmata obferuantiæ semper mansura teneat.

Optima omnino fide Marcianus Palladia præfect. prætor. Nemo clericus, vel militaris, vel alterius cuiuslibet conditionis, de fide Christiana, publice turbis coadunatis dos disputat, & audientibus tractare conetur in posterum, ex hoc tumultus & perfidia occasionem requirens. Nam & iniuriam facit iudicio reuerendissimæ Synodi, si quis semel radicata ac recte disposita reuoluere & publice disputare contenderit: cum ea, quæ nunc de Christiana fide à sacerdotibus, qui Chalcedone conuenerunt, per nostra præcepta statuta sunt, iuxta Apostolicas expositiones, vt instituta sanctorum patrum trecentorum decem & octo in Nicæa, & centum quinquaginta in hac regia vrbe definita esse noscantur.

Tutelare- Iulianus vero: Omnem adhibentes prouidentiam gni ex cultu circa sanctissimas Ecclesias in honorem, & gloriam sanctæ & S. Trinitatis, incorruptæ homossie Trinitatis, per quam & nos & communem rempublicam saluati fore credidimus, insistentes etiam doctrinæ sanctorum Apostolorum, de creandis irreprehensibilibus sacerdotibus, qui quidem ob id potissimum ordinantur, vt suis precibus benignitatem humanissimi Dei rebus adquirant communibus, præsentis lege facimus.

Imperium per Ecclesias sustinetur. Et ad Epiphanium: Omnem semper adhibentes prouidentiam circa sanctissimas Ecclesias: per quas & nostrum imperium sustineri, & communes res clementissimæ Dei gratia muniri credidimus, nec non & nostras & ceterorum omnium animas studentes saluari: & eam ob rem solliciti assidue, ne commoda sanctissimarum Ecclesiarum, in quacunque ciuitate sint constituta, aliqua ratione minuantur, neque, quæ in ipsis sunt, diuine liturgie ex Deo amantissimorum sacerdotum absentia impediatur, aut non conuenienter curentur, ac ne etiam sanctissimarum Ecclesiarum consumantur res tam propter iterum, quam etiam commecantium hac sacerdotum & comitantium clericorum impensas.

Et ad Ioannem præf. prætor. Deo nobis auxilium præbente, omnia, quæ pro honore sanctæ Ecclesiæ Catholice ad Dei placitum fieri properamus, legibus constituere, & operibus adimplere desideramus. Et iam quidem multa cum eius auxilio statimus, quæ Ecclesiasticæ doctrinæ atque statui conueniunt.

Canones Egregie hoc exposuit insignis legum lator Iustinianus Nouell. Constit. 137. Si ciuiles leges, quarum potestatem nobis Deus pro sua in homines benignitate credidit, leges ciuiles firmat ab omnibus custodiri ad obedientiam securitatemque obseruand. studemus, quanto plus studij adhibere debemus circa sacro-

rum canonum & diuinarum legum custodiam, quæ super salute nostrarum animarum definite sunt? qui enim sacros canones custodiunt, Domini Dei adiutorio digni sunt: qui autem eos transgrediuntur, ipsi semetipsos iudicio reddunt obnoxios. Maiori igitur condemnationi subiacent sanctissimi Episcopi, quibus conceditur & commissum est & canones inquirere & conseruare, si quod eorum prætermisum fuerit, indemnatum atque impunitum reliquerint. Sane cum hæcenus canones obseruati non recte fuerint, diuersas ex eo passi sumus interpellationes contra Clericos & Monachos, & quosdam Episcopos, vt qui secundum diuinos canones non viderent, & quidam etiam inter eos inuenirentur qui nec ipsam quidem vel sanctæ oblationis vel sancti baptismatis orationem tenerent aut scirent. Dei igitur intelligentes, & animo insignentes iudicium singulorum quæ nobis delata sunt, inquisitionem simul & correctionem in sumis canonice procedere. Si enim illa quæ à laicis peccantur, generales leges non concedunt extra inquisitionem & vindictam manere, quomodo à sanctis Apostolis & patribus super omnium hominum salute canonice statuta despicimur? sane multos ex eo maxime deprehendimus in peccata fuisse prolapsos, quod non sunt facta synodi sanctissimorum sacerdotum iuxta ea quæ à sanctis Apostolis & patribus definita sunt. Si enim hoc fuisse obseruatum, quilibet metuens grauem in Synodo accusationem, studisset vtrique & sacras edificare liturgias, & temperanter videre, ne condemnationi diuinorum canonum subiaceret. Illud quoque nihilominus quibusdam peccandi occasio fuit, quod absque examinatione, & rectæ fidei atque honestatis vitæ testimonio ordinantur Episcopi, presbyteri, diaconi, & ceteri clerici. Nam si ad orandum pro populo destinati, indigni diuino ministerio inueniantur, quomodo pro transgressionibus & delictis populi Deum propitiare poterunt? Plane ordinationes sacerdotum cum omni diligentia & rigore fieri oportere docet nos & qui inter sanctos censetur Gregorius Theologus, sequutus sanctos Apostolos, & diuinos canones. Sic enim in magno Apologitico. Quis autem (inquit) secundum Pauli canones & definitiones seipsum dirigens, quas de Episcopis & presbyteris constituit, vt recti siue sobrii sint, modesti non vinolenti, non percussores, ad docendum idonei, irreprehensibiles in omnibus, non conuersantes malis: non multum aberrare se inueniet ab illa canonum rectitudine? Idemque rursum loquitur in hac verba: Mundari (inquit) oportet plurimum, ac deinde mundare: sapere ac deinde sapientia docere: lucem fieri, & postea illuminare. pro pinquari Deo, tunc alios adducere: sanctificari tum sanctificare: manducare cum manibus, consilium esse cū consilio. Et rursum idem sanctis connumeratus Gregorius, de iisdem in eadem oratione istud scribit: Quis instar figuli vno ipso die fictilia sua tornantis, ita repente fingat veri cultus antistitem, cum angelis stantem, & cum Archangelis laudes canentem, & Christo consacrificantem? Et per hæc quidem indicat ille Theologus qualem nam oporteat ad sacerdotium promoueri. De his autem qui ordinantur indigni, idem hæc dicit in eadem oratione. Qui O Deus, his cum nihil (inquit) ad sacrum Dei altare & sacerdotium attulerint, nec in virtute & pulchro prius insudarint & elaborarint, simul discipuli & præceptores pietatis ostenduntur: & priusquam purgati sint, purgant, heri sacrilegi, hodie sacerdotes: heri extra sacra, hodie præfati mysteriorum: veteratores malitia, nouitii pietate: qui sunt opus atque fabrica humana gratia, non Spiritus sancti. Quod autem diuini canones præhibent clericos esse, qui secundam uxorem duxerunt, & inter sanctos Basilus docens, sic ait: Digamos canon ministerio exclusit (inquit) & ex iis progenitos. Et hæc quidem sanctus Basilus. In tantum autem patribus sacerdotum cura fuit, vt qui Nicæa conuenerunt, Canonem ediderint ita habentem: Interdixit per omnia magna Synodus, non Episcopo, non presbytero, non diacono, nec alicui, omnino qui in clero est, licere subintroductam habere mulierem, nisi forte aut matrem aut sororem aut amicam, vel eas personas tantum quæ suspensiones effugiant.

§. 3. Nec minorem verbis pietatem præfert constitutio Tiberii Constantini. Cum opera sint quæ Deo pietatis conueniant, simulque eundem cum humano genere ortum sit regibus antiquis:

Nihil stultitudo pietatis ha-

habeant, in supplices beneficium esse, maleficia extirpare, & quaecunque subditis vitia sunt, ea & meditari & faceretum ea ipsa nos precipuum Imperatoria Maieftatis infigne esse arbitrat, ex quo Deus nobis reipub. imperium atque gubernacula dedit, nulla (vt ita loquimur) neque die neque nocte quicquam earum rerum studio antiquius cariusque habuimus.

Qui in fa-
stigio sunt
impensus
Deum co-
lant.

§. 4. Legis etiam vim obtinere debet, quod in Synodo Tolet. 3. Reccaredus rex monet. Quamuis Dominus Deus omnipotens pro vtilitatibus populorum, regni nos culmen subire tribuerit, & moderamen gentium non paucarum regia nostra cure commiserit: meminimus tamen nos mortalium conditione perstringi, nec posse felicitatem futura beatitudinis aliter promereri, nisi nos cultui verae fidei deputemus, & conditori nostro saltem confessione, qua dignus est ipse, placeamus. Pro qua re, quanto subditorum gloria regali extollitur, tanto providi esse debemus in his quae ad Deum sunt, vel nostram spem augere, vel gentibus nobis à Deo creditis consulere.

Precibus
sacerdotum
crefcit Re-
spública.

Iustinianus c. t. 4. Certissime credimus, quia sacerdotum puritas, & decus, & ad Dominum Deum & Saluatorem nostrum Iesum Christum feruor, & ab ipsis missa perpetua preces, multum fauorem nostrae reip. & incrementum praebent, per quas datur nobis & barbaros subigere, & in dominum redigere illos, quos antea non obtinuimus. & quanto plus rebus illorum accedit honestatis & decoris, tanto magis & nostram rempub. augeri credimus. Si enim hi praetulerint vitam honestam & vndique irreprehensibilem, & reliquum populum instruxerint, vt is ad illorum honestatem respiciens, multis peccatis abstinat: planum est, quod inde & animae omnibus meliores erunt, & facile nobis tribuetur à maximo Deo & Saluatore nostro I E S V C H R I S T O clementia conueniens.

Hanc ob causam tanta bonis imperatoribus cura fuit verae religionis tuendae, haereticam Iudaorum, Gentilium superstitiones abolendi, vt Episcoporum negligentiam ambitionemque, quantum in ipsis fuit, cohibere conati sint.

§. 5. Haereticos percellunt pluribus legibus Imperatores, vt offendant non posse conferuari Rempublicam in tanta religionum varietate & impiorum licentia.

Haereticis
priuilegia
ablata.

Constantin. Constans Constantius: Priuilegia quae contemplatione religionis indulta sunt, Catholicis tantum legis obseruatoribus prodesse oportet. Haereticos non solum ab his priuilegiis alienos esse volumus, sed etiam diuersis muneribus confringi & subici.

Docere ve-
rantur.

Gratian. Valentin. & Valens aaa. Omnes verita legibus diuinis & imperialibus constitutionibus haereses perpetuo quiescant. Nemo ulterius conetur, quae repererit profana praecpta vel docere, vel discere. Nec antistes eorundem audeant fidem insinuare, quam non habent: nec ministros creare, qui non sunt. Nec per conuentum iudicantium, omniumque, quibus per constitutiones paternae super hoc cura mandata est, eiusmodi audacia negligatur. & crescat, Haereticorum autem vocabulo continentur, & latius aduersus eos sanctionibus succumbere debent, qui vel leui argumento à iudicio Catholicae religionis, & tramite detecti fuerint deuolare.

Quos haereticos
leges
perstringat.

Et deinde: Ariani, & Macedoniani, Pneumatomachi, Apollinariani, Nouatiani, seu Sebastiani, Eunomiani, Tetradditi, seu Tessaescadecaditi, Valentiniani, Pauliani, Papiantisti, Montanisti, seu Priscillianisti, vel Phryges, vel Pepuzitae, Marcionisti, Barboritae, Messaliani, Euchitae, sine Enthouisti, Donaristi, Audiani, Hydroparastatae, Tascodrogitae, Batrachitae, Hermogeniani, Photiniani, Pauliniani, Marcelliani, Ophitae, Encratistae, Carpocratitae, Saccophori, & qui adimam vsque scelerum nequitiam peruenerunt Manichaei, & nusquam in Romanum locum conueniendi morandique habeant facultatem. Manichaei etiam de ciuitatibus pellendis, & ultimo supplicio tradendis; quoniam hic nihil inueniendum loci est, in quo ipsis etiam elementis fiat iniuria.

Sic t. 7. l. Curiales, Nestorianos iidem Augusti Theod. & Valentin. condemnant. Pariter etiam Marcianus, Eutyrianos, I. quicunque.

Haereticorum
defensores
infames.

§. 6. Vt vero etiam appareat, quam cordis res illa fuerit posteris imperatoribus audire constitutionem Frederici Imperatoris operae precium est. Crederentes praeterea, receptatores, defensores & fautores haereticorum damnamus, firmiter statuimus, vt si postquam quilibet talium fuerit excommunicatione notatus: satisfacere contempserit intra annum: ex tunc ipso iure sit infamis: nec ad publica officia, seu consilia, vel ad eligendum aliquos adhibeatur: neque ad testimonium admittatur. Sit etiam intestabilis, vt nec testandi liberam habeat facultatem, nec ad hereditatis successionem accedat. Nullus praeterea ei super quocunque negotio, sed ipse alius respondere cogatur. Quod si forte iudex exiterit: eius sententia nullam obtineat firmitatem, nec causa aliqua ad eius audientiam perferatur. Si vero fuerit aduocatus: eius patrocinium nulla tenus admittatur. Si rebellis, instrumenta per ipsum confecta, nullius penitus momenti censentur.

§. 7. Quanta vero in apostatas seueritate vsi sint, Testari v. codex imperatorius t. 7. demonstrat. Sic Imperatores Theod. & Valent. L. Apostatarum sacrilegum nomen singulorum vos continua accusatione incesset, & nullis finita temporibus huiusmodi criminis arceatur indagatio. Quibus quamuis praeterita interdictione sufficiant: tamen etiam illud iteramus, ne postquam à fide deuiauerint, testandi aut donandi quippiam habeant facultatem sed nec venditionis specie facere legi fraudem sinantur: totumque ab intestato Christianitatem sectantibus propinquis potissimum deferatur. In tantum autem contra huiusmodi sacrilegia perpetuari volumus actionem: vt vniuersis ab intestato venientibus, etiam post mortem peccantis, absolutam vocem in simulationis congrua non negemus. Nec id patiemur obflare, si nihil in contestationem profano dicatur viuente productum. Sed ne huius interpretatio criminis latius in incerto vagetur errore: eos praesentibus insectamur oraculis: qui nomine Christianitatis induti, sacrificia sacrilega, vel fecerint, vel facienda mandauerint: quorum etiam post mortem comprobata perfidia, hac ratione plectenda est, vt donationibus testamentisque rescissis, hi: quibus hoc deferret legitima successio, huiusmodi personarum hereditate potiantur.

§. 8. Iudaorum quoque improbitati occurrunt. tit. 9. Iudaei & bonorum proscriptio, & perpetuo exilio damnabuntur, si nostra fidei hominum circumcidisse eos, vel circumcidendum mandasse conserit.

Iudaeis oc-
currendum.

Et c. tit. 10. l. Iudaeus seruus Christianum nec comparare debet, nec largitatis, vel alio quocunque titulo conseruetur. Quod si aliquis Iudaorum mancipium vel Christianum habuerit, vel secta alterius seu nationis crediderit ex quacunque causa possidendum & id circumcididerit: non solum mancipij damno mulctetur, verum etiam capitali sententia puniatur, ipso seruo pro premio libertate donando.

Iudaeis ne
habeat mā-
cipiū Chri-
stianum.

§. 9. Paganorum quoque impietatem vsu & viribus praualidam legibus & poenis ingentibus impugnarunt, praesertimque.

Sic Imperator Constantius: Placuit omnibus locis atque vrribus vniuersis claudi protinus templa, & accessu v. rito omnibus licentiam delinquendi perditis adnegari. Volumus etiam cunctos sacrificijs abstinerere. Quod si aliquid forte huiusmodi perpetuerint, gladio vltore sternantur. facultates etiam preempti fisco decernimus vindicari: & similiter puniri rectores provinciarum, si facinorosa vindicare neglexerint.

Templa pa-
ganorum
claudenda.

Et Imper. Valent. & Mart. Nemo venerandi adorandique animo delubra, quae olim iam clausa sunt, referat. Absit à seculo nostro infandis execrandisque simulacris honorem pristinum reddi, redimifertis templorum impios postes, profanos aris accendi ignes, adoleri in hisdam thura, victimas e di. pateris vina libari, & religionis loco existimari sacrilegium. Quisquis autem contra hanc serenitatis nostra sanctionem,

Superstitio
tollenda.

nem, & contra interdicta sanctissimarum veterum constitutionum sacrificia exercere tentauerit: apud publicum Iudicem reus tanti facinoris legitime accusetur, & conuictus proscriptio nem omnium bonorum suorum & vltimum supplicium subeat. Confessum criminis ac ministri sacrificiorum eandem penam, que in illum fuerit irrogata, sustineant: vt hac legis nostre sententia perterriti, metu pene desinant sacrificia interdicta celebrare. Quod si vir clarissimus rector prouincia post accusationem legitimam, & post crimen in cognitione conuictum, tantum scelus dissimulauerit vindicare: quinquaginta libras auri ipse Iudex, quinquaginta etiam officium eius confestim fisco nostro inferre cogatur.

Nemo ea, que sepius Pagane superstitionis hominibus interdicta sunt, audeat percontare, sciens, quod crimen publicum committit, qui hac ausus fuerit perpetrare. In tantum autem huiusmodi facinora volumus esse rescanda, vt etiam si in alieno pradio vel domo aliquid tale perpetraretur, scientibus videlicet Dominis pradium quidem vel domus sanctissimis iuribus etiam addicuntur: Domini vero pro hoc solo, quod scientes consenserint sua loca talibus contaminari sceleribus, siquidem dignitate vel militia quadam decorantur, amissione militie vel dignitatis, nec non rerum suarum proscriptio ne plectuntur: priuata vero conditio vel plebeia constituti, post cruciatus corporis, operibus metallorum, aut perpetuo deputantur exilio.

Si quid datum fuerit aut relictum locis, aut personis, aut ad constructionem Pagani erroris: vrbs illud accipiet, in qua persone habitant, aut sub qua loca subiacent, at expenduntur ad similitudinem imperialis redituum. Paganorum autem impietates puniunt praesides: & qua super suam potestatem erunt, referunt imperatori.

Qui post sanctum baptismum in errore paganorum manent, vltimo supplicio plectuntur. Qui vero nondum sunt baptizati: ipsi cum liberis & coniugibus, & omnibus suis perducant se ad sanctas Ecclesias: vt suos paruulos liberos sine mora baptizari curent: maiores vero prius scripturas secundum canones doceantur. Si vero propter militiam, vel dignitatem, vel saculares habendas, fingant baptizari, & liberos aut coniuges ipsorum, aut domesticos suos in errore reliquerint, & eos, qui sibi attinent, & necessitudine iuncti sunt: publicantur & competenter plectuntur, & rempublicam non attingunt. Si vero non sint baptizati: nec participes erunt in vlla parte reipublice, neque Domini erunt rerum mobilium vel immobilium, sed sicut ipsas vindicabit, & congrue punientur, & exulabunt. Si autem apparuerint sacrificantes, aut idololatras, vt Manichaei puniuntur. Non docent autem Pagani qualemcumque doctrinam, neque publica fruuntur annona, nec secundum sacram quidem formam.

Haec omnia eo diriguntur, vt cum omnes pietatem praferunt, vera inducitur, falsa aboleatur.

CAPVT IX.

Iudicio hominum impiorum omnem priuatam & publicam felicitatem a virtute esse.

Impij pro pietate testimonium dicunt.

Impij indices perire se sentiunt.

§. I. **T**anta est causae fiducia, vt aduersario arbitrium deferam, dicat ille pro nobis contra se testimonium, non potest causa mala videri cui ex aduersis castris praebetur auxilium. Ob laesam pietatem suos principes ad dementia redactos, profani auctores referunt. Tibetium aspice apud Tacitum lib. 6. annal. Quid scribam vobis P. C. aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore? Dij me, deaque petus perdant, quam perire quorundam sentio, si scio. Adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium vertant. Neque frustra praestantissimus sapientiae firmare solitus est, si reculantur tyrannorum mentes, posse aspicere lanitatus

& ictus, quando vt corpora verberibus, ita sentitia, libidine, malis consultis, animus dilaceretur.

Est enim inter omnia mala peccatorum hoc maximum, quod omne scelus sibi supplicium sit.

Omne peccatum sibi pena est.

Plato decimo de repub. Postulo, inquit, vt exponatis, quam mercedem iustitia referat a diis & hominibus, vt & palam ab opinione, & manifesta existimatione reportet, qua cultores suos ipsa quoque decorat, postquam aperte visa est etiam ipsa suo conspectu beneficia nobis conferre, neque eos decipere, qui vere possident.

Debita postulas: Primum quidem hoc mihi reddetis, quod, qualis vterque eorum sit, & iustus & iniustus, Deos non latet. Reddimus: si Deos id non latet. Hic quidem a Deo amabitur: ille odio habebitur, id quod a principio confessi sumus. Est ita. Duorum amico omnino (quoad fieri potest) a Diis optima tribuntur, nisi quid mali ex priori delicto, & necessitate quadam imminet. Omnino: sic itaque de iusto viro existimandum est, siue paupertati, siue morbis, siue quibusvis aliis, eorum qua mala videntur, obnoxius sit: huic demum, vel viuenti, vel mortuo ad bonum aliquid ita conducere: neque enim a Diis vnquam negligitur, quicumque iustus euadere virtutisque officiis quoad homini licet Deo similis fieri conabitur, decet enim talem virum a simili non contemni. De iniusto autem contra omnino est sentiendum.

Et l. 4. de legibus, multo pluribus ea inculcat, vt mirum sit in Philosopho gentili tantam virtutis, & pietatis cognitionem floruisse.

§. 2. Eadem plane Aristoteles, cui solus sapiens Sine Deitimo leges felix est, & qui eam Rempublicam felicissimam proclamat, in qua maxime virtus colitur. Quod adeo non seruaturum est, vt nec absque Dei reuerentia profint bona leges, nec vlla seruetur disciplina, ideoque necessario imperiorum ruina consequatur.

Sine Deitimo leges non seruatur.

Valer. l. i. Non dubitant sacris imperia seruire. Nam a sacris imcer sui numinis vindex est Deus. Quamuis enim pene peria sermaleficiis aliquando sera, nunquam tamen irrita uiunt.

§. 3. Adeo quida religiosi hinc facti sunt, vt in superstitionem desierint. Hinc Hercules simulachrum in pugnam contra Porum praefertur, Curt. l. 8. Hinc Germani effigies, & signa lucis detracta in praelium ferunt. Hinc innumera, quae sacris, & profanis historiis narrantur pietatis imitamenta.

Beas cum Priensis leges fert. Princeps (inquit) Priensis religiosus esto, & adium sacrarum summus defensor, Impius in alioqui si Deum ille non reueretur, non est quod ab eo ius se impetraturos homines sperent. Deum erga homines iustus non est.

Et Xenoph. de vectig. Σὺ δὲ θεῶν ἀπολογίαν, εἰ κός ἔχῃ ταῖς ἀρχαῖς ἀπολογεῖσθαι, τὸ λαὸν αἰετὶ πύδοι. Si cum Deo res inchoent, consentaneum est negocia ad vrbs vtilitatem cessura.

§. 4. Quanta vero cura fuerit gentibus de religione ostedit Plutarchus l. aduersus Colotem. In legum constitutione. Primum est & maximum, de Diis opinio. Quamobrem & Lycurgus Lacedaemonios, & Numa Romanos, & Ion antiquos Athenienses, & Deucalion Graecos fere vniuersos Diis consecrarunt, votis, sacramentis, vaticiniis, omnibusque eos ob spem ac metum Diis deditos obnoxiosque reddentes. Et si Consensus terras obeas, inuenire possis vrbes muris, literis, Regibus, optigentium est Deus co-ficiis: vrbes templis diisque carentem, quae precibus, iurando, oraculo non vtatur, non bonorum causa sacrificet, non mala sacris auertere nitatur, nemo vnquam vidit. Sed facilius vrbes condi sine solo puto, quam opinione de Diis penitus sublata ciuitatem coire aut constare.

Itaque & recte Paginianus. Summa ratio est, inquit, quae pro religione facit.

Facilius est condi vrbe sine solo,

Socrates ad Regem Nicoclem. Religionem, ait, quam maiorem accepisti, conserva: solemneque & pulcherrimum sacrificium & cultum maximum existima, si ipse sis optimus sacris. & iustissimus. Maior enim spes est eiusmodi boni aliquid a Diis impetraturos, quam qui aras delubraque aedificant.

Bonus animus optimus Dei cultus.

Imitamine
hoc magi-
stratus, &
principes.

Varro l. 14. c. 7. Romæ quotiescunque senatus cogebatur, nulla de re prius, quam de religione agebatur.

Lege Octavii etiam cautum erat, ut thure prius, & mero supplicaretur. Et sane Plutarchus in vita Marcelli testis est existimasse Romanos plus religionem ad conservandam Rempub. quam arma valere.

§. 5. Ex eo fonte manavit in Christianos odium, quasi pietatis essent inimici. Sacrilegio (inquit superstitiosus) hic annus exaui: necesse fuit perire omnibus, quod religionibus negabatur.

Claudius veræ religionis hostis victoriam tamen à pietate pendere canit:

Pietate sub-
blata socie-
tas huma-
ni generis
interit.

Omniū dilecte Deo, cui fundit ab antro
Æolus armatas hyemes, cui militat æther
Et coniurati veniunt ad classica venti.

Nec male Tullius, si personas mutet: Pietate aduersus Deos sublata, fides etiam & societas humani generis, & vna excellentissima virtus, iustitia tollatur, neesse est. Pietas igitur in Republica seruetur. Nam quemadmodum vñones, tamen si in mari nascantur, tamen plus habent cognationis cum collo, cuius faciem reddunt: ita pia ac generosa Respublica, magis à cælo pendet, cuius ducit originem, quam à terra, in qua viuit.

Pessime vero consultum rebus esset humanis, si à virtute & pietate gubernatio reipub. & felicitas non penderet. Vt nec domus, nec Respublica ratione quadam, & disciplina designata videatur, si in ea, nec recte factis præmia extent vlla, nec supplicia peccatis: sic mundi diuina in homines moderatio profecto nulla est, si in ea discrimen nullum est bonorum ac malorum. Verum relictis illis, qui Deum aut non agnouerunt, aut non coluerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, aliis armis contra atheos pugnemus.

C A P V T X.

Ex natura virtutis docemur, eam esse reipublicæ necessariam,

Sine prudē-
tia geri non
potest re-
publica.

§. 1. Si officia, functionesque virtutum spectemus, si vitiorum infinitas cupiditates, atque exorbitationes, facile concludemus sine virtutum cultura, & vitiorum fuga pœnisque non posse Rempublicam vllam consistere. Constituamus hominem multis fortunæ muneribus ornatum, eloquentia, robore, forma, opibus, insignem, sed stolidum, quasi Nabalem quendam, & aureum veruicem, is certe nō Rempublicam administrare, non domum regere, non vtilis amicis esse poterit, agnatis ille commendatur, ne omnia illa in opprobrium suum atque amicorum suorum conuertat. An igitur sine prudentia ciuitas gubernari, bellum geri, regnum teneri potest?

Prudentia
sine iustitia
non prodest.

Deinde sit quidem Respublica prudens, sed iustitia defertrix, an stare illa poterit? Aliquandiu, velut nonnulli latronum cœtus, durabit. Si absit iustitia, spoliabit fortior inferiorem, hoc ille à maiore patietur, spoliatis arma supererunt. Nunc inter virgas, securæ, laminas, equileos, rogos, cruces, exultat nequitia, malis plena sunt omnia, innocentie pene interit nomen, quia *non est pœnis ut rō vi-
des natiui.* Inuenit annulos infelix nequitia; quid si floreat, vigeatque? Tertio, sine fortitudine etiam & constantia non potest esse ciuitas, imo nec iustitia; si enim pauidus est iudex, contra potentem senten-

Nihil facilius quam
fieri malū.

tiam non pronuntiabit. Ante tubam fugiet, & incruenta præda hosti se committet. Quid de temperantia dicam? sit sapiens, iustus, fortis. Stiebritatis, aut libidinum sit mancipium, felix esse non poterit. Robur Samsonis infregit luxuries, sapientiam Salomonis depresse libido, & eius comes idololatria. Babyloniorum, Tyriorum calamitosos exitus docent, imo plurimum mundi partium; libidine plurima euerfa regna, adulter vnus Asiam & Europam commisit, incestique iterum thalami, Troianos Latinosque. Hæc igitur vitia si roborentur, atque inualefcant, si in mores transeant, atque in alteram naturam, desinet esse remedio locus, cum autem virus adeo interiora occupauit, ut medelam respuat contagio, non nisi morte atque exitio mala finiuntur, ut in Sardanapalo, Nerone, Gallieno, Heliogabalo cœterisque pestibus generis humani, quas in scelerum detestationem horrendi exitus exemplo Deus esse voluit.

§. 2. Cum virtutes igitur illæ ad Rempublicam omnino necessariae sint, nec tamen sine vera pietate ac timore Dei esse stabiles possunt. (Nam religio omnis virtutis fundamentum est) qui clauum Reipublicæ moderatur, neesse est, ut perpetuo ob oculos positum habeat supremum rerum omnium Dominum cui sit reddenda etiam recte factorum ratio: alioqui cum occasiones se obtulerint, etiam bonorum principum facilis erit in peiora lapsus. Sed neque subditi sine metu æterni supplicii, aut spe præmii in officio contineri poterunt. Nam metus legum, & quæ sunt pœnæ solent infligi parum efficaces sunt ad scelerum terrorem, ac impedimenta, multi enim mortem contemnunt, aut non ita timent, ut ea cogitatione frenare cupiditates in animum inducant: Fallere etiam, & euadere se pœnas, donec in ipsis vinculis sint, posse sperant. Qui igitur pietatem abiicit, non modo cum latendi spes erit, quæcunque conceperit, audebit facinoræ; sed in carceres, in vincula, in eculeum, & rogos scelerati animi facinorosa desideria adferet, nec emendabitur flagellis, sed exasperabitur; nec crimina dampnabit, sed euentus infelices; seque ut cautius, & latentius delinquere possit, in futurum comparabit.

C A P V T XI.

Amicitia & concordia sine virtute esse non potest.

§. 1. Amicitia ciuium, uti membrorum contemplatio, in corpore, ad salutem Reipublicæ necessaria est, nulla est enim congregatio, nullus cœtus sine amicitia. Amicitia, inquam, gratuita, non venalis, non sui commodi callida spectatrix. At vera amicitia non est sine virtute, neesse potest, nec ergo Respublica.

Amicitiam primo esse oportet vsu creditam; & expensam documentis, à suspicionibus alienam; eius tenacissimum est vinculum similitudo morum: Fouetur alloquio, obsequiisque. At vero si omnia sui quisque causa agit, si finis cuique est proprium commodum res omnium post virtutes pulcherrima concidit, nempe amicitia. Recte Cicero docet, Epicuræos, qui omnia suæ voluptatis causa facere se dicerent, amicitiam vniuersæ abstulisse. Itaque præclare Plato docuit: Amicitia & fides carere viris, maius esse vitii signum, quam aliud vllum esse possit, & abundare amicis virtutis indicium. Ep. 7. Maxime vero amicitia indiget diuites, & qui in principatu sunt ac potestate, ut monet Ethic. 8. cap. 4. Aristot. Tanta vero est amici-

Troiam mulier peregrina vertit.

Etiam boni principes facile in deteriora labuntur.

Amicitia sanitas Reipublicæ, ut corporum est temperatura.

Boni morum vinculum amicitia.

Carere amicis animi mali indicium.

amicitia necessitas, ut ea sapiens etiam egere videatur, certe amicos quisque cupit habere plurimos. Amicitia autem vera est, ad quam nulla hominem fert utilitas, neque naturalis propensio, sed honesta ratio bene de alio merendi. Innata est nobis amicitia: dulcedo, & natura stimulus quidam ad amandum inditus, & de amicitia gaudium. Quorum nihil in republica atheorum esse potest. Si tyrannus rapit, & scilicet, si sapientia vera dilectionis examinatricis absit, si iustitia negligatur, si voluptate sua quique omnia metiatur, nullus amabit alterum. Notumque venenum domos, & potentum familias permeabit, & naturales parentum, & liberorum affectus contra se mutuo concitabit. Epicuri, & politicianum atheorum sententia est: Virtutis primum non esse, sui causa quemque omnia facere. Epicuri verba apud Laetium sunt. *Ἐπειὶ δὲ ἡ γυναικὶ τὸ φιλεῖν αὐτὴν τῶν ἡρώων.* Adeo ut libro de amore in liberos Plutarchus clamore theatri hoc Epicuri flagitiosum dogma refutatum testetur.

Μὴ δὲ γὰρ ἀνθρώπου τὸς ἀνθρώπον φιλεῖ.
Mercede enim hominis, quis hominem amat?

Hoc ait theatris admirationi esse, at iuxta Epicurum sic patrem, matremque amare filium, sic ipsos liberos amare parentes.

Multo cordatius Seneca, Ep. 9. Sapiens etiam si contentus est se, tamen habere amicum vult, si ob nihil aliud, ut exerceat amicitiam, ne tam magna virtus iaceat: non ob hoc quod Epicurus dicebat in hac ipsa epistola, *ut habeat qui sibi agro asideat, succurrat in vincula coniecto & inopi: sed ut habeat aliquem, cui ipse agro asideat, quem ipsum circumvenientem hosti in custodia liberet. Qui se spectat & propter hoc ad amicitiam venit, male cogitat: quemadmodum caput sic definit.*

Paravit amicum adversus vincula laturum opem: cum primum creperit catena, discedet. Haec sunt amicitiae, quas temporarias populus appellat. Qui causa utilitatis assumptus est, tam diu placebit, quam diu utilis fuerit. Haec re florentes amicorum turba circumfedit: circa eversos ingens solitudo est: & inde amici fugiunt, ubi probantur. Haec res ista tui nefaria exempla sunt, aliorum metu relinquentium, aliorum metu prodentium. Necessae est initia inter se & exitus congruant. Qui amicus esse cepit, quia expedit, placebit ei aliquod pretium contra amicitiam, si vllum in illa placet pretium praeter ipsam. In quid amicum parat? ut habeat pro quo mori possim, ut habeam quem in exilium sequar, cuius me morti opponam & impendam. Ista quam tu describis, negotiatio est, non amicitia: quae ad commodum accedit, quae quid consecutura sit, spectat.

Amicitia igitur necessaria est, sed illa, ut tanquam certum statuit Philosophi, nisi in bonis esse non potest. Stoici, *φιλίαν ἐν νόμοις τοῖς σπουδαίοις* id est, *ἐν τοῖς ἀγαθοῖς*. In solis bonis esse, idque ob similitudinem. Cum autem in improbis non sit amor amici, nec sit in eo quod alter probet, necesse est per vitia improborum Republicam penitus interire; quia omnes suam priuatam, nemo publicam causam agit.

CAPUT XII.

Exempla docent impiis infelicitate, bonis prospere res cessasse.

Exempla ad S. I. **E**XEMPLA colligere vix opera pretium est, multos, me-
tus ad om-
zibus libris octo de ruinis gentium. Ad hoc omnes appello, & moneo si cui verba non faciunt satis, ad

totius mundi exempla contremiscat. Magis paucis mouemur exemplis, quam verbis plurimis, at nunc plura sunt exempla, quam vllum volumen verba contineat. In exemplis illis quisque imaginem sui periculi contemplatus, vitia abstinat.

§. 2. Omittam ego illa nota, Cataclysmum, & mundi primogenii vitia in vndas confedisse, Pentalogos ignes, Chanaanos deletos, gentes quinquaginta populi electi vexatrices excisas. Omnium pene veterum urbium cadauera, aut tenues reliquias, omnium regnorum cum vniuersi orbis concussionem mutationes. Vnam Rempublicam videamus, non totam tamen eius periodum, sed breuem, nec tamen calamitosissimum tempus. Iulius Caesar hominum flagitiosissimus vnde dies centena millia in Gallis variis praeliis cecidit, bella quibus deingerie, & ipse per paucos annos hosti suo seruatur, dum in conspectu senatus multis vulneribus immolatur. Augustum & Tiberium ex domesticorum insidiis venena, Caium gladius victor, Claudium boletus, Neronem sua manus vltima est, nec minus qui secuti sunt vltima irae, exempla caelestis vindictae fuisse; Vitellius, Otho, Galba, idcirco ad imperium euecti videntur, ne cruentos eorum, & horrendos exitus historia faceret. Vespasiano vis morbi & desperatio vitae finem attulit, Titus fraterno veneno moribundus pene vitius sepultus fuit, Domitianum domesticorum, inter quos & vxor, conspiratio oppressit. Neruum morbus & meror, Traianum in eis datum venenum, Hadrianum ex cruciatuum impatientia, ipse suscepta inedia exstinxit, & de sanguine Christiano vindicauit. Lucium Verum apoplexia, M. Aurelium fame voluntaria sustulit. Omnium sceleratissimus Commodus additis ludibriis trucidatus est, eius successor Pertinax cum dies 82. imperasset, a praetorianis suis imperio, & vita exutus est. Severus ab Antonino Caracalla filio saepe petitis insidiis, & aperto parricidio tentatus, dolore defunctus est. Ipse Caracalla postquam Getam fratrem in sinu matris occidisset, a suo centurione confoditur. Erat enim parricida, incestus, patris, matris, fratris, & Dei impiis inimicus. Militum deinde suorum manibus ceciderunt Macrinus, & Diadumenus imperatores, Heliogabali occisi corpus raptatum, atque in Tiberim proiectum est, ne Alexandro quidem nonnulla pietas profuit, ne a Maximino necaretur. Hic vero cum filio obruncatus est, capita in solatium urbis afflicta missa Romam, Balbinum, & Pupienum ad imperium a senatu euectos, milites ludibrio affectos, & dirissime cruciatos occiderunt. Gordianum Philippus collega, immemor beneficii, crudelissime atque indignissime interemit. Philippus cum filio, licet mutatis moribus iam Christianus, in vltionem tamen delictorum a Decio percussus est, Pater Veronae, filius Romae. Horum successor, & Parricida Decius trucidato per Trebonianum ducem filio, dum militis sui gladium fugit, vna cum equo palude absorptus est. Gallus, & Volusianus dum aduersum Aemilianum tendunt a militibus interempti, & ab iisdem postmentes quatuor Aemilianus, Valerianus in Perside seruitutem seruit, filius illius Gallienus in Perside, & filius a suis ducibus confectus est. Claudius lue fractus occubuit, eius frater Quintillus a militibus factus imperator die 17. ab iisdem occisus est; eadem poena fuit Aureliani, nec diuersa fortuna Probi, cui milites Parricida Epitaphium posuerunt: *Hic Probus impius est, vere probus.* Carinus Deus de coelo fulminavit, Carinus in vltionem adulterii praelio victus, deinde a familiari confossus est, Numerianus ab Apro socero, Aper a Diocletiano interfectus est. Diocletianus dolore, Maximianus

nesper-
net.

Romana
Respublica
plena cala-
mitatum.

Iulius.

Augustus.

Tiberius.

Caius.

Claudius.

Nero.

Vitellius.

Otho.

Galba.

Vespasianus.

Titus.

Domitianus.

Nerua.

Traianus.

Adrianus.

L. Verus.

M. Aurelius.

Commodus.

Pertinax.

Severus.

Caracalla.

Macrinus.

Diadumenus.

Heliogabalus.

Alexander.

Maximinus.

Filius eius.

Balbinus.

Pupienus.

Gordianus.

Philippus.

Eius filius.

Decius.

Gallus.

Volusianus.

Aemilianus.

Valerianus.

Gallienus.

Claudius.

Quintillus.

Aurelianus.

Probus.

Carinus.

Numerianus.

Aper.

Diocletianus.

Maximianus.

nianus Hercules laqueo vitam finiuit. Ecce tibi in nobilissima, potentissima, legibus instructissima Monarchia, ordine continuato succedentes sibi imperatores annorum trecentorum omnes violenta morte functos, nullum sua die, nullum suo fato extinctum, vnum excipere tibi permitto Antoninum Pium, quem morbo interisse tradunt. Ecce ira Dei reuelatur super omnem impietatem & iniustitiam, neminem opes aut maiestas tutantur. Cur tam conspicuo exemplo, tam diu sic improbos Deus ultus est? Nempe ne quis ignoraret, scelorum poenas repraesentari, ne priuatus impunitatem speraret, cum orbis terrarum capita tam longa serie carnifici destinata videret.

Tot mortes
imperatorum
violenta ca-
re fieri
mundo.

Tot mortes imperatorum intueri, sed prius immania, turpia, & naturae rerum inimica scelera, deinde plurimum tyrannorum, qui cum illis belligerant, senatorum qui occisi, urbium quae euerse casus mirabiles consideremus, vt nobis clarissime appareat, quomodo ira Dei reueletur super omnem impietatem, & iniustitiam hominum, veritatem Dei in iniustitia detinentium.

Imperatores enim & capita populorum summo orbis concussu, per latera principum, & populorum exitia ceciderunt.

CAPVT XIII.

Simulationem virtutis & praecipue religionis esse noxiam Reipublicae.

Perniciosissima res est
simulatio
virtutum.

§. 1. **L**AVDANT interdum etiam virtutem Pseudopolitici, sed cum serio illa in principe existit, cum senatorius ordo, populi que tribus ad eam informantur, vmbra & mortuum virtutis simulachrum pro ipsa nobis virtute proponunt. Simulare iustitiam, temperantiam satis esse ducunt. Ciuitatem nobis effingunt, quae sit Helena foris, intus Hecuba. Principem ita erudiunt, vt preces in haec verba concipiat.

Da mihi fallere, da iustum sanctumque videri.
Noctem peccatis, & fraudibus obuiue nubem.

Senatores autem, & tribunos principi non dissimiles.

Οἱ τ' ἔν μὲν λαλέουσι κακῶς δ' ὀπίθεν φερέντες.
Qui bene quidem loquuntur, at post male machinantur.

Vir bonus
est in peri-
culo sit, mi-
nus tamen
est quam
malus.

Machiauellus certe negat Principem posse bonum esse. Cap. 15. Nam tantum abest ratio, qua homines viuunt, ab ea, quae aequum esset vt viuerent, vt qui negligit quod sit, sequitur quod esset faciendum, & sibi ruinam ponere tamen minus in addiscendo accersit, quam quod suae salutis consultum velit. Qui enim se virum bonum omnibus partibus profiteri studet, cum certe inter tot non bonos periclitari necesse est. Necessarium est itaque Principi, vt perceptum habeat (si se saluum velit) quae ratione possit esse non bonus, idque pro rei necessitate, in suum conuertat, vel non conuertat vsu. Quapropter posthabitis, quae de principe duntaxat animo sunt efficta, deque iis quae vera sunt differens, dico omnes homines (cum de his est sermo) principes praesertim, quod editiore in loco positi sunt, harum rerum notari aliqua solere: vt alius liberalis, restrictus & tenax alius dicatur: quidam munificus, raptor alius; nonnulli crudes, alij clementes: aliqui fidei, religiosi alij; partim effeminati & molles contra alij viri fortes & feroces, multi humani, superbia tumidi alij; complures libidinosi, castitate praediti nonnulli: in non paucis vita integritas, fraus nocentissima in multis cernitur: moribus asperi sunt quam plurimi, facilitate & lenitate quidam ornati, non-

nulli graues & seueri, ex contrario qui leues sint, dissoluti: pietatem colant multi contra sunt qui plurimum aduersantur, & his similia.

Cum igitur bonum esse posse neget, monet tamen, vt caueat infamiam eorum vitiorum, quibus illi imperium adimipossit, de aliis non multum laboret, sine quibus dominatum non facile tueri possit. Et cap. 18. Qui vero sagacior fuit, vt vulpium ingenium melius exprimeret, ei felicius omnia ceciderunt. Verum, cum duo sint genera decertandi, vnum iure legum, alterum per vim: cumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum, confugiendum ad posterius, si non satis est vi superiore. Proinde necessarium est, vt Princeps rectum vtriusque, & belluae & hominis vsu teneat.

Improbi a-
stutia tri-
buunt fel-
icitatem.

Inuolucro quodam hac pars principibus est à veteribus scriptoribus tradita, asserentibus Achillem compluresque alios ex prisca illis principibus, Chironi centauro educandos, atque in eius disciplinam fuisse creditos. In eo enim quod preceptorem mixti generis, & hominis & belluae habuisse dicunt, nihil quam principi fore necessarium docent vtriusque naturae vsu. Cum itaque principem magni referat belluinum ingenium scite inducere, ei tum vulpis, tum leonis mores assumendi erunt. Nam leo sibi à laqueis non cauet, lupos vero vulpecula reformidat. Quo itaque laquei sentiantur, vulpeculam agere oportet; lupo vero quo deterreantur, leoninum ingenium est subeundum. Qui igitur leonis vestigis simpliciter insistant, si sane rem ipsam non tenent. Princeps propterea qui sapientia sit praeditus, debet ea promissa vitare, quae suis commodis contraria fore vident. Atqui homines si probi fuissent omnes, preceptum hoc plane fuisset inutile: verum cum improbi sint, diligenter eorum improbitas persidiaque erit eludenda. Iam vero nunquam hominibus de iure sunt caesse, quibus in violatam fidem colorem inducant. In hanc rem se re infinita possent recentia proferri exempla, atque ostendere quot pacis fœdera, quot promissa & conuenta fuerint persidia irrita & vana: Verum hanc naturam plurimum refert, vt quis recte norit colore vestire cum simulando, tum dissimulando: homines enim adeo simplices sunt, adeo praesentibus necessitatibus obsequentes, vt qui fallax, & simulationis artificio eruditus sit, statim sit habiturus qui se illi decipiendum tradat, quo magis tales homines cauendi erunt, eorumque artificium arte frustrandum.

Atqui vt alia nulla dixerit ille vitiorum doctor, certe haec ad euertendam rem publicam abunde sufficiunt.

§. 2. Nihil fœdus simulatore, cui etiam serio agenti non potest credi nisi ab insano. Nunc quidem contra hypocrisin, fallacemque simulandi, dissimulandique artem pleraque omitam. Sed ea praecipue quae ad politiam pertinent attingam.

Simulationem, dolum, hypocritin vehementer displicere Deo Spiritus sanctus frequenter inculcat, Iob 8. 13. Spes hypocrite peribit, Non ei placebit uercordia sua, & sicut tela aranearum fiducia eius; Et Iob. 36. 13. Simulatores & callidi prouocant iram Dei. Et Psalm. 5. 7. Virum sanguinum & dolosum abominabitur Dominus. Eadem repetuntur, Iob 15. 34. & 20. 5. Psalm. 54. 24. Matth. 7. 5. Luc. 16. 15. Magnitudo huius sceleris quatuor ex causis sumitur.

§. 3. Primo enim Deum grauissime offendit, quia duo semper scelera coniungit, & copulat; nam vt inquit S. Augustinus in Psalm. 36. Simulata innocentia non est innocentia, & simulata aguitas non est aguitas, sed duplex iniquitas, quia iniquitas est, & simulatio. Pulcherrima causa reddita, id Alphonfus explanauit, cum enim ex Africa victor in Aenariam insulam venisset, audissetq; Antonium Picensi in signum simulandi artificem, ob blasphemias, & hypocritin à vermiculis corrosum miserimo modo vitam finiuisse, ideo Deo tam exolos esse hypocritas dixit, quod mortales fascinent, fallerentque, & huius sceleris ac perfidiae Deum facerent mediatorem, & praetextu tanta maiestatis

Iam simu-
lationes ad-
eo nota sunt
vt alteri
vix illius,
nonnulli si-
bi vis cre-
dant.

Simulatio
exosa Deo.

faciunt

Hypocrite in hac vita puniuntur, quia Dei numine ad perfugiarii fallacias abutuntur.

Simulatores politici etiam Deo se imponere posse confidunt.

Simulator nec moneri, nec instrui potest.

Simulatio omnium odio digna censetur, ideo potens est natura ad regna destruentia.

Simulatio ne etiam beneficia exosceduntur.

Federa simulationis virtutis.

facinorosa susceperunt; quocirca non modo aeternis post mortem penis addici, sed plerumque in conspectu hominum arte deceptorum puniri ac cruciari. Itaque fieri videmus, cum, quod in tenebris factum est, Deus producit, & palam facit in conspectu solis huius errorem tolli: nisi enim tam secrete in improbos illos animaduiceret diuina iustitia sinceritatis incommutabilis exactrix, assuetudine fallendi homines etiam Deum se fallere posse arbitrarentur. Nec defuisse consiliarios & politicos pereuntis Iudææ, qui ita sentirent, testatur Isaias cap. 29. 15. *Va, qui profundi estis corde, vt à Domino abscondatis consilium, quorum sunt in tenebris opera, & dicunt, Quis videt nos, & quis nouit nos? Peruersa est hac vestra cogitatio: quasi si lutum contra signum cogiteret, & dicat opus factori suo, Non fecisti me: & figmentum dicat fictori suo, non intelligis. Nonne adhuc in modico & in breui conuerteretur Libanus in Charnel, & Charnel in saltum reputabitur?*

§. 4. Secundo. Simulator ipse, & facile labitur, & suis artibus precipitatur, vt nunquam euadere queat: admoneri enim & corrigi non potest, ipse enim tanquam innocens, & iustus castigatio- nes præoccupat, quasi aliorum dux, atque auctor. Sepulchra sunt, sed clausa, & quamdiu possunt fectorem cohibent. Tales fuere in Syria & Ægypto Monachi quos Sarabaitas nominant, Hieronymus Remoboth appellat, habitu, gestu, solitudine sanctitatem mentiti, animis nequissimi. Hoc ipso in malo contumaces, quod quicquam boni iubentur facere, id simulant.

§. 5. Tertio, quod nulla re magis homines offendi solent, quam simulatione iustitiæ, & pietatis; quemadmodum sinceritate & fide delectantur. Oraculum est S. Ambrosii lib. 22. de officiis, ad omnia abundat directæ animi simplicitas, satisque se ipsa commendat. Itaque in Republica nihil damnosius quam simulationis suspicio, quæ omnia beneficia, facit irrita, omnem comitatem, omnem humanitatem exosam reddit. Sine opinione fidei & pietatis non potest gubernari respublica, si autem simulatio intelligatur, extrema odia, contemptusque sequitur. Nihil fictum & fucatum, veræ virtutis esse opus, certum est; quin etiam & diuturnum esse non solet. In principio vernat, in processu tanquam flosculus, dissipatur, & soluitur, quod autem rectum ac sincerum est, alta radice fundatur. Non possunt ne quidem ipsi simulatores, & improbi ferre artis suæ æmulos hypocritas. Certe poeta quidam ne oculos lædat, fugam meditat, tam grauis erat illi simulationis aspectus. Iuue. Satyr. 2.

Vltra Sauromatas fugere hinc libet, & glaciale Oceanum, quoties aliquid de moribus audent, Qui curiosi simulant, & Bacchanalia viuunt. Indocti primum: quanquam plena omnia gypso Chryssippi inuenias. nam perfectissimus horum est, Si quis Aristotelem similem, vel Pittacon emit Et iubet Archerypos pluteum seruare cleanthos
FONTS nulla fides, quis enim non vicus abundat.

Tristibus oblectenis?

Sed quo fugias? forte & ipse vltra glaciale Oceanum tecum vehes hypocritam, forte & tuo corde pus aliquod velatur, & fronte polita tætrum scelus tegitur. Vultus forte est agni, interiora Draconis sunt. Quam odiose illa perstringit Seneca (Hippolyto)

Vbi vultus ille, & ficta maiestas viri? Atque habitus horrens, prisca, & antiqua appetens? Morumque senium triste, & aspectu graue? O vix fallax, abditos sensus geris.

Animisque pulchram turbidis faciem induis. Pudor impudentem celat, audacem quies, Pietas nefandum, vera fallaces probant, Simulantque molles dura.

§. 6. Simulandi artificio an Tiberium vllus superat principum dubito. Describit eius ingenium Dio Nicaeus, Tiberius, patricius erat & doctus, sed ingenio & moribus peculiaribus rarisque. Nam ita omnes animi affectus occultabat, vt quæ cupiebat, nunquam fere diceret pugnaretque cum oratione voluntas eius & desiderium, id enim deestabatur quod expebat maxime, & quod oderat dissimulabat. Irascebatur nulla re conturbatus: iratus, tranquillissimo æquissimoque animo esse putabatur. Commiserabatur eos, in quos grauer animaduicerat: & quibus veniam dabat, succensibat non vquam. Sic amplexabatur inimicissimos homines, vt sibi familiarissimos & coniunctissimos: Contra autem cum amicissimis non realiter se gerebat, quam cum alienissimis hominibus. Denique putabat principis animum nemini cognitum esse oportere. Quod si id in Tiberio tantum fuisset, haud obscure esse potuisset eius voluntas is qui tentasset inuoluissentque eam habere cognitam: quippe omnia in contrariam partem accipissent. Nam & quum se aliquid velle negauisset, tum id eum desiderare maxime, & quum cupere se dixisset, tum eum id nolle existimassent. Sed præterea quæ supradixi, grauer ferebat dum suspicabatur aliquem esse conscium, & participem consiliorum suorum, multosque non aliam ob causam interfici iussit, quam quod diceret ab is voluntatem suam animaduersam, & perfectam esse. Itaque is solus fere tutus erat (quod tamen perit accidit) qui neque ingenium eius ignoraret & mores, neque pateficeret cognitos. Nam eo pacto qui ei parerent, non decipiebantur, nec propterea in odium eius venebant, quod ostenderet, se ea quæ ageret, percepisse. His moribus præditus Tiberius, quasi statim imperium adeptus esset, non modo ad exercitum, sed etiam ad nationes omnes Roma litteras misit, in quibus tamē non scripsit se Imperatorem esse factum, propterea quod id nomen sibi vna cum ceteris nominibus decretum à senatu repudiaret, hereditatemque Augusti, non cognomen admisit.

Hoc ingenium principis, ad dissimulandum, simulandumque facti. At nunc quæ inde secuta sunt intueamur. Primo cum imperium recusat, Plus in oratione tali dignitatis, quam fidei erat: Idque quidam obijciebat, alios quod promitterent, tarde præstare, Tiberium, quod præstaret, tarde promittere. nam tantum cum in senatu loqueretur, cunctator erat.

§. 8. Secundo. Iam vique adeo simulationi affuefecerat animum, vt sincera verba promere non posset. Tiberioque (inquit lib. 1. an. Tacitus) etiam in rebus quas non occuleret, seu natura, seu assuetudine suspensa semper & obscura verba: Tunc vero, mienti vt sensus suos penitus abderet, in incertum, & ambiguum magis implicabantur. Quantum vero cum dedecore detrimentum est, in omni principis sermone dolui, & mendacium apparere, semperque vulpinam emicare?

§. 9. Tertio. Nihil tanto artificio actum est, nam & histriones seu hypocritæ, quanto maiore ingenio theatricis nugis vocem gestumque accommodant, magisque ficta veris assimulant, tanto meliores habentur hypocritæ. (Sunt enim hypocritæ simulatores, tanquam prominciatores alienarum personarum, vt Augustinus Serm. De in monte & Bas. Hom. de ieiunio) ita & magistratus quanto maiore artificio beneuolentiam, iustitiam, pietatem simulant, tanto callidiores, & fraudulentiore existimantur. Tiberio enim nemo credidit. Vide enim subditorum miseras sub illa simia. Tacit. ann. 1. At patres, quibus vnus metus, si intelligere viderentur, in questus, lacrymas, vota effundi, ad Deos, ad effigiem Augusti, ad genia ipsius manus tendere.

G 4

Nec

Summum simulatio- nis artifi- cium in Tiberio.

Simulatori quamuis artificii non creditur.

Assuetudine simulandi eo veniunt, vt sincera verba non suspetant.

Simulatores quo pra- pius vero sunt, hoc magis su- specti.

Summo in
periculo
fuit simu-
lator.

*Simulata
nulla la-
tent.*

Vide ô prin-
ceps simul-
tionis exi-
tum, sum-
mam infa-
miam, cu-
summo o-
dio.

Cōtra vni-
pes plures
tendiculæ.

Odium po-
puli.

Summus
rerum si-
mulator
perpetuo e
carcere, an
xiusq; ca-
nificem ex-
spectat.

Domini o-
mnia in-
certa cura
longinqua
impediunt

Simulatio
ne caritat
simulator
suffocatur

Annus vni
ingenium
principis
detegit.

Nec immerito. Postea cognitum est, ad introspectiendas etiam procerum voluntates, inductam dubitationem, nam verba, vultus in crimen retrouens recondebat. Magnum periculum amicis sic consternatis, sic dubiis. Si enim vel vnus tum vir animi Brutiani aut Cassiani fuisset, vno verbo tanto metu patres omnes liberare poterat. Sane princeps ille nullum amicum verum habuit, omnium hominum fucatus amicus, verus inimicus, ipse in omnium diro odio contabuit.

§. 10. Quarto. Non modo quæ in aperto simulabatur, & de quibus laborabant, ne intelligere viderentur, sed omnia eius secreta publicabantur. Marcellum Bithynia prætorem quoslibet Crispinus maiestatis postulavit, eumque infimulavit, sinistros de Tiberio sermones habuisse. Inevitabile crimen, cum ex moribus principis, sedisima quaque deligeret accusator, obreclaretque reo. Nam quia vera erant, etiam dicta credebantur. Arcana igitur omnia patebant, & quod tanto artificio tegebatur, iam fama erat. Suetonius cap. 66. *Prebant insuper anxiam mentem varia vindique convicia, nullo non damnatorum omne probri genus coram vel per libellos in orchestra positos ingerente. Quibus quidem diversissime afficiebatur, modo vi præ pudore ignota & celata cuncta cuperet, nonnunquam eadem contemneret, & proferret vltro atque vulgaret. Quin & Arabiani Parthorum regis laceratus est liber, parricidia, & cades, & ignaviam, & luxuriam obijcientis, monentisque ut voluntaria morte, maximo infimisque civium odio quamprimum satisfaceret. Postremo semet ipse perasus, talis episcopo principis tantum non summam malorum suorum professus est, &c.*

§. 11. Quinto. Nunquam ea simulatione securus fuit. Seruus Agrippæ Clemens non contemnendum in vltione domini comparatur, & clam ei multi opitulabantur. L. Scribonius Libo res nouas moliebatur, seditio militum in Germania, & Illyrico, postremo Romæ omnibus detestabilis, insulæ sese inclusit, & quis fuerit in eum animus hominum, morte detectum est; ita enim morte eius latus est populus, vt ad primum nuncium discurrerent, pars Tiberium in Tiberim trahi clamarent, pars terram matrem deoque manes orarent, ne sedem illam mortuo, nisi inter impios darent, alij vncum, & Germanias caduere minitarentur. Et vitam quoque perpetuo in metu debebat. Timore enim Seiani, cum res in incerto esset, apparatis nauibus ad quasunque legiones fugam meditabatur, speculabundus ex altissima rupe identidem, signaque, ne nuntii morarentur, tolli procul, vt quidque foret factum, mandauerat. Verum & oppressa coniuratione Seiani, nihilo securior, aut constantior per duodecim proximos menses, non est egressus villa quæ vocatur Iouis.

§. 12. Sexto. Hinc in senatu nulla erat Reipublicæ cura, etſi extrema imperii dehoneſtarentur; nam pavor internus obfederat. Interim Tiberium ne quidem iam morientem ſimulatio deferuit, nam etiam deſiciens conuiuium inſtaurari iuſſit, donec Macro prætorie cohortis præfectus iniectu multæ veſtis ſenem obriui iuſſit, ita factum, vt nullum amicum niſi ſimulatum habuerit. Iuſto, veroque Dei iudicio, vt ſuis artibus interiret, qui toto imperio hoc egerat, vt nemini peſtoris arcana detegeret, qui multos ea duntaxat caſa occiderat, quod voluntatem eius, ac conſilia ſenſiſſe viderentur.

§. 13. Inutilis igitur imperio, *semper* pernicioſa principi eſt ſimulatio; natura enim ita comparati ſunt hominum animi, vt cum quem ſuſpectum habent, quem diſſidentem vident, conuulſo oderint, nec illi ſe committant, nec ſint fidi; mutua enim fides obligat fidem. Neque diu tempus ſimulatio poſſit in principe, multa enim temporis progreſſu ſa-

cienda sunt, quæ tecta fuerant, & contraria simulata, itaque fieri non potest, quin plerisque vnius anni obsecratio, & experientia satis de ingenio principis instituat. Dum agi in exilium, dum trucidari vident, quos paulo ante in sinu gestare videbantur, non possunt dubitare, in altum idcirco sublatos, vt grauiore casu eliderentur. Hoc ergo pro bono principe monitum volo.

Tu recte vinis, (imperas) si curas esse quod audis.
Pro simulatore vero.

Ἐχθρὸς γὰρ μοι κεῖν ὅμως ἁδαι πύλησι,
Ὅς ἔπεισεν μεν κείθει ἐνὶ φρεσὶν, ἄλλο ᾗ ἐπιπύ.
Ille mihi aequae atque inferorum porte odio est,
Qui aliud mente recondit, aliud loquitur.

§. 14. Quantum malum hypocrifeos summum est. Quod omnia scelera clam tegit, fouet, auget. Ideoque cum tenui, incerta, mutabili simulatione falsi boni, tot vera mala celentur; necesse est, ea arte Republicam interire.

S. 15. Manent in sententia tamen Athei, idemque posse opinionem & veritatem defendunt. Minos Cretenium rex Ioue se ortum finxit, in specu prælatum vetustissimæ superstitionis, quasi leges à Ioue accepturus descendere solitus erat, eius exemplo Numa nocturnos sibi cum Ageria congressus esse, credi volebat, ab ea se edoceri, sacraque à diis immortalibus accepta tradere.

Lycurgus simili commento, Apollinem legum suarum rogatorem ferebat. Zaleucus Minervæ consilio se vsum Larentibus persuasit. Scipio Africanus ad negocia non egrediebatur, nisi in sella Iovis moratus esset, Sulla simulachrum patrum Apollinis ante prælium complecti & rogare, vi promissa maturaret. Stolidus omnino Sertorius Lusitanos gentem ea tempestate ferocem & barbaram, nunc omnium cultissimam, candidæ cæcæ, cicuris & familiaris quasi fatidicæ circumduci fecellit. Simulata igitur religione principes vi interdum potest.

Equidem teneri superstitione vulgus, & fortius interdum quam vera religione moveri in confesso est. Quemadmodum qui pica laborant, in cibis inhumanis, & obsecro ardentius feruntur, quam in salubres illi, quos naturalis appetentia acuit, ita populus corruptis iam moribus religionis umbra, & vanitate ducitur, sed regno hoc esse inutile, non tantum impium, cum de superstitione agetur, ostendam.

*Superstitio
gravius sa-
pe quam ve-
ligio tenet
populum.*

Nunquam

At quia exemplis vtuntur, illa quoque refellenda sunt. Nego enim vel hisce, vel aliis vnquam bene religionis fictæ sacrilegia celsisse.

§.16. Minos Cretenſium animos ſuperſtitione deu-
uinxit, vt leges quali è Iouis diphtera ſuſciperent.
Ita ſane, ſed neque leges ſeruarunt Cretenſes, &
duas ob res infames fuere, atque inter tria peſſima
cappa cenſi; nempe quod fraudulentis, & contenti-
oſis eſſent; inde mahnoſa aſturia eſt nomen Cret-
iſimi, & fraudulenta pacificationis ex more ſignifi-
catio, ſyncretuſmus. Ipſe Minos ſimulationis præ-

Hero.

De simula-
tionis ex-
emplis in
religione.

Minos, Nu-
ma, Lycur-
gus, Zaleu-
cus, Scipio,
Sertorius.

*Superstitio
gravius sa-
pe quam re-
ligio tenet
populum.*

Nunquam
religionis
simulatio
profuit le-
gislatori-
bus.

Κατωπαδο-
νες, κίλι-
νες, κρήτες
τεία κάπ-
πα κάκισα.

*Minoa re-
fellit in felix
& foeda do-
mus.*

Minoi ne-
mo domi fi-
dus, nec v-
xor, nec fi-
lia, quia si-
mulatorem
horret fides.

Herodorus, siue à Cocalo calore balnei suffocatus, ut Diodorus vult, insigne documentum dedit, simulatae religionis vltorem esse Deum qui non nisi vera, & sincera religione vult honorari. A subditis etiam pro fatuo habitus, qui futurorum praescius, uxoris & filiae libidines ignoraret.

Dij Numae
ociose cogi-
tationes
fuerunt.

§. 17. Numa & Lycurgus Minoem imitati sunt. Numa quidem Magus superstitionem Romae firmavit, de eo prudenter Augustinus libr. 3. cap. 9. de ciuitat. Dei. Illi vero homini pro tanto otio gratulandum fuit, si modo illi rebus salubribus scilicet impendere, & perniciosissima curiositate neglecta, Deum verum vera pietate perquireret. Nunc autem non ei di consulerunt illud otium: Sed cum minus fortasse deceperent, si otiosum minime repperissent. Quanto enim minus eum occupatum inueniunt, tanto magis ipsi occupauerunt. Nam quid ille molitus sit, & quibus artibus Deos tales sibi, vel illi ciuitati consociare potuerit, Varro prodit. Quod si Domino placuerit, suo diligentius differetur loco. Modo autem quia de beneficiis eorum questio est, magnam beneficium est pax: sed Dei veri beneficium est, plerumque etiam sicut sol, sicut pluuia, vitaeque alia subsidia super ingratos, & nequam. Sed si hoc tam magnam bonum di illi Romae vel Pompilio contulerunt, cur imperio Romano per ipsa tempora laudabiliora id nunquam postea praestiterunt? An utiliora erant sacra, cum instituerentur, quam cum instituta celebrarentur? Atqui tunc nondum erant, sed ut essent, addebantur: postea vero iam erant, quae ut prodesse, custodiebantur. Quid ergo est, quod illi quadraginta tres: Vel, ut alij volunt, triginta nouem anni in tanta pace transacti sunt, regnante Numa: & postea sacris institutis, disijce ipsis, qui eisdem sacris fuerant inuitati, iam praesidiis atque entoribus, vix post tam multos annos ab vrbe condita vsque ad Augustum vnus pro magno miraculo commemoratur annus post primum bellum Punicum, quo belli portas Romani claudere potuerunt.

Dij Numae
inutiles.

Itaque Numa infelicem fecit urbem simulando, cui postea nemo credidit: omnes enim fatentur colloquia Deorum eum simulasse.

Verum multi postea additi sunt, nec Numa Diuis contenti fuerunt, & totum inibus grauata Roma in perpetua clade vixit.

Lycurgus
stolidi reli-
gione obscurus
Spartanis.

§. 18. Lycurgus etiam & Zaleucus laudantur. Verum in vtroque ut nonnulla laude digna concesserim; ita vaticinandi gloriam vane affectatam improbo. Dedit leges Lacedaemonis Lycurgus: sed quibus nulla ciuitas vti voluit, quae cito exolueret. Omnes quidem iureiurando astrinxit seruaturus se leges, dum rediret, ne vero reditu suo eos iuramenti religione solueret, exilium voluntarium elegit, & ne radio peregrinationis aliquando ipse patriam repeteret, vitam sibi ipse abstulit, non modo morte sua infelix, sed etiam legibus, quas mox magna ex parte Lacedaemon vel vti, & moribus, vel contrariis sanctionibus abrogauit. Non igitur sapiens Lycurgus, ut constat ex eius legibus, quae sunt apud Xenophontem libro de republica Spartatarum. Deinde si patriam amaret, ipse rediret, & bonas leges in mores reduceret; nam etiam praesens iuramento adigere poterat; Quod si redire noluisse, cur se ipse interfecit? quid de se tam male meritis ipse erat, ut contra inuitam à natura legem sibi carnifex esse vellet? Tam ne parum fidebat sibi? tantum erat patriae videndae desiderium? quod non nisi morte poterat sopiri? Quamquam alii, quod potius credo, eum dolore, itaque, quod leges suas violari intelligeret, incertum, illi contumeliae se fato subducere voluisse tradunt.

Error maxi-
mus Ly-
curgi.

§. 19. Zaleucus Locrorum legislator, hypocriticos etiam poenas dedit; cum enim statuisset, ut adultero oculi effoderentur, eamque penam filius eius meritis esset; ipse ne filius omnino co-

Exitus hy-
pocritae
Lycurgia-
nae.

cus esset, supplicium cum eo partitus est, ut alter filio, alter sibi oculus erueretur. Sed non multo post omnes leges neglectae, adulteria impunita fuerunt. Sed de Zaleuci exitu res est occultior, de Locrorum tamen cladibus mirata passim in historia docent, eos simulatione legislatoris felices non fuisse, de Lycurgo testator, ex Plutarcho, Herodoto, Stobaeo. Mihi sat erit adscribere quae libro 5. cap. 3. habet Valerius Maximus. Neminem Lycurgo aut maiorem aut utiliore virum Lacedaemon genuit: vixit enim Apollon Pythius oraculum petenti respondisse fertur: nescire se verum illum hominem an Deorum numero aggregaret. Huic tamen neque vita summa sinceritas, neque constantissimus erga patriam amor, neque leges salutariter excogitate auxilio esse potuerunt, quo minus infestis ciues ex- periretur: Saepe enim lapidibus petitus, aliquando furore publico eiectus, etiam priuatus oculo: ad vltimum ipsa patria pulsus est: Quid alia faciant vrbes; ubi etiam illa, quae constantia, & moderationis, & grauitatis eximiam sibi laudem vendicat, tam ingrata aduersus tam benemeritum exitit. Ecce tibi ficta sanctitatis & simulationis insignem antistitem, & penam violatae religionis repraesentatam. Quomodo ergo inter haec humilatione felix Lycurgus?

Hypocritae
ciues ipsi
puniunt?

§. 20. De Scipione, constat minime fuisse superstitionem, & eam illius simulationem Romae ab aduersariis irritam, & contra Hannibalem virtute, non superstitione certasse. Penas tamen dedit, nam contemptus, offensus populo in agello suo confenuit, & merore contabectus obiit. Sulla etiam certe minime felix abdicata dictatura Pateolis à vermibus consumptus est. Sertorii diuinationes exitus elusit, nam à suis inter epulas occisus, Luitanos docuit prophetam se non fuisse, cur enim fera illa omnium agendorum tempus modumque praedixit, de morte Sertorii, quam vniuersae nationis seruitus subleuita est, nihil mouit?

Scipio ob si-
mulationem
irritus.

Sulla à ver-
mibus de-
uoratus.

Sertorius
ab amicis
occisus.

§. 21. Vana est igitur & odiosa virtutum simulatio, imo plerumque exitiosa est. Cuius causa est, quod quamuis rudis plebecula vanis ducitur, inter ciues tamen multi sunt, qui ista & agnoscunt, & ridet. Quis nescit Proculum peierasse, cum diceret, à se vitum Romulum proficisci in caelum, & Quiritem vocari? Dictum est cum perituro; Prullam, & Augustum & Tiberium ille ad Deos, nemo tamen illis pro tam bono nuncio credidit. Haec enim derideri solent, quod si quorundam stupor ad talia implicatur, & trepidat; facile tamen hominum facerorum diueris instituitur, ut pro impostoribus habeantur, qui sanctitatis famam per praestigias aucupabantur. Quod si eos in re quapiam errare & labi contingat, ut est humana imbecillitas, iam magna pars auctoritatis concidit. Denique hoc sibi princeps, magistratus, populusque fixum habeant, vitream esse famam quae iultorum opinionibus iactatur, sed eam semel fractam, nec apud sapientes, nec stultos posse reparari, talem autem esse gloriam, quae non est ex vero. Oraculum est illud Tullii. Vera gloria radices agit, atque etiam propagatur, ficta omnia tanquam flosculi cito decidunt, nec simulacrum quicquam potest esse diuturnum. Deprehensa autem fraude summum in contemptum veniunt optimates. Matronam grauem, si illi desit forma gratia, nemo ridet, si tamen fucata purpurilla & stibium defluerint, vulgi fabula efficitur, quod praeter decorum aetatis, lenocinium affectarit. Sic minus est detestabilis magnatū impietas, si velo pietatis careat. Plausum illi est, qui dixit, fraudem in principe sediuorem esse, quā violentiam. Merito sane, addo etiam, fraudem principū violentam esse. Si enim circumuenire te dolo malo sublimior potestas volet, minore periculo decipi te patieris, quam

Simulatio
natura sua
odiosa, sola
latendi a-
stutia va-
let, sed nun-
quā omnes,
nec diu.

Falsa opi-
nio ex si-
mulatione
in probrum
irreparabi-
le discedit.

Simulatio
principum
violenta,
deprehen-
si irascuntur,

quam intellectam fraudem indicabis. Deceptus enim damnum duntaxat ferēs, si fraudi occurras; quasi peccari principis conscius, inter inimicos esseberis.

CAPUT XIV.

Superstitionem ex Republica tollendam.

Impietas,
& supersti-
tio ex equo
fugienda.

§. 1. **D**V o scopuli sunt ad quos religio & pietas, si à recto deflectat cursu, alliditur, & crebro frangitur, vnus à longe prospici potest, supra fluctus enim exstat, & dorsum immane maris, exerce & palam nauigantibus minatur; alter sub vndis latet, & incautos excipit, ideoque non nisi à peritis, & vigilantibus vitatur. Scopuli illi sunt impietas, & superstitio. Hinc duo genera eorum qui Rempublicam administrant, alterum plane atheorum, alterum superstitiosorum. Qui athei omnino sunt, Politicos se nominari gaudent, falso omnino nomine, nihil enim magis obstat civili prudentiæ, quam Atheismus, deique ignoratio, & contemptus. Atheorum tamen siue Pseudo-politicorum duplex est sententia de Republica gubernanda. Quidam enim palam omnem non modo religionem, verum etiam superstitionem è medio tollunt. Epicuræos, Diagoramque secuti, vt Mezentius:

Atheismus
Politicen
euerfit.

Dextra mihi Deus, & telum quod misile libro.

Deum in
proelia vo-
cant impij.

Et Mezentio vetustior Capaneus, qui mediis in astris sic loqui auditis est. Theb. lib. 10.

*Nullane pro trepidis (clamabat) numina Thebis?
Statis? ubi insande segnes telluris alumni
Bacchus & Alcides? piget instigare minores
Tu potius venias, (quis enim concurrere nobis
Dignior.) En cineres semeleaque basta tenentur.
Nunc age, nunc totis in me conitere flammis
Iupiter. An pauidas tonitru turbare puellas
Fortior? & foteri turres exscindere Cadmi?*

Athei ex
multitudi-
ne hærescon
nascuntur.

Tales canit nobis vetustas Gigantes, Aloidas; sed nunquam illa hominum piacula defuerunt. Dionysius per iocum fana spoliabat, Brennus item Delphos, alique. Nec Christianis temporibus defuerunt, Fridericus secundus. Tres, dixit, fuisse impostores insignes, qui genus hominum seduxerint, Moysen, Christum, Mahometem: eodem nunc multi tendunt, dum enim in tam magna religionum varietate nullam eligere possunt, omni carent. Contra hos iam dudum ago. Illi enim de pietate, iustitia, innocentia populorum suorum parum solliciti, satis habent, si illis subditis vrantur, si arbitrio ipsorum pareant. Imo flagitiis eos deuotos, libidinibus eneruatos esse cupiunt, ne contra imperium monere aliquid audeant, voluptatibus vnice addictos. Apud eos vnicum peccatum agnoscitur, & punitur, crimen læsæ maiestatis humanæ. Verum errant illi, & errore suo se, atque Rempublicam euertunt, fieri enim non potest, vt molliter regant populum, superbiam, luxu, ira, auaritia deprauatum, duro igitur, & imperioso rectore tales indigent, vt equi indomiti, & oris contumacis acriore freno, & duris lupatis coercendi sunt. Deinde ex licentia nascitur sumptuum magnitudo, inde egestas, cuius proles est iniuria, furta, rebellio, & commouenda, aut euertenda Reipublica cupiditas.

Magna vi-
tia duos
exigunt
principes.

Athei nulli
numen a-
gnoscentes,
a'ios infini-

§. 2. Alterum genus atheorum est, qui nulla quidem ipsi superstitione tenentur, inanibus tamen numinum terculamentis plebeculam premendam censent, caerimonias illi caerimoniis addunt, & di-

uos diuis, variarum religionum conditores irreligioli. Fecere hoc plurimi ciuitatum magistratus, & iam olim fuisse in more positum Varro docet. Multa inquit esse vera, que non modo vulgo scire non sit vtile, sed etiam tametsi falsa sint, aliter existimare populum expediat, & ideo Græcos Teletas ac mysteria taciturnitate clausisse. Hic certe, inquit, Augustinus lib. 4. cap. 31. totum consilium prodidit, velut sapientium, per quos ciuitates, & populi regerentur, & cap. 32. Dicit etiam de generationibus Deorum magis ad poetarum, quam ad physicos fuisse populos inclinatos, & ideo & sexum, & generationes deorum maiores suos id est, veteres credidisse Romanos, & eorum constituisse coniugia. Quid vtrique non aliam ob causam factum videtur, nisi quia hominum velut prudentium & sapientium negotium fuit populum in religionibus fallere, & in eo ipso non solum colere, sed imitari etiam demones, quibus maxima est fallendi cupiditas. Sicut enim demones nisi eos quos fallendo deceiverint, possidere non possunt: Sic & homines principes non sane iusti, sed demonum similes, ea que vana esse nouerat, religionis nomine populis tanquam vera suadebant, hoc modo eos civili societati velut artius alligantes, quo fallaces similiter subditos possiderent. Quis autem infirmus & imbecillus docētus euaderet simul fallaces, & principes ciuitatis, & demones?

Que vana
sunt, sola
taciturni-
tate secura
sunt.

Principes
fallaces si-
militer da-
monibus.

Nec iniuriam illis ab Augustino fieri, docet Cicero libr. 1. de natura Deorum. Quis tam cæcus in contemplantis rebus vnquam fuit, vt non videret species istas hominum collatas in Deos, aut consilio quodam sapientium, quo facilius animos imperitorum ad Deorum cultum à vitæ prauitate conuerterent: aut superstitione, vt essent simulacra, que venerantes, Deos ipsos se adire crederent? Auscunt autem hæc eadem poeta, pictores, opifices. Erat autem non facile, agentes aliquid, & molientes Deos, in aliarum formarum imitatione seruare.

Sapientia
est inspiem
omnia tur-
bare.

§. 3. Hoc igitur totum genus superstitionis explodendum est, parum enim interest, per superstitionem aliquem, an per atheum superstitionem in Rempublicam inducatur.

Athei, &
superstitio-
simul reli-
gionem tol-
lent.

Magna sunt vero superstitionis detrimenta, primo, quia ipsa est affectatrix, & interpolatrix veræ religionis, & errore mentes, quasi vinculis captiuas tenet. Miratur Plutarchus in Camillo. Ἀρδω-
πινὴν ἀδένειαν θεῶν οὐκ ἐχρυσὸν ἀλλ' ἐνδοξομένην, ὅπου μὲν
ἰς δευσιδαιμονίαν καὶ τῦπον, ὅπου δ' εἰς ἀλιζωλίαν καὶ θάνατον,
καὶ πειρασμὸν. Humanam imbecillitatem miratur, finem non habentem sed exorbitantem, alibi in superstitionem & fastum, alibi in neglectum Deorum, & contemptum: Timidarum igitur, & pusillarum mentium est superstitio, facitque respublicas impostoribus obnoxias. Quia homines imagine pietatis, non seruales modo, sed pueriles etiam efficit.

§. 4. Deinde nimia Deum colendi, timendique sollicitudo anxios animos efficit, imo homines ineptos, & ridiculos; itaque barbaros, mulierculas, & quorum ex adolescentia, vel senectute discernendis rebus infirmum est iudicium, præcipue infestat. Scio apud Romanos iam cultos, fuisse superstitionem magnam; sed fere ludibrio erant eius commentatores, Numerius Atticus iurauit quidem vidisse se Augustum in celum ascendere, sed nemo illi credidit, ne Liuia quidem, quamuis pro tam infami periurio decies tertium homini numerauerit.

Superstitio
pueriles fa-
cit.

§. 5. Tertio, Cultores vanorum numinum, & superstitionibus addicti, in medio nunquam consistunt, sed in vana, absurda, horrenda, flagitiosa abeunt. Dira enim res est superstitio, nec vllum flagitium adeo foedum dictu, aut factu immane est, in quod non impulerit animos falsæ religioni obnoxios, veritati aduersos.

Vanita-

Vana &
zatra super-
stitionis.

Vanitatem miseram, & ridendam tamen, proponit Augustinus libr. 6. de ciuitate Dei, cap. 10. Libertas sane qua huic (Senecæ) defuit, ne istam Urbanam thelogiam theatrica simillimam, aperte sicut illam, reprehendere auderet, Anneo Seneca, quem nonnullis indicis inuenimus Apostolorum nostrorum claruisse temporibus, non quidem ex toto, verum ex aliqua parte non defuit. Affuit enim scribenti, viuenti defuit, nam in eo libro quem contra superstitiones condidit, multo copiosius, atque vehementius reprehendit ipse ciuilem istam & Urbanam thelogiam, quam Varro theatricam atque fabulosam. Cum enim de simulachris ageret, sacros inquit, immortales inuolabilesque Deos in materia vilissima, atque immobili dedicant, habitus illis hominum, serarumque & piscium, quidam vero mixto sexu diuersis corporibus induunt: numina vocant, quæ si spiritui accepto subito occurrerent, monstra haberentur. Deinde aliquanto post, cum thelogiam naturalem predicans, quorundam philosophorum sententias digessisset, opposuit sibi questionem, & ait: Hoc loco dicet aliquis: Credam ego caelum & terram Deos esse, & supra lunam alios, infra alios? Ego seram aut Platonem, aut Peripateticum Stratonem, quorum alter fecit Deum sine corpore, alter sine animo? Et ad hoc respondens, quid ergo tandem, inquit, Veriora tibi videntur T. Tatij, aut Romuli, aut Tulli Hostilij somnia? Cluacium T. Tatius dedicauit Deum, Picum, Tiberinumque Romulus: Hostilius pauorem atque pallorem teterimos hominum affectus: quorum alter mentis terrore motus est, alter corporis: nec morbus quidem, sed color. Hac numina potius credes, & calo recipies? De ipsis vero ritibus crudeliter turpibus, quam libere scripsit? Ille, inquit, viriles sibi partes amputat, ille lacertos secat. Vbi iratos Deos timent, qui sic propitius merentur? Dii autem nullo debent coli genere, si & hoc volunt. Tanti est perturbata mentis & sedibus suis pulsa furor, ut sic dii placeantur, quemadmodum ne homines quidem sciant teterum & in fabulas traditi crudelitatis. Tyranni lacerauerunt aliquorum membra, neminem sua lacerare iusserunt. In regie libidinis voluptatem castrati sunt quidam: sed nemo sibi ne vir esset, iubente Domino, manus intulit. Se ipsi in templis contrucidant, vulneribus suis ac sanguine supplicant. Si cui interi vacet, quæ faciunt, quæque patiuntur, inueniet tam indecora honestis, tam indigna liberis, tam dissimilia sanis, ut nemo fuerit dubitaturus furere eos, si cum paucioribus furerent: nunc sanitate patrociniū insipientium turba est. Tam illa quæ in ipso capitolio fieri solere commemorat, & intrepide omnino coarguit, quis credat nisi ab iridentibus, aut furentibus fieri? Nam cum in sacris Aegyptiis Osirim lugeri perditum, mox autem de inuento magnum fuisse gaudium derisisset, cum perditio eius inuentioque singatur, dolor tamen ille atque lætitia ab eis qui nihil perdidērunt, nihilque inuenerunt, veraciter exprimitur. Huic tamen, inquit, furori certum tempus est. Tolerabile est, semel in anno insanire. In Capitolium perueni, pudebit publicæ dementia, quod sibi vanus furor attribuit officij: alius numina Deo subijcit, alius horas Ioui nunciat, alius licitor est, alius vector, qui vano motu brachiorum imitatur regentem. Sunt quæ Iunoni ac Minervæ capillos disponant, longe à templo non tantum à simulachro stantes, digitos mouent ornantium modo. Sunt quæ speculum teneant, sunt quæ ad vadimonia sua Deos aduocent. Sunt qui libellos offerant, & illos causam suam doceant. Doctus archimimus senex iam decrepitu; quotidie in Capitolio mimum agebat, quasi dii libenter spectarent, quem homines desierant. Omne illic artificum genus operantium diis immortalibus desidet. Et paulo post: Hi tamen, inquit, etiam si superuacuum usum, non turpem nec insanam Deo promittunt. Sedent quadam in Capitolio, quæ se à Ioue amari putant: nec Iunonis quidem, si credere poetis velis, iracundissima, aspectu terrentur.

§. 6. Ridicula sint ista, at quam turpia alia? Babylonii omnem sexum prostituebant, incultum sui numinis, aliorum turpitudines silentio præterire ma-

lo. De crudelitate superstitionis videamus. Taurica Diana mactabant hostias humanas, aduenasque ad aram admovebant, nec mitiores Græci quibus dicitur:

Sanguine placastis ventos, & virgine casa,
Sanguine quarendi reditus, animæque litandum
Argolica.

Multis etiam exitio fuit, cruentum dæmonis oraculum,

Καὶ κεφαλὰς αἵδῃ, καὶ τοῖς πατέρι πέμπετε φῶτα
Et capita Platoni, & patri mutite virum. Lumina.

Romæ imminente periculo Græcus & Græca, Gallus, & Galla viui in terram defossi, Carthagine nobiles adulescentes Saturno exusti, ipsæ Dei populus filios suos idolo Molochi immolabat. Rex Moabitum primogenitum filium, & regni heredem super marum dæmoni obtulit, Heltogabalus, Iulianus hominum immolatorum viscera, & fibras Talibus imbuta multitudine quod scelus omittet? itaque periculi est superstitio, si in senatum, in regem, in principes imperita multitudo moueatur. Quæ vero scelera fugiet Respublica, quam ad tam atrocia religionis, & sanctitatis opinio impellit. Ingens igitur fuit error sapientum, quorum insipiens cor obcuratum fuit, tam grandia scelera religionis nomine commendare populis.

§. 7. Quarto, Exempla hoc multa declarant, Daniel. 14. 26. Tulit ergo Daniel picem, & adipem, & pilos, & coxit pariter: fecitque massas, & dedit in os draconis, & diruptus est draco. Et dixit: Ecce quem colebatis. Quod cum audissent Babiloni, indignati sunt vehementer: & congregati aduersum regem, dixerunt. Iudæus factus est rex: Bel destruxit, draconem interfecit, & sacerdotes occidit. Et dixerunt cum venissent ad regem, Trade nobis Danielelem, alioquin interficiemus te & domum tuam. Vidit ergo rex quod irruerent in eum vehementer: & necessitate compulsus tradidit eis Danielelem. Qui miserunt eum in lacum leonum, & erat ibi diebus sex. Porro in lacu erant leones septem, & dabantur eis duo corpora quotidie, & due oues: & tunc non data sunt eis, ut deuorarent Danielelem.

Deprehensa erat sacrificulorum impostura, disrupa bestia, sed tam vero aduersa, aut incuriosa facti erat superstitio, ut in regem ipsum tota ciuitas confurgeret. Itaque non imperiosa modo, sed feditiosa est superstitio. Magi apud Persas regibus imperabant, sacerdotes Aegypti non minus regibus formidabiles fuerunt. Romano etiam imperio superstitio ius dixit. Metellus Pontifex maximus Postumium Flaminem Martialem, Consulem ne in Africam ad bellum proficisceretur, derinuit, ne fuit. Martias carimonias defereret. Tiberius Gracchus quod vitio tabernaculum cepisse se diceret, effecit, ut iussu Senatus, C. Figulus e Gallia, Scipio Nasica e Corsica redirent. Publius Clodius Siculus, Marcus Cornelius, Celsæus, & C. Claudius propter exta parum curiose admota aris Deorum immortalium, variis temporibus, bellisque diuersis, Flaminio abire iussi sunt, coactique etiam. Lii. l. 26. Innumera horum sunt exempla, at certe si Sullæ, Summa Mario, Cæsari, Pompeio, Antonio ex huiusmodi imperia ob nugis imperia abrogarentur, nã illi magna clade onugias iussi mnia pensarent. Et tamen quoties de cælo feruadeponerunt? quoties auspiciis comitia, bella, pacem turbant? ut verissime Augustinus dixerit: Felicior Roma res, cum paucioribus diis vixit, plures enim impleuerunt superstitione animos, domos exhauserunt. Sensit idem Cicero; nam ne domus ei reddi posset, area consecrata est ab inimicis. Quæ Christianis temporibus

Superstitio
omni ty-
ranno im-
manior.

Superstitio-
nis furor.

Crudelis
superstitio.

Talibus im-
buta mul-
tudo quod
scelus omittet?

Et obsecra-
tum est in-
sapiens cor
eorum.

Superstitio
nec regi
parcit.

Roma etiã
superstitio
in rebus
vibemens
fuit.

Superstitio
Christianos
innocentes
erogat.

ribus contigerunt taceo, plurima orbis passus est, ob
superstitionem scuitia & auaritia grassantem, expro-
brat in apologetico illud gentibus Tertullianus
cap. 44. At enim illud detrimentum Reipublicæ tam gran-
de quam verum nescio circumspectis, illam iniuriam ciuitatis
nullus expendit, cum tot iusti impediuntur, quim tot innocen-
tes erogantur. Vestros enim iam contestamur actus, qui quo-
tidie indicandis custodiis præsident, qui sententis elogia dis-
spungitis: tot à vobis nocentes variis criminum elogiis recen-
sentur, quis illic sicarius? quis manticularius? quis sacrile-
gus, aut corruptor, aut lauantium prado? quis ex illis etiam
Christianus asseritur? aut cum Christiani suo titulo offe-
runtur, quis ex illis etiam talis, quales tot nocentes, de vestris
semper astuat carcer, de vestris semper metalla suspirant, de
vestris semper bestia saginantur, de vestris semper numerarij
noxiorum greges pascunt. nemo illic Christianus, nisi plane
tantum Christianus, aut si & aliud, iam non Christianus.

Israelita in
superstitio-
ne crudeles.

§. 8. In Iudæorum etiam historia publicæ calami-
tates superstitionem consecutæ sunt, Ierobahal du-
cum fortissimus ad supplicium deposcitur, quia de-
struxit aram Bahal, Ieremias lapidatur, & reliquæ
terræ Israel profectæ sunt in Ægyptum, Machabæo-
rum tempore Saduccæi, & Pharisei Rempublicam
turbarunt, & regie familiæ exitio fuerunt. Quid o-
lim Palæologis, quid Bohemis obfuit, nisi error, &
falsæ religionis æmulatio? Quid hodie dira Calui-
nistarum superstitio? nonne rebellionum concita-
rix est, & per ciuilem sanguinem sectæ incrementa
machinatur? Nulla potest esse in hac secta hone-
stas, in qua lex est mendacium, diabolus religio, o-
pera factiones.

Apud Deū,
& societa-
tem huma-
ni generis
tantum ve-
ris profici-
tur.

§. 9. Quinto. Deus veritas est, veris tantum a-
pud eum proficitur, societas humani generis ex na-
tura est, ex veritate est, veris tantum in ea profici-
tur, ideo cum simulatione & fraudibus agitur, par-
ua vsura est mentiendi; inter tor oculatos non diu
fallitur populus. Omnis superstitio, quia opinione
constat facile commutatur, & quia absurda, æque
à ratione aliena opinione, etiam eos qui obstinatissi-
mi videbantur, furoris sui pudet. Quid enim si mi-
seros instruat aliquis, si ostendat non homines à si-
mulachris, sed simulachra ab hominibus seruari?
Qui igitur princeps vanis religionibus subiectos de-
mentat, in perpetuo periculo versatur, ne fraus tam
nota sapientibus deceptis quoque populis vulgetur,
quo errore sublato, quicquid erat in superstitione
præsidij, in fumos abibit, imo in odium, & contem-
ptum vertet; nam cum se populus inanibus, & vanis
in fraudem inductum intelligit, cum panico metu
iacturam fecisse rerum, vel existimationis, cum sine
causa pauitasse, principi, vel optimatibus de ridicu-
lo fuisse, non minus indignatur, quam si carere, &
vinclis constrictus, alieno arbitrio obstrictus fuisset.
Ea est enim natura hominum, vt falli nemo velit, de-
ceptus in auctorem vertat iram. Nunquam autem
fraus illa latet, quia incremento suo, & mole se pro-
dere cogitur. Dii aliquando à Romanis credebantur
esse. Sed postquam proconsulibus decerni aræ
cœpere, postquam Smyræorum adulatio in Porcio
templum statuit, postquam Alabandenses seruilem
religionem imitati sunt, quis non rideret nouitios
Deos? Præsertim cum illi consecrarentur noui cœ-
lites, quos parentes habere nemo sanus vellet. Cum
Augustus viuus per aras, & flamines coleretur, cum
Liuiæ mariti sacerdos esset, eumque veneno ex ter-
reno Deo faceret cœlestem, cum omnes provincia
hoc imitarentur, & reges, vel sane ad illa cogerentur;
Cyzicenis enim obiecta est incuria carimoniarum
Augusti; additis violentiæ criminibus, ideoque
libertatem Parthico bello datam amittere. Tac. lib. 1.

Superstitio
crescendo
perit.

Magna cle-
mentia Deus

Quis sapientum non trise, cum Caligulam habitu
Herculis, aut Veneris prodire cerneret? cum Augu-

stum fulminibus, & radiis ornatum in ara colloca-
tum? imo domum illam per templa adiri? Sed re-
uera quod nemo credebatur, credere tamen sese dice-
bant. Ridicule Plinius in panegir. Traiani. Dicauit
cælo Tiberius Augustum, sed vt maiestatis crimen reduceret.
Claudium Nero, sed vt irrideret Vespasianum Titus, Titum
Domitianus, sed ille vt Dei filius hic vt frater videretur. Tu
sideribus patrem retulisti, non ad metum ciuium, non in con-
tumeliam numinis, non in honorem tuum, sed quia Deum
credis. Quid ais vir prudentissime, & omnium nihil
fallor hominum studiosissime? Tot Deos fecerunt
Quirites tui, quos Deos esse non crediderunt. Fla-
mine, & aris

Augustum coluit, vitulo placauit, & agno,
Testantur tituli, produnt consula senatus,
Cæsareum Iouis ad speciem statuentia templum.

Non credit Plinius eos Deos fuisse, nec credit Ro-
manos credidisse: Traianum tamen ait credidisse
patrem suum Deum esse, quid ergo? an Plinius id
credidit? Quomodo credit Traiani patrem Deum
esse, si nec Augustus, nec Claudius, nec Vespasia-
nus, nec Titus Deus fuit? An etiam, si Traianus ad
Imperium non venisset, parens eius pro numine
coleretur?

superstitio
nem in a-
pertum per-
uenire finit.

Apotheo-
seon causa,
& magno
viro inde-
cora adula-
tio.

Quomodo
Traianus
patrem Deū
credidit, ni-
si nemo re-
tro impera-
torum Deus
fuit.

§. 10. Vetus hoc malum est, reges diuinos ho-
nores ambire. Curtius libro 8. Cleonis hominis ab-
iectissimæ adulationis orationem recenset, qua pro
Alexandri diuinitate loquitur. Persas ait non solum
pie, sed etiam prudenter fecisse, miscendis inter Deos regi-
bus suis, quoniam maiestas imperij, salutis est tutela. Im-
pie fecerunt, & imprudenter. Impie quoniam ne-
fandissimos homines, tanquam sanctissima numina
adorarunt. Imprudenter, quia cum inani, falsoque
honore eos delectari cernerent, nec mediocri dignos
existimarunt, superbos effecerunt, & odiosos pop-
ulis. Diuinus enim honor sacrilegio regum in ho-
mines translatus, tum ipsos, tum regnum afflixit.
Cyrum certe nulla diuinitas à morte vindicauit, nec
Massagetarum regina Deum existimauit, quando ca-
put eius cum Perico sanguine in vtre cœcluit Cam-
bysem Cyri filium tæterimis moribus præditum,
fratris, & sororis, quæ & vxor erat, interfectorem,
nemo Deum credidit, non magis quam bouem Æ-
gyptium, quem Cambyles mactauit, & Deum non
esse probauit gladius, qui ex vagina in equum ascen-
denti decidens femori letiferum vulnus infixit.
Magi paucos menses dominati, nulla numinis regi
religione occisi sunt. Secutus Darius moderatior,
felicius regnauit. Xerxes cum pene se Deum crede-
ret, montibus literas scriberet, ponto verbera infligeret,
occisus est ab Artabano, post septem menses
tyrannidis Artabanus penas dedit. Longissimum
imperium fuit Artaxerxis Longimani, qui vt videtur
Dei cultor fuit, nam perfici ædificationem Ierosoly-
marum & templi imperauit, sanctissimum virum
Nehemiam eximie carum habuit, itaque & 40. ipsos
annos feliciter regnum administrauit. Sogdiani de-
inde diuinitas septem duntaxat mensium fuit, Arta-
xerxes à Cyro, nec fratrem amante, nec Deum me-
tuente, vulneratus est; nec Artaxerxem Darius filius
vnquam pro Deo habuit, si enim putasset Deum,
nec Alpasiam eius pellicem petisset, nec immissis Ti-
ribazo nefariam cædem patri inferre conatus esset;
Sed neq; Artaxerxes Darium filium à se regem crea-
tum Deum putauit, nec principes Persidos, quorum
iudicio tanquam parricida trucidatus est. Ochus de-
inde occisis fratribus ad regnum peruenit, sed à Ba-
goa duco sub occisus est, ab eo Arsames filius Ochi
rex creatus quadriennio post extinctus est, vltimus
regum fuit Darius Codomannus, quem Alexander
euerit, ille à suis amicis contumeliolus est habitus, &
scuitia ingenti mactatus.

Apotheosis
impia &
imprudens.

Persarum re-
gibus nihil
profuit nu-
minis opi-
nio.

Persarum
regum, qui
dij haberi
noluerunt,
exitus.

Nemo ho-
minem cre-
dit esse
Deum, etsi
id affirmat.

§. 11. Hinc sane iudiciorum diuinorum reſtitutionem fidelis addiſcet; impius vero & impoſtor; ſuperſtitionem; vanosque metus populo iniectos ad regni tutelam non modo non adiuuare, ſed plurimum obefſe. Odium enim & contemptum parant. Documento etiam eſſe poſſunt Imperatores Romani, quibus viuentibus diuinos largiebantur honores, iurandaſque per nomen eorum ponebant aras, quos tamen minima occaſione data, nouos Deos ſuos vnco trahebant; & de Gemoniis præcipitabant. Itaque imprudens Numæ conſilium fuit, qui rem putauit efficaciffimam ad multitudinem illis temporibus rudem in officio continendam, metum Deorum inieciſſe; nam cum vanus ille metus monſtroſorum numinum aliquo bono radio inſiti à natura luminis diſſipatus eſſet, nullum Deum eſſe arbitrati ſunt, & tædio ſuperſtitionis omnem religionem exuerunt. Quin multitudo ſæua impotentique vbi vanâ religione capta eſt, melius quidem vatiſ, quam ducibus pareat, ſed vbi vates intelligit præuicari, & vt illa, *φιλαππίτειν*, omnem conſcientiam ſupprimat, nec vllum numen eſſe arbitratur, quia vbi ſolum reſidere illud credebat, ibi meram fraudem inuenit.

Romani in Deos ſuos, hoc eſt, imperatores erant crudeles.

Superſtitio omnes facit inquietos.

Denique ſuperſtitio gentes facit inquietas, & mutabiles, idque experientia docuit, vbi autem inquietas, & varietas, ibidem etiam ſeditio eſt. Cauſa eſt, quod omnia falſa & vana ſæpe mutantur, & quia exigua in carimonia cum defectum pariuntur religiones omnia turbata cenſent. Romani ſane minuendis ſuperſtitionibus, quibus grauabantur, Sibyllina carmina priuatim haberi, & legi vetabant, Dio. lib. 54. Auguſtus fatidicorum librorum Græci latinique generis, qui nullis vel parum idoneis auctoribus vulgo ferebatur, ſupra duo miſſa vndique contracta cremauit, hos quoque delectu habito, condiditque duobus forulis auratis ſub Apollinis Palatini baſi. Itaque & peregrinas religiones ſæpe exagitarunt, quod patrias ad examen incudemque reuocare non auderent.

Furor plebis ſuperſitiſſa.

§. 12. Egyptii ſuarum ſuperſtitionum tenaciſſimi fuere. De illis vere Cicero lib. 5. Tuſcul. q. Egyptiorum morem quis ignorat, quorum imbuta mentes prauitatis erroribus, quamuis carniſcinam prius ſubiuerint, quam ibim, aut aſpidem, aut ſelem, aut crocodilum violent. Diodorus Siculus ſeditionem ex ſuperſtitione natam deſcribit. Ptolomæus (inquit) quem Romani in regnum poſtea reſtituerunt, cum primo Socius & amicus à Senatu P. Q. Romano dictus eſſet, magna læticia publica, & concurſus fuit. Erant & Romani in turba: atque inter eos miles caſu (non enim ſponte) ſelem occidit. Clamor, ira, tumultus, non inſcitia miſeri, non Romani nominis reuerentia, non imperium Regis, qui purpuratorum præcipuos miſerat ad ſedandum & deprecandum: nihil, inquam, horum iuuat, quin ille ſtatim millenis manibus diſcerperetur, ſic vt nec funeri, aut rogo aliquid ſuperreſſet.

In ſuperſtitione cum ſumma contumacia ſumma lenitas.

De ſuperſtitione igitur Egyptiorum res clara eſt, de eorum inquietiſſima vita, cum multa habeant auctores, mihi pauca recenſenda ſunt, vt extrema in ſuperſtitione contumaciæ appareat ſummam lenitatem, mutabilitatemque comitem eſſe. Adriani verba ſunt ad Seruianium conſulem, quibus teſtatur, Egyptum totam ſe didiciſſe eſſe leuem, pendulam, ad omnia ſama momenta volitantem, eſſe homines ſeditioſiſſimos, ignauifiſſimos, iniurioſiſſimos. Cauſa fuit, perpetuæ in religione diſſenſiones, & pugna: Vrbes enim propter ridiculas res inter ſæpe committuntur.

Aegypti ſeditioſi ex libris de religione.

Deinde homines illi religioſiſſimi, qui à regibus ad mutuas lites de numinibus, hoc eſt aliis, & capis, hæcenim in hortis numina naſcebantur, quaſi gla-

diatores inſtituebantur, in reges erant contumelioſi, & inſidi. Seneca conſol. ad Heluiam, cap. 9. inſidam Egyptum appellat, & in eadem oratione c. 17. Itaque loquax, & ingenioſa in contumelias præſectorum prouincia, in qua etiam qui vitauerunt culpam, non effugerunt infamiam, velut vnicui ſanctitatis exemplum ſuſcepit; & quod illi diſſiciliſſimum eſt, cui etiam periculoſi ſales placent, omnem verborum licentiam continuit, & Herodian. lib. 4. Egyptij ſunt homines natura dicaces, & facti ad cauilloſos, aut iocos dicendos. Iaciuntque in eos qui eminent multa, quæ iſſis gratioſa, aut venuſta videntur, ſed mordent, & pungunt in quos iaciuntur. Has vero contumelias ſecutæ ſunt innumera cædes; & tumultus. Exemplo ſunt, reges vocati Philadelphi, Philometores, Phyſcones, ob fratrem & matrem occiſam, ob propenduli ventris adipem, quæ nomina quamuis facinoris contumelias referrent, perpetuo tamen quaſi propria, & gentilitia hæſerunt. Fl. Vopifcus eos vocat, ventroſos, ſuribundos, iactantes, iniurioſos, auidoſque nouarum rerum. Fallaces etiam fuiſſe Alexandrinos Ammianus memorat, ſemper alia cogitantes, alia ſimulantes, ad ſingulos motus excaſcendentes, controuerſos & repoſcones acerrimos. Hoc teſtatur & Philo Alexandrinus & teſtis domeſticus, in Flacco. Iuuenalis Satyra 15.

Contumelia Aegyptiorum in reges.

Dio de Alexandrinis iſdem: Alexandrinis quidem ad audienda omnia ſatis eſt animorum: naturaque ſunt ad temere verbis exſequenda, quæcunque ſibi propoſuerint, promiſſiſſimi. Iidem ad bellum, eiſque labores, omnium ſunt inepriſſimi: quamquam in ſeditionibus, quæ apud eos & frequentiffima & maxima eueniunt, ad cædes ſubinde denent, contendendique de re propoſita ſtudio, vitam maxime contemnunt, in iſſique perire bonum quoddam inprimis expectandum exiſtunt.

Dicaces, timidi, ſeditioſi.

Tam igitur fieri Egypti leues, diſcordes, ſeditioſi, inſuperfraudenti, vt in prouerbio rabierit eorum malitioſa calliditas. Aſchylus:

Δεινὸν πλέκειν τοὶ μηχανὰς αἰγυπτίους

Egregij ſunt ad machinationes concinandas Aegyptij.

Et Theocritus

οὐδεὶς κακίεργος

Δαλεῖται τὸν ἰόντα παρ' ἐργὸν αἰγυπτίους.

Hæc vero oriſi ſolita, atque conſuetudinem habere ex ſacris, & ſuperſtitionibus facile eſt colligere ex illis quæ in Thaliæ recitat Herodotus. Nam ob ibim, ſelem, aliæſque nugas, ita ſæuebant,

Aſpicimus populos quorum non ſufficit ira
Occidiſſe aliquem, ſed pectora, brachia, vultum
Crediderint genus eſſe tibi.

§. 13. Fontem omnium horum malorum eſſe ſuperſtitionem docet poeta quidem, ſed hiſtorica veritate, Iuuenalis Satyra 15.

Quis neſcit, Voluſi Bithynice, qualia demens
Aegyptus porrenta colat? crocodilon adorat
Pars hæc: illa pauet Saturam ſerpentibus ibim.
Effigies ſacri nivet aurea cercopitheci,
Dimidio magica reſonant vbi memnone chordæ,
Atque vetus Thebe centrum iacet obruta portis.
Illic ceruleos, hic piſcem fluminis, illic
Oppida tora canem venerantur, nemo Dianam.
Porrum, & cepe neſas violare, ac frangere morſu.
O ſanctas gentes, quibus hæc naſcuntur in hortis
Numina! lanatis animalibus abſtinet omnis
Menſa, neſas illic ſæturum iugulare capella:
Carnibus humanis veſci licet. attonito cum
Talè ſuper cenam ſacinus narraret Vlyſſes
Alcinoo, bilem, aut riſum fortæſſe quibuſdam
Mouerat, vt mendax aretalogus. in mare nemo
Hunc abicit, ſæua dignum, veraque charybdi.
Fingentem immanes leſtrygonas, & Cyclopaſ
Nam citius ſcyllam, vel concurrentia ſaxa
Cyaneſ, plenos & rempeſtatibus vtres
Crediderim, aut tenui percuſſum verbere Circes,
Et cum remigibus grumiſſe Elpenora porcis.

H

Tatm

Tam vacui capitis populum Phœaca putavit?
 Sic aliquis merito nondum ebrius, & minimum qui
 De Corcyraa temetum duxerat vna:
 Solus enim hoc Ithacus nullo sub teste canebat.
 Nos miranda quidem, sed nuper consule Vinco
 Gesta super calide referemus mœnia copti,
 Nos vulgi scelus, & cunctis graviora corburnis.
 Nam scelas à Pyrrha, quamquam omnia Syrmata voluas,
 Nullus apud tragicos populus facit. accipe nostro,
 Dirâ quod exemplum feritas produxerit, æno
 Inter finitimos vetus, atque antiqua simulas:
 Immortale odium, & nunquam sanabile vulnus:
 Ardet adhuc combos, & Tentyra. summus utrinque.
 Inde furor vulgo, quod numina vicinorum
 Odit uterque locus, cum solus credat habendos
 Esse Deos, quos ipse colit. Sed tempore festo
 Alterius populi rapienda occasio cunctis
 Visa inimicorum primoribus, ac ducibus: ne
 Latum, bilaremque diem, ne magna gaudia cœna
 Sentirent positus ad templa, & compita mensis,
 Peruigiliæ toro, quem nocte, ac luce iacentem
 Septimus interdum sol inuenit. horrida sane
 Aegyptus: sed luxuria, quantum ipse notavi,
 Barbara famoso non cedit turba Canopo.
 Adde quod & facili victoria de madidis, &
 Blesis, atque mero titubantibus, inde virorum
 Saltatus nigro tibicine, qualiacunque
 Vnguenta, & flores, multaque in fronte corone:
 Hinc ieiunum odium. Sed iurgia prima sonare
 Incipiunt animis ardentibus. hac tuba rixæ.
 Debinc clamore pari concurrunt, & vice reli
 Scuit nuda manus. paucæ sine vulnere malæ,
 Vix cuiquam aut nulli toto certamine nasus
 Integer. aspiceres iam cuncta per agmina vulsus
 Dimidios, alias facies, & hiantia ruptis
 Ossa genis, plenos oculorum sanguine pugnæ.
 Ludere se credunt ipsi tamen, & pueriles
 Exercere acies, quod nulla cadavera calcant,
 Et sane quo tot rixantis millia turba
 Si viuunt omnes? ergo acrior impetus, & iam
 Saxa inclinatis per humum quæstia lacertis
 Incipiunt torquere, domestica seditione
 Tela. nec hunc lapidem quali se Turnus, & Ajax,
 Et quo Thydeides percussit pondere coxam
 Aeneæ: sed quem valeant emittere dextra
 Illis dissimiles, & nostro tempore nata.
 Nam genus hoc viuo iam decreverat Homero.
 TERRA malos homines nunc educat, atque pusillos.
 Ergo Deus, quicumque adspexit, ridet, & odit.
 A diuerticulo repetatur fabula. postquam
 Subsidiis aucti pars altera promere ferrum
 Audet, & infestis pugnam instaurare sagittis:
 Terga fuge celeri præstantibus omnibus, instant
 Qui vicina colunt vmbrosæ Tentyra palma.
 Labitur hic quidam, nimia formidine cursum
 Precipitant, capiturque: assilum in plurima sectum
 Frustra, ac particulas, ut multis mortuus vnus
 Sufficeret, totum corrosis ossibus edit
 Victrix turba, nec ardenti decoxit æno,
 Aut verubus: longum vsque adeo, tardumque putavit
 Expectare focos, contenta cadavere crudo.
 Hic gaudere libet, quod non violauerit ignem,
 Quem summa cæli raptum de parte Prometheus
 Donauit terris. elemento gratulor, & te
 Exsultare reor. sed qui mordere cadauer
 Sustinuit, nihil vniquam hac carne libentius edit.
 Nam scelere in tanto ne queras, & dubites an
 Prima voluptatem gula senseris. vltimus autem
 Qui stetit absumpto iam toto corpore, ductus
 Per terram digitis, aliquid de sanguine guslat.
 Vascones, ut fama est, alimentis talibus vsi
 Produxere animas: sed res diuersa, sed illic

Fortuna inuidia est, bellorumque vltima, casus
 Extremi, longa dira obsidionis egestas.
 Huius enim, quod nunc agitur, miserabile debet
 Exemplum esse cibi. Sicut modo dicta mihi gens
 Post omnes herbas, post cuncta animalia, quidquid
 Cogebat vacui ventris furor, hostibus ipsis
 Pallorem, ac maciem. & tenuis miserantibus artus,
 Membra aliena fame lacerabant, esse parati
 Et sua quisquam hominum veniam dare, quisque deorum
 Viribus abnuerit dira, atque immania passis,
 Et quibus ipsorum poterant ignoscere Manes,
 Quorum corporibus rescebantur: melius nos
 Zenonis præcepta monent, nec enim omnia, quadam
 Pro vita facienda putat. sed Cantaber vnde
 Stoicus, antiqui præsertim ætate Metelli?
 Nunc totus Graias, nostrasque habet orbis Athenas.
 Gallia cassidos docuit faciunda Britamos,
 De conducendo loquitur iam rhetore Thule,
 Nobilis ille tamen populus, quem diximus, & par
 Virtute, atque fide, sed maior clade saguntus;
 Tale quid excusat: Mæotide senior ara
 Aegyptus. quippe illa nefandi Taurica sacri
 Inuentrix, homines, ut iam qua carmina tradunt
 Digna fide credas, tantum immolat: vltius nil,
 Aut grauius cultro timer hostia. quis modo casus
 Impulit hos? quæ tanta fames, infestaque vallo
 Arma coegerunt, tam detestabile monstrum
 Audere? anne aliam terra Memphis sicca
 Inuidiam facerent nolenti surgere Nilo?
 Quæ nec terribiles Cimbri, nec Britones vniquam
 Sauromataque truces, aut immanes Agathyrsi,
 Hac sauit rabie imbelles, & inuile vulgus,
 Paruula scitibus solium dare vela phaselis,
 Et breuibz picta remis incumbere testæ.
 Nec penam sceleri inuenies, nec digna parabis
 Supplicia his populis, in quorum mente pares sunt,
 Et similes, ita, atque fames.

§. 14. Accedit his omnibus maius malum & re-
 gnantibus periculofum, nempe curæ futurorum, au-
 spicia, exta, vaturnque impostura & lucra. Qui-
 bus in summa pericula sæpe integræ gentes millia
 sunt. Cræsus oraculo delusus hosti ludibrium fuit,
 Iulianum in Persidem dæmones mentiendo petra-
 xerunt. Canebant vates,

Ibimus in Theren superi, victoria certa est,

Mars ego ductor ero, diuini inuictissimus armis.

Quin etiam impie superstitionis patronus Achab
 à prophetis suis deceptus, se, exercitum, familiam
 perdidit. Gallos & Germanos eates crebro afflixit.
 Plutarchus in Cæsare. Magis insuper vaticinia percolle-
 bant illos fatiloquarum mulierum, quæ omnium vorticibus
 inspectis rumorumque egrys & strepitibus notatis futura præ-
 ciebant. Hac signa conferre antequam illuxisset noua luna
 verabant. Quibus nuntiatis Cæsar, quum quiescere cerne-
 ret Germanos, optimum facturus est, ut cum torpentibus
 potius confugeret, quam illorum expectans tempora desideret.
 Itaque munimentis eorum & tumulis oppugnandis, quibus
 confederant, lacescunt irritantque eos, ut cum furore ad di-
 micandum descenderent. Fusos ingenti stragetriginta septem
 millia quingentos passus vsque ad Rhenum insequutus, cam-
 pum hunc cadaueribus & spoliis totum compleuit.

Prædictiones illæ quoque Hispaniæ fuere exitia-
 les: rem narrat noster Mariana l. 2. c. 14. de regis in-
 stitutione: Illud noxium quod Martinus Barbuda Alcan-
 taria Magister à Ioanne quodam sago deceptus, qui diu secre-
 tam ab omnibus vitam egerat, & quasi diuino monitu victo-
 riam pollicebatur, contra icti reuens federis leges cum Mau-
 ris, collecta specie religionis magna, sed incondita hominum
 multitudine, in Granata fines incurrens hostium accursu cir-
 cumuentus cum suis omnibus perijt. Diesque Christi ad vitam
 reduci memoria octauus rege & nomine candidus in atrum
 verius est: atque nobili documento sancitum in extraordina-
 ria spe-

Nihil præ-
 senti statui
 perniciosius,
 quam de
 futuris in-
 quisitio.

Germano-
 rum super-
 stitione Cæ-
 sar vsus est
 vicit.

via specie sanctitatis inesse sepe fraudem. Nolumus ergo principem in hominibus faciles accommodare aures. Nolumus ut totos dies & noctes in precibus & animi anxietate consumat, quod esset non minus noxium. Sed ita se comparare debet, ut neque de futuris eventibus magnopere laboret: in diuino presidio & pietate salutis spem ponat: ad curandos morbos non alios quam medica artis peritos adhibeat, & eorum consilio herbas salutaris.

Periculo-
sum est Rei-
publica in
morte prin-
cipis inqui-
ri.

§. 15. His vero impediri vitia consilia, oriri seditiones, rerum nouarum spes, & insidias, ita clarum est, ut nullius imperatoris Ethnici tempora illis caruerint, sub quo enim non fuerunt quaestiones contra eos, qui de vita principis, de successore magos consulissent? Grande autem hoc impictatis mysterium, animos infamia plebis vehementer infestant. Ad omnem motum, ad omnem progressum, ad vocem, ad occursum vel hominis, vel bestiae ad cantum oscinis, ad volatum auium, ad casum ubi ex ore pulli, non modo trepidare, sed exercitum educere, vel continere castris, mare transmittere classe, vel in portu consistere, belli & pacis artes regere, tanta & stultitia, ut in hominem cadere non videatur. Iulianus cadente stella terretur, & consiliarius pices, qui suadent ne quid agat. Augustus circa religionem talis erat, ut ait Sueton. Tota & fulgura paulo infirmius expauescebat, ut semper & ubique pellem vituli marini circumferret pro remedio: atque ad omnem maiorem tempestatis suspensionem in abditiu & concameratum locum se reciperet: consternatus olim per nocturnum iter transcurso fulguris, ut supra diximus.

Ex leuissi-
mis rebus de
grauissimis
iudicare
hominis
non est.

Ad fulgur
paucis ter-
rarum Do-
mini.

Augusto etiam miserabilior erat Alexander, qui ita se gessit, ut nihil esset tam paruum, aut absurdum, si modo insolitum, quod in prodigium, aut omen non videretur; itaque sacrificantium, iurantium, diuinantium regia plena erat.

Superstio
trepidus ef-
ficat.

Quod si caelo tonante hostis ingrueret, nonne veteranus imperator in latebras sese abderet? Quod si exercitus pari timore teneretur incruenta praeda fieret, ex eo duntaxat, quod fulgure suum indicari exitium falso crederent?

Et feruiles.

§. 16. Superstitio trepidus, imbelles, feruiles efficit, quemadmodum vera religio animosus, fortes, & tutelae numinis fidentes. Egyptii superstitionis summi gentium ad bellum inepti erant, semper pene feruierunt, imo cum regionem haberent tam fertilem, externis vilissimis in rebus ministrabant. Itaque per contemptum vocabantur ἀχρηστοί, ἀνιστοφέςι, βαυίλι, laterum geruli, vasto autem & neruoso erant corpore, quod tamen non armis sed oneribus feruilibus exercebant, quod haberent animos humiles formidine Diuum, depressoque premerent ad terram. Itaque in istos βασίλιντος Aristoph. iocatur:

Δύ ἀγῶνι ἐπὶ δυνε, καὶ νῆπιον δῖον,
'Οὐς δὲ καὶ ἀγῶνι δὲ δῖον ἀνιστοφέςι.
Duos currus, duosque mortuos imposuit,
Quos ne centum quidem ferrent Egyptii.

Superstio
plurimum
obest.

Quomodo enim magnus animus esse potest, qui tam viles res pro numine veneratur? Qui in minimis summum bonum constituit? Turcae quam sunt animo feruili? stellas aiunt è carenis aureis pendere, animalibus superstitione cibos suggerunt, Indi nonnulli quibus hospitalia, palatiaque exstruunt, homines interim negligunt, Americani, Japonique quam superstitioni? Sed tamen omnes stolidi, imbelles, abiecti, & ad quasi feruendum nati. Cum enim omnia timere cogantur, non possunt esse magnanimi.

CAPITULUM XV.

Machiaueli imprudentia & superstitione demonstrata.

§. 1. Quid sapienter factum esse multi existimantur ex Ethnicis, ut multitudinem exrimoniari metu, & religionis quadam tragedia continerent, id iam refutauimus, sed quia tamen Machiauelus qui videri Christianus voluit, eodem principem suum ducit, examinanda sunt, quae l. 1. de repub. cap. 11. 12. 13. 14. scripsit. Magnam enim imprudentiam cum summa superstitione coniunctam habent.

Machiauelus
Athens
superstitionis
vsum prin-
cipi suadet.

Cap. 11. Quamuis à Romulo Roma primam originem traxerit, eumque ut filia patrem merito agnoscere debeat: nihilominus tamen viderunt dii immortales, quod leges à Romulo late & instituta: ad tantum imperium acquirendum non sufficerent. Quamobrem, eo ex hac vita migrante, senatum mouerunt, ad Numam Pompiliu successorem eligendum: ut is videlicet ea suppleret, quae à Romulo neglecta fuissent. Cum ergo ad imperium peruenisset, populum Romanum ad belli artes institutum, ferocemque deprehendit: quem cum ad pacem & tranquillitatem instituere cuperet, ad religionis cultum instituendum, omne studium conuerterit. Quem tam praclare instituit, ut multis seculis, nusquam gentium tantus timor Dei existeret, quantus apud Romanos, ex Numa institutione erat: quae res omnia illa instituta per multum promouit.

Quina il-
li Dij?

Numa igitur
sanctius
& propheta?

Probat salutem Romae reuerendo illo religionis cultu dependisse. Quia iusiurandum, quod coacti praestiterant, seruare solebant, ut cum post cladem Cannensem Scipio iuuentutem pauescentem, & ad regem aliquem discedere duce Metello cogitantem stricto ferro iurare coegit, quod deserere patriam nollent. Ut cum Titus Manlius Pomponium Tribunum stricto pignore adegit, ut iuraret à patris illius accusatione cessaturum. Itaque plus Numae quam Romulo debuisset Romanos affirmat. Tandem concludit in haec verba: Quae cum ita se habeant, concludo cultum religionis à Numa Pompilio institutum, vnam è primariis causis extitisse, propter quas Romani in rebus gerendis tam felices fuerint. Nam ubi religio est, locum habent bonae leges, ac bona disciplina, ex quibus fortunati, felicesque rerum eventus, in expeditionibus praesertim bellicis nascuntur. Sicuti è contra etiam, sublata religione, corrumpi Rempublicam oportet: quoniam sublato Dei timore, sequitur impietas, ex eaque ruina imperiorum. Nam etsi princeps ipse fortasse pius sit, & subditorum impietatem virtute sua aliquo modo compenset: quia tamen is est mortalis, & forte etiam vite brevis: necesse erit, ut eo moriente, virtus quoque, quae supererat sensim vna cum imperio labatur.

Iuramenti
religionem
Romani
seruauerunt.

Roma cum
paucioribus
diis melius
vixit, cum
vno felicis-
sime vixisset.

§. 2. Cap. 13. Non absre, inquit, facturum me puto, si propositis exemplis ostendam: Romanos ope Religionis sepe perturbatam Rempublicam instituisse, & expeditiones quasdam suscepisse. Huiusmodi exempla cum apud Lium multa sint, ego tamen pauca hac tantum adducam. Postquam Pop. Romanus tribunos plebis consulari potestate creasset: hique omnes, praeter vnicum plebei essent: orta est eodem anno Romae pestilentia grauis, atque amone charitas, praeterea, alia quadam portentosa apparuerunt. Hinc igitur Patricij sumpta occasione, asseriebant has calamitates Pop. Romano à diis immortalibus immisas, ob abusum maiestatis imperij & male usurpata tribunitiam potestatem, neque eos placari posse aliter, quam si legitima tribunitia potestatis ratio restitueretur: quare pauescentia plebs, tribunos omnes ex patriciorum ordine creauit. In Veiorum obsidione longissima etiam, cum milites tadio pertesi Romam redire vellent, Religionis quodam pretextu, ad obsidionem continuandam à ducibus retenti fuere. Nam cum Albanus lacus excreuisset: Oraculum Apollinis ita sum interpretati, ac si illa aquarum inundatio urbem eo anno expugnatum iri nuntiaret: adhibitisque ad Albani huius prodigij procuracionem, & placandos Deos, Vates, qui Roma capitiuus tenebatur. Quibus omnibus miles persuasus, patienter belli molestias tolerauit: atque inde factum, ut Camillus Dictator creatus urbem expugnaret: quam Populus Romanus toto decennio oppugnauerat. Quae quidem Romani nunquam

Patricij oc-
casione ple-
beios ter-
rent.

Militem
cum Albanus
superstitione
ad Veios
detinens.

Prudentia
melius, quā
scelere in
officio con-
tinentur.

eam feliciter perfecissent, neque tribunitiam potestatem ad patricios reuocare potuissent, nisi Religionis prae-textu adiuti, cum milites, tum plebem in officio sciuisent continere. His exemplis simile est, quod accidit, tunc cum Terentillus tribunus plebis legem Terentillam, de qua postea differemus, promulgare vellet: nam etiam tunc ad sedandos illos motus, quos ea res pepererat, vsi sunt patres religionis quodam prae-textu, duplici ratione. Primum enim Sibyllinos libros per duumuiros, adire iusserunt: atque inde nuntiarunt periculum imminere ciuitati, libertatis eo anno amittende, nisi seditionibus abstinere-tur. Quod etsi Tribuni criminarentur, à patribus factum ad impediendam legem: plebis animos tamen vsque adeo permo-uit, vt Tribunos tanto ardore non amplius sequeretur. Deinde, cum per eosdem tumultus Appius Herdonicus quidam, ope exu- lum atque seruorum, quos quater mille & quingentos secum habebat, noctu Capitolium atque arcem occupauisset, pericu- lumque esset, ne si aut Arqui aut Volsci Romani nominis ho- fles perpetui, aduentu assent, urbem essent expugnaturi: nec de- finerent etiam tum Tribuni, legis promulgationem vrgeri: as- fererentque id quoque à patribus factum esse, vt legem impedi- rent: tum è senatu egressus P. Valerius consul, vir grauis atq; disertus, minas argumentis miscens, demonstrauit populo, quae pericula urbi ob Capitolium captum imminerent: quam in- tempestiua illa esset legis ferenda occasio: tantumque effecit vt iuramento omnes astringerentur, se à Consulibus voluntate non discessuros: Eum ergo sequuta plebs Capitolium recuperauit. Sed cum in ea expugnatione P. Valerius fuisset interfectus, eig, L. Quintius Cincinnatus in Consulatu successisset: ne plebi o- tium relinqueret, aut ansam praeberet eandem Terentillam le- gem meditando, atque vrgeri, in Volcos & Arquos legiones ducere decreuit. Sed cum id Tribuni eludere conarentur, qua- rerentque quonam pacto exercitum educturi Consules essent, quod delectum habere Tribunorum nemo posset: effecit tum Quintius, nobis vero nihil delectu opus est, inquit, cum quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes in verba iurauerunt: conuenturos se iussu Con- sulis, nec iniussu abituros: edicimus itaque vt omnes qui in verba iurasti, crastina die armati ad lacum Regillum adsint. Quibus dictis etsi Tribuni resisterent, plebemque eoluere reli- gione conarentur, quod id iuramentum non Quintio, qui tunc priuatus homo erat, sed Consuli praestitissent, tamen plebs per- mota religionis reuerentia, maluit Consules sequi, quam vi- deri in iusturandum vlla ratione peccasse: vsque adeo scilicet felicia erant illa tempora, hominumque minime mali: & vt Livius inquit: Nondum haec, quae nostrum tenet seculum, ne- gligentia Deum venerat, nec interpretando sibi quisque iura- mentum, & leges aptas faciebat, sed suos potius mores ad ea accommodabat. Hisce ita constitutis cum Tribuni cernerent, se non posse resistere Cons. in eorum voluntatem & ipsi descen- derunt, metu amittenda dignitatis: pactumque vt toto anni spatio, neque ipsi de lege Terentilla quicquam agerent, nec con- sules plebem ex vrbe ad bellum euocarent. Atque hic quoque certius, Senatum religionis ope turbulentos hos tribunitia po- testatis motus sedasse, & praesentes difficultates superasse: neg, eas sine illa superare potuisse.

§. 3. C. 14. Auspiciis ait vsos Romanos, sed tamen saepe contra praesagia dimicasse, tum vero contra communem vsum illa interpretatos esse; vt fecit Pa- pyrius contra Samnites, cum enim falso illi tripu- dium solystimum renuntiatum esset, idque imperato- ri iam in rem intento indicatum esset; respondit internuncio: Tu quidem maeste virtute diligentiaq; esto: Ceterum qui auspicio adest, si quid falsi nuntiat, in semetipsum religionem recipit: mihi quidem tripudium nuntiatum populo Romano, exercituique egegrum auspiciū est. Quae cum di- xisset, vt euentus suo praesagio responderet, mandauit centurio- nibus, vt Pullarios inter prima signa constituerent. Itaq; dum signa promouerent aduersus hostes priusquam clamor tollere- tur, & concurreretur, emissio temere pilo iclus Pullarius ante signa cecidit, quod vbi consuli nuntiatum est: Respondit, iam omnia bonis auspiciis successura, cum Pullarius suo interitu mendacium exprolasset: iamque Deos placatos exercitui ad su-

Papyrius
auspicia e-
ludit.

turos. Quo loco cernis manifesto Papyrium ita interpretatu- tum esse auspicia, vt nec pugnandi occasionem omiserit, contra quam illa viderentur suadere: nec tamen quis illi posset etiam obicere, quod auspicia, & religionem contempsisset.

Dextera tamen illam senatus approbavit, & de- cretis honoribus publice ratam fecit.

§. 4. Impiam hanc imprudentiam esse quamuis praecedentia ostendebant, nunc tamen ex historiis, & ipsa Republica demonstrabo, & nisi fallor ex ipso Machiauello.

Primo ait Deos immortales vidisse leges à Romu- lo latas ad tantum imperium acquirendum non suf- fecisse, ideo senatum mouisse ad eligendum Num- mam, vt quae deessent supplerent. Quid hic pri- mum mirer aut reprehendam? Di prauidere non satis esse leges Romuli? At nec Romuli, nec Numae humina quicquam non modo prauidere, sed ne viderunt quidem. Omnes illi Di sine fundamentis creuerunt, ideo in ruinam prouenerunt. Romulus paucos, Numa plures fecit Deos. Sed non erant illi Di, quorum de humano arbitratu diuinitas penita- batur, cum homines illi Deo propitii essent, nisi e- nim decreuissent, nunquam illa turba Deastrorum radio ornaretur, & astris. Melius de hoc negotio Minutius felix iudicauit; Romani inquit, non ideo tan- ti, quia religiosi, sed quia impune sacrilegi. Sed iam Di mouerunt Numam vt numina conderet, & vt vult Machia- uellus simplicem populum deciperet. Non tamen illi posteris succederunt. Nec his sacris (Augustin. lib. 3. de ciuit. Dei, c. 12.) tamen Roma dignata est esse contenta, quae tam multa illic Pompilius constituerat: nam ipse sum- mum templum nondum habebat Iouis. Rex quippe Tarqui- nius ibi Capitolium fabricauit. Aesculapius autem ab Epidau- ro abiit Romam, vt peritissimus medicus in vrbe nobilissima artem gloriose exerceret. Mater etiam Deum nescio vnde à Pessinunte. Indignum enim erat, vt cum eius filius iam colli- Caputino praesideret, adhuc ipsa in loco ignobili latitaret. Quae tamen si omnium deorum mater est, non est secuta solum Romam quosdam filios suos, verum & alios praecipit etiam se- cuturos. Miror sane, si ipsa peperit Cynocephalum, qui longe postea venit ex Aegypto. Vtrum etiam dea Iebris ex illa nata sit, viderit Aesculapius, pronepos eius. Sed vnde cumq; nata sit, non opinor audebit eam ignobilem dicere dii peregrini deam ciuem Romanam. Sub hoc tot Deorum praesidio, quos nume- rare quis potest? indigenas & alienigenas, calites, terrestres, inferos, marinos, montanos, fluuiales: & vt Varro dicit, cer- tos atque incertos, in omnibusque generibus Deorum, sicut in animalibus, mares & feminas? Sub hoc ergo tot Deorum praesidio constituta Roma, non tam magnis & horrendis cladi- bus, quales ex multis paucis commemorabo, agitari assidue debuit. Nimis enim multos Deos grandi fumo suo, tanquam signo dato ad tuitionem congregauerat: quibus templa, altari- ra, sacrificia, sacerdotes iniungendo atq; prebendo, summum verum Deum, cui vni haec rite gesta debentur, offenderet. Et fe- licior quidem cum paucioribus vixit. Sed quanto maior facta est, sicut naui nauas, tanto plures adhibendos putauit: credo desperans pauciores illos, sub quibus in comparatione peioris vita melius vixerat, non sufficere ad opitulandum granditatis sua. Primo enim sub ipsis regibus excepto Numa Pompilio, de quo iam supra locutus sum, quantum malum discordiosi cer- tamini fuit, quod fratrem Romuli coegit occidi?

§. 5. Omitto duodecim selectos, viginti caelestes. Turba illa an erat necessaria, Cautius, Ops, Lucina, Vagitanus, Cunina, Rumina, Statalinus, Mens, Adeo- na, Volumnus, & Volumna, Bellona, Deus agrestis. Honorinus, Victoria, Aesculani, Fessonia, Peilonia, Spiniensis, Fortuna, Mutua diua, Agenoria, Stimula, Murcia, Iugatinus, Vallonia, Runcina, Sera, Segetia, Tutilina, Flora, Matura, Ruana, Carda, Limeninus, Forculus, Syluanus, Febris, Pavor, Flora, Quies, & quae sola iusti nominis est, Cloacina. Hi & plures additi sunt, multos enim omitto, quia honeste no- minare

Impie caeci
diu prou-
dentiam
tribuit.

Di ab ho-
minibus fa-
cti homines
iuuare non
possunt.

Turba Deo-
rum nihil
Roma pro-
fuit.

minare non valeo. Horum ergo deorum superstitione si sterisse rem Romanam Machiaullus iudicat, longissime à vero abit. Quid enim Febrius, & Pallor de republica prauiderunt?

Iuramenti religio non timore morum, sed veri numinis seruatur.
§. 6. Secundo, Numæ debetur ut Romani religionem iurifurandi seruauerint, ut Metellus cum sociis, & Pomponius. Verum non illi timore vanorum numinum, sed ratione naturali, & timore quodam de aeterno numine, cuius infitam *αἰσχύνη* excutere non potuerunt, multo vero magis timore mortis, & infamiae, iurifurandi religionem obseruauerunt. Per Deos enim suos Apollinem, Mercurium, Venerem, ipsum Iouem peierare, & fallere didicerunt. Hiscæ pauculis vis turbam periurorum opponam? Primo erat ipse Numa per dolum regnū occupator, & fraudis religionis inductus ciuibus, tanti imperii deprauator. Deinde Tullus Hostilius contra fœdera Albæ, hoc est parenti bella inferens, cum tota domo fulmine est concrematus. Tarquinius Priscus per Ancilios contra præstitam fidem occisus est. Seruius à genero occisus est, Tarquinius Superbus parricida capitolium erexit, & regnauit. Brutus Collegam Colatium sine causa eiecit, Romani adolescentes contra patriam coniurant pro tyrannide. Quid hic profana Numæ pietas? *Senatus Romanus equo & modesto iure agitauit, dum metus à Tarquinio, & graue bellum cum Etruria positum est, deinde seruilis imperio patres plebem exercere, de vita atque tergo more regio consulere, agro pellere, & ceteris experibus, soli in imperio agere. Quibus agitata sentit, & maxime senore oppressa plebes, cum assiduus bellis tributum, & militiam simul toleraret, armata manu montem sacrum, atque auentinum insedit. Tuncque Tribunos plebis, & alia sibi iura parauit. Discordiarum & certaminis vtriusq; finis fuit secundum bellum punicum, ita Salustius. Non igitur pietate religionis sed metu se equos præstitere patres, & quia metus est non diuturni magister officii, eo sublato ad iniurias plebis itum est. Quid Sergius Galba vir summa perfidia, qui Lusitanorum septem milia partim vendidit, partim trucidauit, cum fide data eos euocasset? Betultum regem Aruernorum perfide captum senatus Albam custodiæ causa relegauit. Non ignoro maiorem Romæ quam vlla in gente fuisse iurandi religionem. Cicero l. 3. de officiis. Nullum vinculum ad stringendam fidem iureiurando maiores artius esse voluerunt. Id laudant Agellius, & Dionys. l. 2. Numæ acceptum refert, Polybius item l. 6. Sed hoc comparatione Penorū, Ægyptiorum, & aliarum gentium perfidio similium. Nam quod ad iuramenti fidem attinet ad auctorem, qui Romanas res melius cognouit, & prudentius aestimauit, quam Machiaullus, appello Augustin. l. 3. de ciuit. Dei, c. 2. Nescientes igitur tanti dii, Neptunus & Apollo, Laomedontem sibi negaturum esse mercedem, structores mœnium Troianorum gratis & ingratis fuerunt. Videant ne grauius sit, tales Deos credere, quam diis talibus peierare. Hoc enim nec ipse Homerus facile credidit, qui Neptunum quidem contra Troianos, Apollinem autem pro Troianis pugnantem facit, cum illo periurio ambos fabula narret offensos. Si igitur fabulis credunt, erubescant talia colere numina: si fabulis non credunt, non obtendant Troiana periuria, aut mirentur Deos periuria punisse Troiana, amasse Romana. Vnde enim coniuratio Catiline in tanta tamque corrupta ciuitate, habuit etiam eorum grandem copiam, quos manus atq; lingua periurio, aut sanguine civili alebat? Quid enim aliud toties senatores corrupti in iudiciis, toties populus in suffragiis, vel in quibusque causis, quæ apud eum concionibus agebantur, nisi etiam peierando peccabant? Nam corruptissimis moribus ad hoc mos iurandi seruabatur antiquis, non ut à sceleribus metu religionis prohiberentur, sed vt periuria quoque sceleribus ceteris adderentur.*

Multa periuria Romanorum.

Pietas Numæ in regibus appareret.

Et in curia.

Roma prius felicitas.

Roma fidei quam alie gentes seruauerunt fuit.

Diis sibi futura non prouiderunt.

Periuria Romanorum censebat Augustino.

Diis Romanorum per fuit, id contemptu vanorum minimum, periuria rituum ride-

steriores per genium Cæsaris iurabant, & Christiani cum ab eis iurandum poscebatur, per salutem Cæsaris, Tert. apol. 35. *Iuramus sicut non per genium Cæsaris, ita per salutem eorum, quæ est angustior omnibus genis.* Hoc autem maximum Romæ censebatur iuramentum, non quod religione mouerentur, sed quod vindicta in promptu esset. *Tutius est, inquit Minutius, per genium Iouis peierare quam Cæsaris.*

Sacrum iuramentum per genium Cæsaris.

§. 8. Terrio laudat Romanos, prætextu religionis vfos. Nam cū Tribunos consulari potestate plebeios creassent, persuaserunt populo, pestem quæ grassabatur propter abusum maiestatis imperii immisissam, ita plebs tribunos omnes ex patribus creauit. Deinde inundationem lacus Albani, expugnationem Veriorum prælagire finxerunt, ut in obliuione militem continerent. Terrio legem Terentillam primo simulatione librorum Sibyllinorum impediuerunt, deinde religione iurifurandi attrictos Quirites in Volscos duxerunt.

Verum pro me, & pro veritate testimonium dicent omnes Quiritium centuriæ, videlicet præfugiis illis nobilitatis auctoritatem, viresq; concidisse. Nam omnis Tribunis post quinquennem cōcertationem consules è plebe fecerunt, quorum primus fuit L. Sextius, id actū adhuc Camillo liberatore viuo, cum deinde noua pestilentia oriretur, per nouas religiones, hoc est ludos scēnicos remedium quæsitum est, nō autem consules capessendi iure priuata plebes. Itaque lex Terentilla perlatæ est, & superstitio excusata, nec hoc modo, sed sacerdotia etiam, auspiciq; ad se transtulerunt. Videre desideras ô lector fructum tam leuis, tam breuis imposturæ, lege orationem Decii Muris Consulis. *Quod cum ita se habeat, cui Deorum hominumque indignum videri potest, inquit, eis viris, quos vos sellis curulibus toga prætexta, tunica palmata, & toga picta, & corona triumphali, laurea quoque honoratis, quorum domos spoliis hostium affixis insignes inter alias feceritis, pontificalia atque auguralia insignia adijcere? Qui Iouis Opt. Max. ornatu decoratus, curru aurato per urbem rectus in Capitolium ascenderit: si conspiciatur cum capite ac lituo, capite velato victimam cedat, auguriumne ex arce capiat? cuius imaginis titulo consularis, censuraque & triumphus equo animo legatur: si auguratum aut pontificatum adieceritis, non sustinebunt legentium oculi? Equidem (pace dixerim Deum) eos nos iam populi Romani beneficio esse spero, qui sacerdotis non minus reddamus dignatione nostra honoris quam acceperimus, & Deorum magis, quam nostra causa expetamus, ut quos priuatim colimus, publice colamus. Quid autem ego sic adhuc egi, tanquam integra sit causa patriciorum de sacerdotiis, & non iam in possessione vnius amplissimi sinus sacerdotij? Decemuiros sacris faciundis, carminum Sibyllæ ac fatorum populi huius interpretes, antistes eosdem Apollinaris sacri ceremoniarumque aliarum plebeios videmus, nec tum patricijs vlla iniuria facta est, cum dumuiuis sacris faciundis adiectus est propter plebeios numerus: & nunc tribunus, vir fortis ac strenuus, quinque augurum loca, quatuor pontificum adiecit, in qua plebeij nominentur: non ut vos, Appi, vestro loco pellant, sed ut adiument vos homines plebeij diuinis quoque rebus procurandis: sicut in ceteris humanis pro parte virili adiunant. Noli erubescere, Appi, collegam in sacerdotio habere, quem in censura, quem in consulari collegam habere potuisti: cuius tam dictatoris magister equitum, quam magistri equitum dictator esse potest. Sabinum aduenam principem nobilitatis vestra, seu Appium Clausum, seu Appium Claudium manulitis, illi antiqui patricij in suum numerum acceperunt, ne fastidieris nos in sacerdotum numerum accipere. Multa nobis cum decora asserimus: imo omnia eadem, quæ vos superbos fecerunt. L. Sextius primus de plebe Consul est factus: Caius Licinius solo primus magister equitum: C. Martius Rutilius primus & dictator, & censor. Q. Publius Philo primus prætor. Semper ista audita sunt eadem, penes vos auspicia esse, vos solos gentem habere, vos solos iustum imperium & auspiciū domi*

Fraudes nobilitati obscurunt.

Tribunos plebeios per superstitionem amouent, sed consules plebeios accipere coguntur.

Ciuihus nō diu fraus obsistit.

Plebs cum sacerdotia accepit, valde auxit potentiam.

Hec omnia sprete superstitutione.

O nihil fictum diuturnum.

domi militiaeque: aequae adhuc prosperum plebeium, ac patricium fuit, porroque erit. An Roma unquam fando audistis patricios primo esse factos, non de caelo demissos. Sed qui patrem ciere auumque possent, id est, nihil ultra quam ingenios? Consul iam patrem ciere possum, auumque iam poterit filius meus: Nihil est aliud in re, Quirites, nisi ut omnia negata adipiscamur. Certamen tantum patricij petunt, nec curant quem euentum certaminum habeant. Ego hanc legem, quod bonum, faustum, felixque sit vobis ac reipub. ut rogati estis, iubendam censeo. Fraus itaque patefacta plus obfuit, quam exiguo tempore latens profuit.

Temeraria
vaticina-
tio.

§. 9. Albani lacus exundationem in prodigium Veiorum eo anno capiendorum verterunt. Mendacium politicum hoc fuit, ad breue tempus, & temerarium; praesertim cum interpretatio captiuo committeretur. Quomodo vero Camillus sui casus iam instantis erat incertus, fata autem patriae ab effusione vndarum Albanarum praedicebat? Ego potius effusam Senonum multitudinem, quae Romam vsque, omnia, & Romam, excepto capitolio, vastauit, illo portento significatam, si ariolari liberet, affirmarem.

Ioco omen
sinistrum
scipio in co-
trarium
vertit.

At Papyrius auspicia dextre interpretatus est; Ita plane est, nec male Claudius, ut biberent, quando esse nolent, edixit, & facere Scipio, cum rudi militi ominosa imperatoris è nauigredientis videretur prolapsio, in faustum auspicium traxit, cum Africam tenere se dixit. Sic Augulus cum cometes apparuisset, qui regibus haberi fatalis solet, ad regem Persarum pertinere, dixit, quod ille capillatus esset, Haec omnino destrunt auguriorum superstitionem, & occasionem praebent totum hoc genus in vniuersum deridendi.

Cicero fate-
tur non esse
auguria.

Quemadmodum & libro primo, & secundo facit Cicero, qui augur ipse negat vel Romulum, vel vllum habere vera auspicia, retinere tamen ad opinionem vulgi, & magnas utilitates Reipublicae. Sed contra Ciceronem recte docet Christianus Cicero lib. 2. de ciuit. Dei, cap. 5. Nam illud quale est quod pulcherrimum auspicium fuisse dixerunt, quod commemoravi paulo ante, Martem, & Terminum, & Iuuentutem, nec Ioui regi Deorum loco cedere voluisse, sic enim, inquit, significatum est, Martiam gentem, id est Romanam, nemini locum quem teneret daturam: Romanos quoque terminos propter Deum Terminum neminem commoturum: iuuentutem etiam Romanam propter Deam Iuuentutem nemini esse cessuram.

Termini
Romani
imperij ces-
sit.

Vi- deant ergo quomodo habebant istum regem Deorum suorum, & datorem regni sui, ut ei auspicia ista pro aduersario ponerent, cui non cedere pulcrum esset: quanquam haec si vera sunt, non habent omnino quid timeant. Non enim confessori sum, quod dii cesserint Christo, qui Ioui cedere noluerunt, & de sedibus locorum, & maxime de corde credentium. Sed antequam Christus veniret in carne, antequam ista denique scriberentur, quae de libris eorum proferimus: sed tamen posteaquam factum est sub rege Tarquinio illud auspicium, aliquoties Romanus exercitus fusus est, hoc est, versus in fugam, falsumque ostendit auspicium, quod Iuenter illa non cesserit Ioui: & gens Martia, superantibus atque irruentibus Gallis, in ipsa vrbe contrita est: & termini imperij, deficientibus multis ad Hannibalem ciuitatibus, in angustum fuerunt coarctati. Ita euacuata est pulchritudo auspiciorum, remansit contra Iouem contumacia non Deorum, sed demoniorum. Aliud est enim, non cessisse: aliud, vnde cessas redisse. Quanquam etiam postea in Orientibus partibus Hadriani voluntate mutati sunt termini imperij Romaniani. Ille namque tres provincias nobiles, Armeniam, Mesopotamiam, Assyriam, Persarum concessit imperio, ut Deus ille Terminus, qui Romanos terminos secundum istos tuebatur, & per illud pulcherrimum auspicium loco non cesserat Ioui, plus Hadrianum regem hominum, quam regem Deorum timuisse videatur.

§. 10. Tempus est ut Pseudopoliticum contra semel loquentem audiamus. lib. 1. cap. 12. de republ.

Verum cultum requirit. Quicumque principes atque Respubl. semetipsas conseruare cupiunt, in id vnum pra caeteris, incumbere debent, ut verum religionis cultum recte instituunt, & venerentur: nec certius indicium de religionis alicuius ruina atque interitu unquam habere poteris, quam si in ea, diuinum cultum despectui haberi ac sperni cognoueris. Id vero, ut ita se habere intelligas: observa cui fundamento Religio innitatur eius loci, in quo vnusquisque nascitur: quod omnis cultus religiosus alicui fundamento insistat.

Deinde cap. 15. de immani Samnitum coniuratione historiam refert. Ad angustias redacti, cum extrema quaeque tentare decreuissent, & intelligerent tamen se vincere non posse, nisi obstinatissimos haberent ad dimicandum militum animos: ad religionem cui extremum remedium confugerunt. Nam ex libro vetere, sacerdote Ouio Pacio, homine magno natu, sacrificium ex antiqua Samnitis sui casus iam instantis erat incertus, fata autem patriae ab effusione vndarum Albanarum praedicebat? Ego potius effusam Senonum multitudinem, quae Romam vsque, omnia, & Romam, excepto capitolio, vastauit, illo portento significatam, si ariolari liberet, affirmarem.

Samnitum
horrendus
delictus, &
iusiurandum.

Admonebatur altarihus miles, ut victima magis, quam ut sacri particeps, adigebaturque iurando, qua visa auditaque in eo loco essent, non enuntiaturum: deinde iurare cogebatur diro quodam carmine, in execrationem capitis familiaeque & stirpis composito, nisi isset in praelium quo Imperatores duxissent: & si aut ipse ex acie fugisset, aut si quem fugientem vidisset, non exemplo occidisset. Id primum quidam abnuentes iurare: obtruncati circa altaria sunt, iacentes deinde inter strages victimarum, documento caeteris fuerunt, ne abnuerent. Hoc sacramento astrictos, ut

Insignia
maiore religione tenerentur, variis etiam signis ornauerunt: parum in-
uant timi-
dos.

nam ex quadraginta millibus, quos collegerant, mediam circiter partem vestimentis albis induerunt, istaeque arma, insignia, & cristas Galeas attribuerunt, ut inter caeteros eminerent: tandemque ad Aquiloniam confederunt. Sed aduersus eos tamen Papyrius Consul dimicaturus, ea omnia parui fecit, & suos ne huiusmodi religioso sacramento tenerentur, alloquens. Non, inquit, cristas vulnera facere, sed per picta, atque aurata scuta transire Romanum pilum, & candorem vestium fulgentemque aciem, ubi res ferro geratur, cruentari. Hac omnia denique in illorum caput transitura, cum nefando mentis cessacro, hominum, peculorumque eadem miscuerint, & ob fracta lata, iam toties fœdera, Deos, ciues, atque hostes aduersus sese irritarint. In castris In conflictu tandem vicere Romani, quod illorum virtus, maior Samnitibus metum incussisset, ob memoriam toties acceptae cladis, quam iis religio potuerit, vel virtutis vel pertinaciae ad pugnandum infundere. Quod etsi ita sit, videmus tamen manifeste, quod rebus tantopere afflictis, ad religionem tanquam extremum remedium confugerint: nec in villa alia re tantam spem recuperanda virtutis posuerint: ex quo intelligere licet quantum praesidio, quis in vera religionis recto vsu habere queat. Itaque de hac re, hoc loco differendum putavi, tanquam de ea, quae ex maxime necessariis Romanae Reipubl. constitutionibus dependebat.

Cunctari,
instruere
militem,
externa
subsidia
querere
oportebat.

Ex quibus concludo, nullam religionem fictam esse diuturnam, Romanosque milites tam magna religionis contemptores, suorum augurum ineptias videre potuisse: ideoque inconsideratissime esse temeritatis eo fundamento niti, quod vno ictu, leui ioco euerti possit. Faretur ita esse Consularis Augur, Errabat, inquit, multis in rebus antiquitas, quam vel vsu iam, vel doctrina, vel vetustate immutatam videmus. Cum igitur vsu, & doctrina immutari opiniones illae soleant, non vterur illis legislator, qui veram stabilem Rempublicam molitur, quae quamuis ex vero omnia habeat, hominum tamen vitio solidissima eius fundamenta per sepe concutiuntur, quomodo stabilis esse poterit, si ex stultissimis vulgi, inconstantissimisque opinionibus summa eius, salusque dependeat.

CAPVT XVI.

Princeps in religione nihil statuat.

Princeps de
senior reli-
gionis.

PRINCIPI tuende veræ religionis cura com-
missa est, instituendæ tamen, aut innouandæ
nulla est omnino potestas. Nutritus Ecclesiæ est
magistratus, gladium portat ad vindictam malorum,
tutelam bonorum: Malorum, hoc est furum, incesto-
rum, latronum, blasphemorum, impiorum. Non e-
nim suam duntaxat maiestatem viciis: sed multo
magis diuinam, quæ vera est, & immensa maiestas,
cuius est ἀπορροή τιυυλος, & vestigium, omnis quæ in
purpura & diademate apparet humanis oculis gran-
dis & tremenda maiestas. Decet certe optimum ab
optimo coli, numen à principe, regem omnium re-
gum, præcipue ab omnibus regibus. Itaque & Arist.
lib. 7. cap. 8. polit. Primam regiam curam ait esse τὸ
θεῶν τιμωρὶ ἐπιμελεῖσθαι, eam quæ circa diuina est sollicitudi-
nem.

Aprincipe
Deum coli
præcipue
debet.

Certum igitur fixumque maneat, principem & ip-
sum esse religiosum oportere, & arcem religionis
custodem, vigilantem impietatis vindicem.

Discat, non
faciat reli-
gionem prin-
cipis.

§. 2. Hoc tamen sedulo attendet princeps, vt
ipse religionem veterem ne innouet, nec vllis nomi-
mine reformationis cudat articulos. Non est enim
arbitrarius religionis princeps, sed discipulus. Teneat ani-
mo, vsuque ostendat, pietatem colendam, non esse
politicis edictis perplexam reddendam. Audiat S.
Cyprianum Ep. 73. Nec hoc frater charissime sine scriptura
diuina auctoritate proponimus, vt dicamus certa lege ac pro-
pria ordinatione diuinitus cuncta esse disposita; nec posse quen-
quam contra Episcopos, & sacerdotes vsurpare sibi aliquid,
quod non sit sui iuris & potestatis. Nam & Chore, & Darban,
& Abyron, contra Moysen & Aaron Sacerdotem sacrificandi
sibi licentiam vsurpare conati sunt; nec tamen quod illicite au-
si sunt, impune fecerunt.

Multa hac de re sunt non modo S. S. Patrum, ve-
rum etiam Imperatorum, & regum constituta, quæ
persequi omnia, mei constituti non est, ea duntaxat
monebo, quæ ad politiam, & gubernationem perti-
nent.

Religio mu-
tata politia
aut turbat,
aut mutat.

§. 3. Prima quidem causa est, quia connexa est
cum religione Reipublicæ administratio, quemad-
modum libro de pace Germaniæ demonstraui, mu-
tata itaque religione, necesse est Reipublicæ com-
motionem, aut commutationem consequi. Et qui-
dem cum vera religio vnica sit, ab illa autem infinitæ
aberrationes, pugnantæque sectæ, principum erit
nullum à veræ recessum permittere. Cum enim ve-
hemens sit stimulus religionis, multique sint, qui ve-
tera deferere, etiam morte proposita nolint, multo-
rum indignatio, omnium discordia oritur. Deinde
reges Ægyptii cum nouas fingunt, aut permittunt su-
perstitiones, regni vires ciuilibus contentionibus di-
lacerandas dederunt. Nabuchodonosor fidiisimis,
prudentissimisque se pene principibus priuauit, dum
nouæ statuar dedicatione subditos sollicitat. Antio-
chus Illustris eadem de causa regnum, & sese perdi-
dit, cum Iudæorum pietatem persecutus est, quam si
defendisset, fortissimamque gentem inter tot bella
amicam habere voluisset, vniuersæ Asiæ facile impe-
rium obtinere potuisset. Sic Caius, Constantius, Va-
lens, Iustina, Iustinianus, Heraclius, Leo Isaurus,
aliique summo detrimento Reipublicæ religionem
nouarunt.

Assueti de-
serere coa-
cti dolent, si
audent, re-
pugnare.

§. 4. Altera causa sumitur ex natura magistra-
tus, & aulæ, cum enim omnis potestas sit adulatio-

Aula va-
riabilis sit

nibus obnoxia, facile obrepunt specie sanctitatis, qui
mentiendo, assentandoque magnates peruertunt.
Sic Constantius ab Eusebio, Valens ab Eusebianis,
Leo Isaurus à Venefico Iudæo seductus est. Iustina-
num iam senem præstigiator Monothelita depraua-
uit, quod vero non diuina institutione, sed humanis
nititur id totum fluxum est, & momentaneum. Sed
nullum clarius exemplar huius est rationis, quam
nobis nostri sæculi calamitates exhibent. Quia nam-
que in Germania, lege quadam principes religio-
nis suo arbitrio moderantur, hinc tanta est religionū
varietas, ac ignorantia, vt pene nulla religio super-
sit. Id quia nondum omnino exteris constat nationibus
perspicue ac neruose ostendendum est. Annus cen-
tesimus est cum veteris fidei, tadio, sim ul fastidio
disciplina monastica, & ambitione ductus Luthe-
rus nouæ hæreseos fundamenta iecit, interea om-
nia computata sunt, vt mihi Germania non absi-
milis veteri Ægypto esse videatur, in qua omnium
superstitionum furor quotidianas turbas, ac bella
ciebat: Hoc vno deterior est Germaniæ quam Ægy-
pti conditio, quod perpetua in mutatione Germani
versentur, celerimeque, quæ temere placuere, di-
spliceant, Ægyptiorum constantior fuerit supersti-
tio.

nam reli-
gionem non
statuit.

Germania
plurimas
religionis
mutationes
patitur.

Venit ad me hisce diebus, qui chartam obtulit,
quæ inuitatio ad Iubilæum Ecclesiarum γυνώσις (genuine)
Lutheranarum continebatur. Decem enim doctores Lu-
therani, omnes cæteros ad iubilandum excitant,
quod ante annos centum in Pontificem fecerit im-
perum Lutherus, vide ineptias rursus dignissimas, nisi
misericordiam, & lacrymas miseriarum homi-
num cæcitas malitiosa posceret. De hoc igitur gau-
dio agendum est, vt omnis mundus agnoscat, reli-
gionis à principum opinione pendens, non esse vllā
constantiam, quæ de causa ante biennium de suo Iu-
bilæo Zvingliani caute tacuerunt, ne risum omni-
bus præberent, in tot sectas sparsū, quarum multa ar-
chetypum Zvinglianum retinet, imo nulla est, quæ
non Zvinglium damnare necesse habeat. Quan-
quam autem tribus libris ea de re à me copiose di-
sputatū est, Iubilæo scilicet Iubilorum, eius apo-
logia, & Coronide: hic non sunt iterandæ patriæ no-
stræ clades, ex illis videbunt magistratus, quomodo
religionum iactatione fides pietasque, & postremo
homines ac regna pereant.

Paulo post
etiam ad-
dita Sche-
da Calui-
niana est.

§. 5. Primo quidem iubilant, & exultant decem-
uiti illi in rebus pessimis, cum interim ceteri Luthe-
rani ita premantur, vt nisi moderati homines inter-
ueniant, periculum sit, ne Veios aut in sacrum mon-
tem migrare cogantur. Status enim Ecclesiarum
γυνώσις Lutheranarum iam ante annos quinquagin-
ta septem erat miserabilis, & ipsorum iudicio pene
desperatus, nunc vero multo est afflictior. Sed to-
tam tragœdiam ab ipsis audire præstat. Nemo in suā
contumeliam mentitur, Synodus Mansfeldica in
præfatione cum dolore, & gemitu miseriarum sua-
rum facunda prædicatrix, progressum politicæ reli-
gionis exprimit.

Quod autem, (inquunt) cumulantur quotidie sana-
torum hominum opiniones & sectæ, non est mirandum tan-
topere.

Primum, quia cum veritas hominibus est ingrata, neque
agnoscunt bonitatem Dei, solet Deus ad puniendum hoc pec-
catum immittere efficaces, & insignes errores, vt credant ho-
mines mendacio, vt puniantur ea ipsa causa, quod veritati
non credunt, sed delectantur iniuria. Secundo Theß. secun-
do.

Sectæ mul-
tiplicantur
& sectis na-
ta.

Secundo, necesse est crescere sectas, quia omnes vere Prin-
cipes & Magistratus officium suum in hac re negligunt, sed pe-
tulantiam ingeniorum confirmant, quod cuiuslibet pro suo ar-
bitratu

Principum bitratu quam libet falsam opinionem fingendi, licentiam per-
incuria se- mittunt.
ctā crescunt

Doctores Tercio, pingues illi (vt Psalmus vocat) & potentes docto-
potentes cō- res, sectarum autores, summa se opera coniungunt, easdem
spirant. sententias, & eosdem animos mutuo tuerunt. Pacificè inter
se viuunt, alter alterum defendit & excusat. Ac si quis maxi-
me alterius sectam non approbat, tamen amat eum, vt ita fi-
at, quemadmodum vulgo dici solet: Parce mihi, vt parcam ti-
bi, conuiue saltem, si non vis probare, idem faciam & ego. Ita
sepe accidit, vt haresiarcha quispiam alterius sectam quam
non probat, non tamen oppugnet, & si aliquamdiu aliquid a-
gat tamen non persequatur. Et de hac causa successus heretico-
rum cum dolore conqueritur Dauid Propheta Psalm. 17. cum
inquit: Pingues eorum sunt conuincti.

Dedecus pu Quarto, res iam eo rediit, vt multi hoc tempore turpitudi-
tam obfiste- nis atque ignominia loco habeant, voce vel scriptis opponere
re haresibus virtutis documento celebratum.

Quinto, quid obstat quo minus hoc tempore varia nascan-
tur hareses, cum nullis hominibus maiores tolerande sint
contumelie, iniuria, maledicta, cauationes, quam ipsis illis,
qui se fanaticis doctoribus opponunt, ita quidem, vt per con-
uiuium Stoici appellentur, hoc est, duri ac precipites, qui ni-
hil sibi cum aliis commune volunt, quibus nihil aliorum pla-
cet: quasi vero magna sit virtus, omni vento & afflatu falso-
rum dogmatum leuissime & quidem volentes rapi atque
circumferri. Deinde clamosi nuncupantur, hoc est, iurgato-
res, & rixatores, qui plenis labris, importunisque clamoribus
ad seditionem, & tumultum hominum elaticam cauant.

Inuidiosum Neque vident, quod ipsi vituperant factum, id summam no-
& pericu- bis laudem decernere. Tolerabilius est enim & melius, Cato-
lium resi- nem in his rebus agere & Stoicum, & ad rationem vsque procla-
mere sectis. mittere, quam turpi silentio omnes fraudibus patefacere
fenestras. Non enim silentio sed voce lupus reuocatur. Tace-
mus, quod ipsa scriptura clamores Prophetarum & do-
ctorum commendat, & contrario silentium adeo vitupe-
rat, vt eiusmodi Silenos & Mutios mutis cambus compa-
ret.

Doctores Sexto, satis est fanaticis hominibus occasionum hoc tem-
causam pore crescendi, quoniam formidine quadam & metu amit-
suam dese- tendere tranquillitatis, fortunarum gratia, laudis, etiam sin-
runt. ceri doctores propemodum omnes tacent, languide agunt, hor-
ribili temeritate atque securitate permittunt negotium sibi
ipsi & fortuna sue. Et quamuis inclamant nonnulli, tamen
cum deferantur ab aliis turpissime, soli non possunt tanti mo-
lem negotii suis humeris sustinere.

Hostibus se Septimo, etiam si qui adhuc supersunt sinceri doctores, nec-
iungunt. dum infecti fanaticarum opinionum veneno, tamen sunt lan-
guidi, meticulosi & animo paulo abiectiori, quam vt veritatis
causa periculum incurrere velint: quiescunt igitur, & specta-
tores sunt eius fabula cui tamen ipsi primo applaudere nolint.
Sed si bona est Catastrophe alteri parti, nempe clamantibus
& scriptitantibus illis: & tibi bonam esse volunt, & partem
victoriae non mediocrem suae virtuti & constantiae arrogant.
Sin autem (sicut saepe bona causa per vim opprimitur) diuer-
sum eueniat, collum suum reducunt ex nodo, quasi nihil a se
actum profuturum, & idcirco propter externam pacem alteris
se dedunt, quorum iniusta est causa, contra suam conscien-
tiam. Cum igitur aduertunt hoc heretici, nos non simul &
eadem fide virgare propositum, animantur & in instituta fal-
sitatibus malitiose ac pertinaciter haerent, & subinde alias no-
uas comminiscuntur.

Vi hareses Octauo, crescunt etiam sectae propter nouam illam tyrannidem,
inducuntur quae suboritur in Ecclesia. Si quis non statim approbet
alterius errorem, indignationem & offensionem potentio-
rum incurrit, ac saepe de vita periclitatur. Hanc tyrannidem
sectarum applausores stabiliunt in aliis. Et ipsi adeo non sunt
ab hac tyrannide vacui, vt non possint sibi temperare, etiam
cum humanissima cum eius colloquia & actiones instituan-
tur. Atque ita ferunt homines, ne possint amplius libere suam
sententiam profiteri: itaque in hoc vnum omnes incumbunt,

vt errores tyranni vi obtudant aliis, quod tamen (Deo iu-
uante) non facient perpetuo, A M E N.

CAPVT XVII.

Ratio verae religionis conseruanda.

§. 1. PRIMO quidem hoc vnice agendum est in
Republica. Vt vna vera, antiqua scripturis, &
traditione apostolica tradita, sanctis patribus cognita
fides omnibus superstitionibus euulsis, doceatur, ac
conseruetur.

Non enim pacem duntaxat diuersarum sententiarum
pugnae rumpunt, sed fœdera etiam, religionem, ac
numinis cum veneratione timorem requirunt. Ne-
mo enim facile amicitias cum eo contrahit, quem
Dei nouit inimicum; Laudaturque Theodorici Af-
ricae ducis illustre exemplum; quamuis enim Aria-
nus esset, Diaconum tamen, qui non errore intelli-
gendi, sed adulandi turpitudine in gratiam princi-
pis ad Arianismum defecit, è vestigio occidit, neque
enim sibi fidem seruaturum esse arbitrabatur, qui
Deo violasset. Sine fide igitur amicitia esse non po-
test, cum sit rerum humanarum, & diuinarum cum
caritate consensio. Quae nulla est, si alius alium im-
pium, & detestabilem esse existimat. Deinde omnes
magno quodam desiderio suam tueri, & augere reli-
gionem conantur, id quod nostra aetas edocet, quae
nullam heresin adeo tetram, adeo à pietate, & ratio-
ne abhorrentem vidit, quam non cupidissime sit
plexa; quamuis, qui mos est valde amantium, ce-
lerime fastidierit. Hinc bella cruentissima sunt, quae
pietatis opinione geruntur, in quibus occidere san-
ctitas, cadere felicitas existimatur; nullus affectuū,
& cognationum respectus, publica, & domestica pax
turbatur, eadem in domo praelia miscentur, magi-
stratus alterutram populi partem necessario, saepe
ambas inimicas habet, non enim nisi vni obsecunda-
re potest, cadit illius auctoritas, cum à pluribus im-
pius, & profanus indicatur. Verum hinc de rebus
iam supra dictum est. Nunc seruandae religionis ra-
tiones proponamus.

§. 2. Primum est, & veluti fundamentum verita-
tis ac fidei seruandae, vitii obfistere, subditorum fa-
stum retundere, libidines frenare, auaritia modum
ponere. Nunquam haresis sui causa orta est; alieui
vitio per nouitatem superstitionis quasitum est fo-
mentum, vel impunitas. Homo quem flagitia sua
premunt, facile in errorem pellitur, & quemadmo-
dum in homine morborum sunt quaedam, ita in Re-
publica haereseon, & superstitionum ægros, & con-
iecturae. Vere Seneca libro 3. de ira cap. 10. Verus
dictum est à Iulio rixam queri, aequae autem & ab esuriente, &
à sitiente, & ab omni homine, quem aliqua res vitit. Nam vt
vlcera ad leuem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus
condoleant: ita animus affectus minimis offenditur, adeo vt
quosdam salutatio, epistola, oratio & interrogatio in litem e-
uocent. Nunquam sine querela agra tanguntur, optimum est
itaque ad primum mali sensum mederi sibi: tum verbis quoque,
suis minimum libertatis dare, & inhibere impetum. Facile est
autem affectus suos cum primum oriuntur, deprehendere, mor-
bum signa praecurrunt. Quemadmodum tempestatis ac pluuie
ante ipsas notas veniunt: ita ire, amoris, omniumque istarum
procellarum animos vexantium sunt quaedam praeuicia. Qui
comitali vitio solent corripi, iam aduentare valetudinem in-
telligunt, si calor summa deseruit, & incertum lumen, neruo-
rumque trepidatio est: si memoria sublabitur caputque ver-
satur. Solitis itaque remediis incipientem casum occupant,
& odore gustuque quicquid est quod alienat animos re-
pellitur: aut fomentis contra frigus rigoremque pugna-
tur: aut si parum medicina profecit, vitauerunt turbam &
sine teste ceciderunt, proderit morbum suum nosse, & vires
eius.

Vna religio
in vnore-
gno.

Apostata e-
tiam suis
viles sunt.

Multa he-
reses, & fer-
uida, sed
breues.

Cum diuer-
sa est reli-
gio, magi-
stratus sem-
per vnā
partem, sa-
pe vtramque
habet in-
sensam.

Orthodoxia
fundamen-
tum boni
mores.

Hereses o-
mnes è vi-
tiis orta.

Variis affe-
ctus sunt,
quibus dum in
principio non
resistitur, in
omnia im-
mania erū-
punt.

etiam antequam spaciatur opprimere. Videmus quid sit, quod nos maxime conuictet. Alium verborum, alium rerum contumelia mouent. hic vult nobilitati sue, hic forme sue parci, ille elegantissimus haberi cupit, ille doctissimus, hic superbia impatiens, hic contumacia, ille seruus non putat dignos quibus irascatur: hic intra domum sacus est, foris mitis, ille rogari, inuidiam iudicat: hic non rogari contumeliam. Non omnes ab eadem parte feriuntur.

Ob hæc singula hæreses oriuntur, alium spes, alium metus, alium indignatio, alium ebrietas, plurimos libido, ambitioque in nouas opiniones sectasque impulit.

§. 3. Hæc in Republica prudens Magistratus aduertet, & corrigit. Superstitionem in decem tribus vniuersi Ietoboomianibito induxit, diffidia Phariseorum, & Saduceeorum partim ambitio, partim odia aulica fecerunt, cum malis artibus adrepere potentibus hypocrite cæperunt. Est hoc, semperque fuit hereticorum ingenium, vt ante sceleribus se indignos fidelium confortio, & penitis obnoxios redderent, quam errore & pertinacia, cum amissione plebis se separet. Quod de Nouato scribit Cypri. Ep. 49. in omnes conuenit. Nam de Nouato nihil inde ad nos fuerat nuntiandum, cum magis per nos nobis debeat Nouatus ostendi, rerum nouarum semper cupidus, auaritia inexplibili rapacitate furibundus, arrogantia & stupore superbi tumoris inflatus, semper isti Episcopis male cognitus, quasi hereticus semper & perfidus omnium sacerdotum voce damnatus, curiosus semper vt prodatur, ad bac adulatur vt fallat, nunquam fidelis vt diligit, fax & ignis ad conflanda seditionis incendia, turbo & tempestas ad fidei faciendâ naufragia, hostis quietis, tranquilli tatus aduersarius, pacis inimicus.

Deinde ita describit eius mores, vt iracundiam Hufsi, luxuriam Lutheri, crudelitatem Zvinglii, libidines Caluini, & Bezæ, leccetas Anabaptistarum cædes exprimere videatur. Nec hoc, inquit, quisquam miratur in talibus. Feruntur semper mali sui furor demerentes, & postquam scelera fecerint, conscientia ipsa scelerata mentis agitantur. Nec remanere in Ecclesia Dei possunt, qui Deificam, & Ecclesiasticam disciplinam nec actus sui conuersatione, nec morum pace tenuerunt. Spoliati ab illo populo, fraudata vidua, pecunia quoque Ecclesia denegata, hæc de illo exigunt penitus, quas in eius furor conspiciunt. Pater etiam eius in vilo fame mortuus, & ab eo in morte postmodum nec sepultus. Vterus vxoris calce percussus, & abortione prope rante in parvici dum partus expressus. Et damnare nunc audet sacrificantium manus, cum sit ipse nocentior pedibus, quibus filius qui nascitur, occisus est? Hanc conscientiam criminum iam pridem tenebat, propter hoc se non de presbyterio excitarî tantum, sed & communicatione prohiberi pro arte tenebat: & vt gentibus fratribus imminere cognitionis dies, quo apud nos causa eius ageretur, nisi persecutio ante venisset. Quam iste voto quodam euadenda, & lucrandæ damnationis excipiens, hac omnia commisit & miscuit, vt qui eiici de Ecclesia, & excludi habebat, iudicium sacerdotum voluntaria discessione præcederet, quasi euasisse sit penam, præuenisse sententiam.

Hæc talia conueniunt in omnes veteres. Nicolaum Antiochenum libido in hæresin impulit, Cerinthum, Menandrum, Gnosticos, Manichæos, alia causa non abscidit ab Ecclesia, quam portentosa libidines. De Donatistis, Arianis, Macedonianis, Machemetanis nihil est necesse dicere. De Luthero, Oecolampadio, Carolstadio, Zvinglio, Caluino, Memnone, cæterisque, ipsi de se mutuo testantur, ingenio, vsu, moribus fuisse corruptissimos. Hoc igitur commendatum sibi habeat magistratus quod Timotheo Apostolus proponit. 1. Timoth. 1. 19.

Hoc præceptum commendo tibi, i. Timothee, secundum præcedentes in te Prophetias, vt milites in illis bonam militiam, habens fidem & bonam conscientiam, quam quidam repellentes circa fidem naufragauerunt, ex quibus est Hymeneus,

& Alexander, quos tradidi satanæ, vt discant non blasphemare.

§. 4. Alterum est, vt magna cura, ac studio in sacram doctrinam inquiratur, doctores idonei constituantur, docere, concionari, catechizare, verbo, & exemplo prodesse laborent. Cum enim fides sit ex auditu. Quomodo credent ei quem non audierunt. Rom. 10. 15. Quomodo autem audient sine predicante? Quomodo vero predicabunt nisi mittantur? sicut scriptum est: Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona! Sed non omnes obediunt Euangelio. Isaias enim dicit, Domine, quis credidit auditui nostro? Ergo fides ex auditu: auditus autem per verbum Christi. Sed dico, Nunquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exiit sonus eorum & in finis orbis terra verba eorum.

Neque enim alia causa tot errorum fuit, quam quod doctrina sacra negligere, eruditorum beneficia, sacerdotia, honores homines imperiti, profani, milites occuparent, paruuli vagientes in cunis Episcopabantur, vix nati iam Abbates erant.

§. 5. Tertium est, quod iam supra monui, vt Episcopos & doctores audiant etiam illi, quorum dignitas vt omni imperio superior, ita quæque monitionum impatiens esse consuevit. Laudatissima est illa Gratian. Valent. Theodol. A. A. lex. T. 2. l. 1. torum.

Omnimodum cessatione cessante, vt iustitiam, & canones pristinos Ecclesiasticos, qui vsque nunc tenuerunt, etiam per omnes Illyricas provincias seruari præcipimus: vt, si quid dubitatis emiserit, id oporteat (non absque scientia viri Reuerendissimi sacrosanctæ legis antistitis Ecclesiæ vrbis Constantinopolitana, quæ Romæ veteris prerogatiua letatur) conueniri sacerdotali sanctoque iudicio reueruari.

Optime imperatores illi ex mente, & sententia Constantiniani magni, qui non vt Dominus Concilio Niceno, sed vt discipulus interfuit. Theodosius Ambrosium oblitentem, atque increpantem non modo plius quam adulatores purpuræ fecit, sed etiam amauit. Adulatio enim cum apparet, inagnitas offendit, quia est exprobratio superbiæ, sinceritas amatur, quia est fiducia virtutis. Cum enim Episcopis seuera Dei lege imperatum sit, vt etiam mortis propolita pœna, docere, monere, reprehendere, punire pergant, dubitare nemo debet, quin omnibus impolita sit parendi necessitas, cum illis tam grauis Ecclesiastica gubernationis prouincia iniungatur. Ea vero ratione subacta veritas diu defendi non potest. Aurea monita sunt, sed fortia, & fortibus data à fortissimo martyre S. Cypriano Epist. 55. Quod si ita res est frater charissime, vt nequissimorum timeatur audacia, & quod mali iure, atque aequitate non possunt, temeritate ac desperatione periciant: actum est de Episcopatus vigore, & de Ecclesiæ gubernanda sublimi ac diuina potestate, nec Christiani ultra aut durare, aut esse iam possumus, si ad hoc ventum est, vt perditorum minas atque insidias pertimescamus. Nam & gentiles, & Iudei minantur, & heretici, atque omnes, quorum pectora & mentes diabolus obsecat, venenatam rabiem suam quotidie furiosa voce testantur, non tamen itcirco cedendum est, quia minantur, aut ideo aduersarius & inimicus maior est Christo, quia tantum sibi vindicat, & assumit in seculo. Manere apud nos debet frater charissime fidei robur immobile, & stabilis atque inconcussa virtus contra omnes incursum, atque impetum oblatrantium fluctuum, velut petra obiacentis fortitudine & mole debet obfistere. Nec interest vnde Episcopo aut terror aut periculum veniat, qui terroribus & periculis vni obnoxius, & tamen fit de ipsis terroribus ac periculis gloriosus. Nec enim solas gentium vel Iudeorum minas cogitare & spectare debemus, cum videamus, ipsum Dominum a fratribus esse detentum, & ab eo, quem Apostolus ipse delegerat, proditum: inter initia quoque mundi Abel iustum non nisi frater occiderit, & Iacob fugientem persequutus sit frater infestus, & Ioseph puer venerit vendentibus fratribus in Euangelio etiam legamus, esse prædictum

Dum insani
Episcopi
pantur,
adulti da-
mnantur,
sanguis a-
nimarum
est in ma-
nibus colla-
torum.

Moneri de-
bent, quibus
imperari
non potest.

Qui laudat
præsentem,
superbiam
illi expro-
brat.

Omne no-
stri tempo-
ris heretici
Nouati
mores ha-
bent.

Hæreses
eodem
ad hoc esse
in Ecclesia,
eius com-
munionem
indigni fue-
runt.

Mutua te-
simonio le-
ge scilicet
rum de se
mutuo.

Mala con-
fessio nau-
fragium est
fidei.

dictum magis domesticos inimicos futuros, & qui prius copulati sacramento vnanimitatis fuerint, ipsos inuicem tradituros. Nihil interest quis tradat, aut sauiat, cum Deus tradi permittat quos disponit coronari. neque enim nobis ignominia est pati à fratribus, quod passus est Christus: nec illis gloria est facere, quod fecerit Iudas.

Opes Ecclesiasticae sunt Republicae utilissima.

§. 6. Quartum est, Vt non modo Episcoporum, & doctorum eruditioni, vitaeque integritati recte consulatur, sed opibus etiam, atque auctoritate muniantur. Si enim praesidium, & iudicium dignitas firmanda est, vt legitimae potestatis excellentia controuersias ciuiles dirimant, quanto ampliore maiestate ornandi sunt, qui de rebus caelestibus & aeternis iudicant? Non ignoro multis videri nimias Episcoporum, & Cleri opes, sed ea de re libro de magistratu Ecclesiastico disputabo. Nunc moneo, Reipublicae prodesse plurimum, si magnae sint opes Ecclesiarum. Nam primo si religionis antistites admodum tenui crustula victitent, ad rerum corporearum curas vertuntur, nec modo studiorum occasionem perdunt, sed ne libros quidem idoneos comparare queunt.

Romani summo Pontifici Ethnico opes & honores tribuerunt.

Deinde facile non à diuitibus modo, & arrogantibus, sed etiam à moderatis contemnuntur, qua causa Romani apud quos tamen erant magno in contemptu Deorum cultores, & nonnulli etiam infames, Pontifici maximo cum re dignitatem addiderunt. Certe in veteri lege sacerdoti erat non multo minor, quam regni maiestas, quae etiam tandem cum regno coaluit. Tertio experientia docuit, cum rerum domesticarum sollicitudine tenentur, & circa domus suae mala districti sunt sacerdotes, doctores ipsos doctrinam sacram obiter tractare, & quasi in secundis habere; prima enim illis cura est viuendi, altera docendi. Hinc si Lutheranos, & Caluinianos intueamur, facile videbimus, postquam primi furoris aestus deferbuit, postquam apostatarum, qui Catholicis in Academiis eruditi, scientiam suam in venena verterunt, multitudo defecit, omnia impetitia, impietate, contentione plena esse, iamque contemptissimum esse Ministrorum Euangelicorum nomen; nam plerique cum sint patres familias, pauperes, fame magis, quam pietate ducuntur, vt populo fabulas venditent, hinc metu & spe in omnem partem flexiles sunt, & quod histriones solent, theatro sese accommodant. Famam suam, & constantiam opinionem vilem habent, dum rei augenda inhiant.

Primum hereticorum feruor ex timore fuit, ne in ordinem redirentur.

In coll. Hertzeberg. Vxoress & liberos habemus, quid faciemus?

Princeps itaque vt religionis praesules doctoresque habeat constantes, bonae famae, nobiles, potentes, fideles regno, commoda eorum augebit, arces etiam, & iudicia concedet, vt in Imperio, atque aliis regnis fieri cernimus, cum enim paci dediti sint, procul habeant causas tumultuandi, plurimum iuant causam Reipublicae.

Mature haeresibus occurrendum.

§. 7. Quintum est, & solidum aduersus nouitatem, discordiasque praesidium, vt contentionum ansae, & initia praecedantur, ingeniorum petulantia coerceatur, illi qui disputare, quam viuere gloriosius esse iudicant, mature exterminentur. Callide Hollandiae proceres monebat Britanniae rex, vt in herba Arminianos opprimerent, quod si illi fecissent, contra tantam legetem depugnare opus non fuisset.

Est hoc malum non in populo, sed primoribus, & olim fuit. Cyprianus Epist. 64. De contentione autem & dolo quid me atinet dicere; quando ista vitia non in plebe, sed in nostro numero grauiora sunt? Horum autem morborum mater, superbia est, & humanae laudis auaritia, quae etiam hypocritarum sepe generat.

Multi sancta arbitra

Vera querela magni viri est: Sensi enim sepe dolens & gemens multas infirmorum perturbationes fieri, per quorum-

dam fratrum contentiosam obstinationem, vel superstitiosam timiditatem, qui in rebus huiusmodi, quae neque scripturae sanctae auctoritate, neque vniuersalis Ecclesiae traditione, neque vita corrigenda vtilitate ad certum possunt terminum peruenire, (tantum quia subest qualiscunque ratiocinatio cogitantis, aut quia in sua patria sic ipse consuevit, aut quia ibi vidit, vbi peregrinationem suam quo remotiorem à suis, eo doctorem factam putat) tam litigiosas excitant quaestiones, vt nisi quod ipsi faciunt, nihil recte existiment.

Hoc contendendi studiū cum in Rempublicam, & religionem ingruit, inter familiarissimos summas lites, odiaque concitat, & in contrarium errorem rapit, sic Eutyches oppugnando Nestorium in haeresim impegit.

§. 8. Consulto olim Fredericus Palatinus Elector, cum Academia Heidelbergensis mutatae religionis exordio in duas factiones Lutheranam, & Caluinianam scinderetur, vtrique partis silentium indixit. Consulto Hollandiae proceres inter veteres, & novos Caluinianos concordiam statuere conati sunt, & ne quisquam alium accusaret, damnaretue impietatis, imperarunt; sed vbi vtrique de superstitione agitur, non potest esse stabilis concordia, sicut cum errori contra veritatem libertas eripitur. Initio haeresicon emergentium scripturae auctoritatem & prophetandi, seu interpretandi libertatem omnes quali iure quodam postulabant. Sed libertas illa errorum, multis modis Rempublicam afflixit. Nam omnia semper immutat, & quae mutauit, mox repetit, aut alio vertit. Non ignorauit hoc tyrannus & apostata callidissimus Iulianus, nono enim proflus genere persecutionis plus damni Ecclesiis intulit, quam saeuendo. Vnumquemque enim suo arbitrio viuere, & suo ritu docere permisit, vt licentia auget diffensiones Christianorum.

Nulla lego satis error defendi potest.

Libertas errorum noxia.

Iulianus licentia errorum permissa tollere religionem cogitauit.

Quod si magistratus serio mala emergentia perpendat, facile intelliget, quem admodum, si furandi, adulterandi, latrocinandi licentia permittatur, omnia mox scelera flagitiaque inundabunt, sic vbi, de Deo sentiendi pro arbitrio, blasphemandi, caeremoniarum impiarum, & rituum fuerit inducta nequitia, liberrime in omnia, & in omnes grassatura, necesse esse concidere Rempublicam.

§. 9. Sextum conseruanda religionis praesidium est, prudens Principis, & cuiusvis magistratus secundum leges adhibita vis, & coactio, multaeque ac poenae. Durum videri scio, mentibus liberis iura dare, conscientiasque constringere. Cum suae quisque salutis, aut exitii esse arbitri debeat. Nec ad salutem cogere Deus ipse solet. Imo multis absurdum id videtur, cum illa legum seueritas hypocritas, non vere pietatis cultores efficiat. Tuminis, & metu tormentorum quemquam cogere te posse arbitraris, vt Deum amet: vt quod fallum esse putas, verum iudicet?

Vis contra impios adhiberi potest.

Sed tamen non modo ius hoc datum est principi, sed absque officii neglecti scelere, seueritatem aliquam omittere nullo modo potest. Consultus hac de re sanctus Augustinus in hunc modum respondit.

Trahere ad salutem potest principis, & debeat.

Displicet tibi quia traheris ad salutem, cum tam multos nostros ad perniciem traxeris. Quid enim volumus nisi te comprehendere, & praesentari, & seruari ne pereas? Quod autem in corpore latu es, ipse tibi fecisti, qui iumento tibi mox possunt. Admoto uti noluisse, & te ad terram grauius collisisti. Nam vtrique alius qui adductus est tecum collega tuus ille scis venit, qui talia sibi ipse non fecit. Sed neque hoc putas tibi fieri debuisse, quia neminem existimas cogendum esse ad bonum. Attende quid Apostolus dixerit. Qui Episcopatum desiderat, bonum opus concupiscit, & tamen tam multi vt Episcopatu suscipiant, tenentur iniuri, perducuntur, includuntur, custodiuntur, patiuntur tanta quae volūt, donec eis adsit voluntas suscipiendi operis boni, quanto

A malo per vim abducuntur possunt.

quāto magis vos ab errore pernicioso in quo nobis inimici estis, trahendi estis, & deducendi ad veritatem vel cognoscendam vel eligendam, non solum ut honorem salubriter habeatis, sed etiam ne pessime pereatis. Dicis Deum dedisse liberum arbitrium; ideo non debere cogi hominem nec ad bonum. Quare ergo illi, de quibus supra dixi, coguntur ad bonum? Attende ergo quod considerare non vis. Ideo voluntas bona misericorditer impenditur, ut mala voluntas hominis dirigatur. Nam quis nesciat nec damnari hominem, nisi merito mala voluntatis, nec liberari nisi bonam habuerit voluntatem? Non tamen ideo qui diliguntur, mala suae voluntati impune & crudeliter permittendi sunt, sed ubi potestas datur, & a malo prohibendi, & ad bonum cogendi. Nam si voluntas mala semper sua permittenda est libertati, quare Israelita recusantes & murmurantes tam duris flagellis a malo prohibebantur, & ad terram promissionis compellebantur? si voluntas mala sua permittenda est libertati, quare Paulus non est permittendus ubi pessima voluntate qua persequeretur Ecclesiam, sed posttratus est ut excacaretur, & excacatus est ut mutaretur, mutatus ut mitteretur, missus ut qualia fecerat in errore, talia pro veritate pateretur? Si voluntas mala semper sua permittenda est libertati, quare monetur pater in scripturis sanctis, filium durum non solum verbis corripere, sed etiam latera eius tundere, ut ad bonam disciplinam coactus & domitus dirigatur? Unde idem dicit: Tu quidem percusisti eum virga, animam autem eius liberasti a morte. Si mala voluntas semper sua permittenda est libertati, quare corripuntur negligentes pastores, & dicitur eis: Errantem quem non reuocatis, perditam non requisistis? Et vos oues Christi estis, characterem Domini cum portatis in sacramento quod accepistis, sed erratis & peritis.

Oues errantes reuocanda ad caulas.

Non ideo nobis displicamus quia reuocamus errantes, & querimus perditos. Melius enim facimus voluntatem Domini momentis, ut vos ad eius ouile redire cogamus, quam consentiamus voluntati quoniam errantium ut pereire vos permittamus. Noli ergo iam dicere quod te asidue audio dicere: sic nolo errare, sic nolo perire. Melius enim nos hoc omnino non permittimus quantum possumus. Modo quod te in puteum ut morereris misisti, utique libera voluntate fecisti. Sed quam crudeles essent serui Dei, si huic mala tua voluntate permitterent, & non te de illa morte liberarent? Quis eos non merito culparet: quis non impios recte iudicaret? Et tamen tu te volens in aquam misisti ut morereris; illi te nolentem de aqua leuauerunt, ne morereris. Tu fecisti secundum voluntatem tuam, sed in perniciem tuam; illi contra voluntatem tuam, sed propter salutem tuam. Si ergo salus ista corporalis sic custodienda est, ut etiam in nolentibus ab eis qui eos diligunt seruetur, quanto magis illa spiritalis in cuius desertione mors aeterna meretur.

Perniciosi libri salutariter prohibendi.

§. 10. Septimum est id quod olim vsitatum fuit librorum pestilentium prohibitio, quae nostris quidem sectariis initio iniusta visa est, sed modo illi ipsi eadem lege vtuntur, nec modo Calvinianorum, sed suorum etiam verant, querelae Illyrici, atque aliorum sunt: Vt interbergensibus, & Lipsiensibus praela patere, ceteris occludi. Qua de re cum doctissimus noster Iacobus Greterus accuratissime scripserit ad eum remitto lectorem.

CAPVT XVIII.

Modus reducenda verae religionis.

Facilius seruatur integritas, quam reuocatur.

§. 1. PLERAQUE quae de conseruatione veritatis, & religionis dicta sunt, etiam ad errantes in viam reducendos valent. Viris tamē Politicis aliter, atque aliter tractanda sunt. Difficiliter inuenitur veritas, sed multo difficilius persuadetur erranti. Principis tamen officium est, etiam in hoc incumbere, ut prauae opinionēs tollantur e medio, Deo

honor suus restituatur, animarum pereuntium saluti consulatur.

§. 2. PRIMA quidem ratio, quod in fidibus faciunt musici, ut paulatim ad concentum reducant, tu agendum, & in morbis medici, qui humores noxios particulatim, & per intervalla subducunt, ita quoque in Republica faciendum, quae errorum, & superstitio-num aegritudine laborat. Non probo tardos, & inefficaces languidorum processus, cum saepe a conatu defistitur, omnia quae adhiberi possunt, tentanda suadeo; sed lento, firmoque gradu, ne praecipitetur. Lenta imperia, & monitiones hic plurimum proficiunt.

§. 3. Secunda. Nulli principum Europae, si modo velit, difficile fuerit, animos hominum reuocare ad pristinos maiorum nostrorum ritus, id quod olim fieri nunquam posse putabatur, iam enim veterem religionem plerique amare incipiunt, nec vllis ministrorum calumniis induci possunt, quo minus multi in singulos annos ad vnitatem Catholicam redeant.

Non impediuntur musici, ut paulatim ad concentum reducant, tu agendum, & in morbis medici, qui humores noxios particulatim, & per intervalla subducunt, ita quoque in Republica faciendum, quae errorum, & superstitio-num aegritudine laborat. Non probo tardos, & inefficaces languidorum processus, cum saepe a conatu defistitur, omnia quae adhiberi possunt, tentanda suadeo; sed lento, firmoque gradu, ne praecipitetur. Lenta imperia, & monitiones hic plurimum proficiunt.

Facile est Europae fidem reddere.

Tantum enim longaeua valet mutare vetustas.

quod ardentissime concupiuerunt, iam fastidiunt; aut etiam oderunt. Fatalis est illa vulgi leuitas noua mirari, vetera contemnere. Cum igitur in cursu haerens erat, nulla vi sisti aut sufflaminari potuit, postea languidior incessit, & in se diuisa, ac collisa impetum amisit, postremo retro reuersa est. Multae Germaniae prouinciae plures passae religiones, iam nullam retinent in dominorum voluntatem intentae. Causa huius rei, ut dixi, Leuitas est, & ignoratio veri. Altera ratio est, quod haereseon, & haereticorum nequitiam diu ignorare nequeunt, quodque in singulos pene annos mutari omnia experiuntur. Sponte in diuersa abeunt ut diu stare non possint. Quemadmodum si caecorum turbam e carcere emittas, facilius est, ut nullus, quam ut omnes ad metam pertingant, hoc argumento si prudenter magistratus vtatur, sponte in viam duci sese sinent, tot auia pertecti, tot sceleratorum apostatarum fraudes experti.

Sacietas errorum inducit ad orthodoxam fidem.

Tot mutationes faciunt ut omnium incerti sint.

§. 4. Hac igitur lenitate agendum est, nisi forte ex haerese sint, quae moram non patiuntur, ut sunt Muncerianorum, atque Anabaptistarum, eorumque qui in magistratum insurgunt. Ille enim ut morbi acuti medicinae lentae locum, & tempus negant, ideo celeri & periculoso remedio opprimenda sunt.

Quaedam ex haerese sint, quae moram non patiuntur, ut sunt Muncerianorum, atque Anabaptistarum, eorumque qui in magistratum insurgunt. Ille enim ut morbi acuti medicinae lentae locum, & tempus negant, ideo celeri & periculoso remedio opprimenda sunt.

§. 5. Tertio, Haereticarum & doctores errorum Republica pellendi sunt. Vna quidem vice, si commode fieri queat, sin minus sensim & paulatim; Non opus est hac quidem in re probatione; nam turbulentis, & vertiginosis Aolis abactis, mare quod imo fundo exciuerunt, sponte conuiescet. Et error cui patrociniū deerit, sine pugna concidet. Nunquam itaque satis laudati sunt imperatores, qui Arium, Nestorium, Vigilantium alios exilio multarunt, execrandi vero Wandali; qui collectos in Africa sacerdotes, & Episcopos equis obtulerunt, aut in desertis loca deportarunt. Multae rationes sunt religionis temeratores exigendi, quamuis fauente populo venena sua spargant, sed faciet id magistratus legitime, & iuste, nec calumniam vllam inferri sinet.

Tres potentes Germania principes religionis Lutheranae in Calvinianam, seu ipsi vocant, reformatam, commutationem fecerunt. Palatinus Elector, Hassia Landgravius, & Marchio Brandeburgicus, etiam Elector, & quamuis omnes pene subditi Zvinglianissimum odissent, sine vilo tumultu, (nisi quod Berlinum irasci praesumpsit) tralationem illam perfecerunt.

Tres potentes Germania principes religionis Lutheranae in Calvinianam, seu ipsi vocant, reformatam, commutationem fecerunt. Palatinus Elector, Hassia Landgravius, & Marchio Brandeburgicus, etiam Elector, & quamuis omnes pene subditi Zvinglianissimum odissent, sine vilo tumultu, (nisi quod Berlinum irasci praesumpsit) tralationem illam perfecerunt.

§. 6. His

*Præses mu-
tanda sine
tumultu re-
ligionis.*

*Propositi
disimula-
tio.*
*Mutatione
petentium
subornatio.*

*Pauca in-
itio postula-
ta.*

*Disputatio
& collo-
quia, ex
quibus oc-
casio facilis
mutandi.*

*Specie pacis
vetita do-
gmatum
propugna-
tio.*

*Disputatio
publica in-
stituta.*

*Specie pacis
dogmatum
quesita de-
fensio.*

*Suavis
imperii po-
puli patien-
tia cedit.*

*Supplicatio
num populi
dilatatio.*

§. 6. His in commutationibus, hæc fere obser-
uauit ex historia mutata in Palatinatu religionis, ex
actis Marpurgensibus, & edicto Brandeburgico.
Primo quidem mutanda religionis, & extirpandi
Lutheranismi propositum celauerunt, non quidem
ut prudentiores ignorarent, sed ne populus com-
moueretur. Secundo, Arte Zvinglianorum quidam
petebant, idque multis, & mollibus verbis, ne prin-
ceps sua sponte in odiosam nouitatem propensus
videretur, sed subditorum conscientia indulgere,
libertatem amare, ac fouere. Laudari enim vulgo
solet facilitas principis, cum in illis etiam, quæ ne-
gare melius erat, se exorabilem præberet. Tertio, Te-
plum illis vnum, alterumque petebatur, ne hoc qui-
dem durum populo videbatur, plura retenturo, nec
de illis nimium sollicito. Quarto, Hic tamen sese
Lutheranorum opposuit Zelotypia, cum templo
enim redditus, pastumque detrahi sentiebant, nec ig-
norabat hoc sagax politicorum providentia, itaque
colloquium, & pacificationem machinantur, in au-
la conuenitur, in consilio principis disceptatur, no-
tarius & testes negantur. Hoc nullo modo proban-
dum est, sed si colloquium instituendum est, sua vri-
que partilibertas, & commoda relinquenda sunt.
Qui enim alterius potentia pressi loco deteriore
fuerunt victores censentur, ut in Hollandia Arme-
niani, cum illos quos principis fauor tutabatur, si
causa fiderent, pari iure, armisque decertare opor-
teret. Quinto, Decretum editum est, de non calu-
miando, non contendendo, non prædamando al-
ios, de pace & concordia fouenda. Hoc principum
edictum ad institutam religionis mutationem effi-
cax fuit. Sic enim efficiebatur, ne contradicere Cal-
uinistis, Zvinglianis, Sacramentariis quicquam, imo
ne nominare quidem auderet. Multum autem pro-
fecit error, cum id obtinuit, ne detegatur. Nec tamē
ne tum quidem populus quisquam mouit, cum a-
lioqui moderatores eristicas, & contumeliosas cō-
tiones multi detestentur; hanc igitur ob causam
princeps non ut hæreson fautor proscindebatur,
sed ut pacis amator laudabatur, præsertim cum the-
sin & anthithesin doceri permitteret. Sexto, Dispu-
tatio Academica instituta est præside Caluiniano,
qui deinceps etiam ordinarius professor constitutus
est. Septimo, Ne his quidem omnibus hoc actū
esse videbatur, ut Lutheranismum Zvinglianismus
succederet, sed ut pax constitueretur, nihil enim tum
aliud postulabatur, quam ut Lutherani retentis di-
gnitatibus & fructibus cum reformatis in consilio
simul confidere, & deliberare de rebus Ecclesiasti-
cis vellent, hoc cum recusarent, quasi superbi, cō-
tumaces, inobedientes magistratui accusabantur, &
metuisse videbantur dimissionem; quia collegas as-
pernabantur, & pacem.

Hæc omnia hæcenus ita transacta sunt, ut experi-
rentur quid ferre posset populus, si enim tumultus
oriretur, si contutores qui cum Ioanne Casimiro in-
stituti erant eo fine, ne religionem ille mutaret, sese
mouerent, speciosa horum actuum erat excusatio.
Octauo, cum populus Heidelbergensis pro retinē-
dis concionatoribus Lutheranis supplicaret, res si-
lentio transacta, atque interim hoc actum, ut con-
cionatores illi velut nimium peruioces, & cerebrosi
traducerentur, facile itaque petitione sua plebs de-
stitit, & si illi qui adorant despicere, saltem alios
moderatores, & paci idoneos poscebat. Credebant
enim hominum esse offensam, non Lutheranismi o-
diū sperabant itaque, & cum spes esset precibus
obtinere posse credendi libertatem, a vi abstinebant,
donec postremo curam Lutheranis, ac spem de-
posuerunt. Nono, cum iam tuta omnia viderent,

domo Parochiali excedere iussi sunt Lutherani, om-
nia templa data Caluinianis, nec queri ausi sunt, his præce-
dentibus, qui in exilium pellebantur, sed ad curas domesticas
uersi, posthumam & honorariam mercedem, immu-
nitatem à vectigalibus, similiaque poscebant, effuse
ridentibus Caluinianis rem tam magnæ molis ad tā
humiles, & abiectas preces deuenisse. Decimo, Cum
auditores Academici Lutherani essent, cum illis
quoque varia arte tractatum est, stipendiarius, seu a-
lumnis Electoralibus est oblatus Calvinismus, aut
representata dimissio, pro Catechismo Lutheri
Zvinglianus obtrusus omnibus, ita breui momen-
to maxima conuersio, quasi sine motu contigit, nam
prædicantes rurales facile cum principe opiniones
mutabant. Undecimo, In Hassiaca mutatione hoc
etiam notauit, quod cum Lutherani tam Academici
professores, quam Concionatores officii & hono-
ribus cedere recusarent, mirari se princeps dixit, cum
nondum eos ipse suscepisset, & in possessionem mi-
sisset, morte enim defuncti principis eorum quoque
loca vacua facta, & iura in sua esse potestate. Duo-
decimo. Lente etiam & particulatim processum est
in Hassia, neque Calvinismus totus proferebatur,
sed quædam ut videbatur exigua pars, nempe, re-
dintegratio præceptorum decalogi, fractio panis.
Itaque licet initio Marpurgenses ad conciones Lu-
theranorum quos discessuros audierant, solliciti ac-
currerent, cœnam caperent, nihil tamen postea mo-
uerunt, sed paulatim ad Calvinismum migrant,
multo facilius, si alio vocentur, obtemperaturi, ne-
pe in Arminianismum, aliamue sectam. Tertiodeci-
mo, Consecutæ sunt scriptiones vtriusque, sed præ-
ualuerunt, quarum fauor ab aula erat. Plurimum
autem profuit, cognita Lutheranorum ministrorum
in moribus nequitia, quocirca quosdam magna
contumelia sub patibulo exautorarunt.

§. 7. Quarta ratio est, quam video olim vsurpa-
tam, & nunc quoque vigere, nempe ut qui veræ re-
ligioni aduersi sunt, honoribus, dignitatibus, & mu-
neribus publicis arceantur. Neque iniquum est,
eum qui Reipublicæ incolumitati obstat, à republi-
ca honores, & opes non adipisci. Magnorum rei cri-
minum honoribus arcentur, cur blasphemii, & con-
temptores veritatis admittantur?

Theodosius ita sanxit: & ante eum tres Constan-
tini magni filii, omnia priuilegia quæ religionis con-
templatione data sunt ademerunt hæreticis, de hæ-
ret. l. Priuilegia. Fredericus non hæreticos modo, sed rece-
ptatores, fautoresque damnat, & nisi intra annum satisfac-
erint, infames esse iubet. Nec ad publica officia seu consilia, vel
ad eligendum aliquos iubet adhiberi, adiungit alias penas
quæ supra in constitutione notatæ sunt. Multa sunt
huius consilii emolumenta; nam si in dignitate sunt
aduersarii religionis, multa habebunt, quibus se prin-
cipi opponunt, subditos inficio principe diuexent,
nemo enim cum diuersam à suo principe religionem
tuetur, ita illi fidelis est, sicut aliis, quibus cum con-
sentit. Deinde subditi lentius ad veritatem veniunt
cum perfidiam suam in confortibus errorum suorum
honoratam cernunt. Tertio, sola vera, & Catholica
fides persecutione crescit; quia sola spe bonorum
futurorum nititur, superstitiones, nisi forte primo
impetu, detrahendis commodis minuuntur ac eu-
nescunt. Quanti res illa momenti sit, intellexere
quidam Germaniæ principes vltimis comitiis Ra-
tisbonæ institutis: petunt enim ut Cæsar aulicos cō-
siliarios pari numero ex diuersa religione legat, cum
tamen ipsi Catholicis non vrantur, imo nec Luthe-
rani Calvinistis, nec hi Lutheranis.

§. 8. Quinta ratio est, ut cum tota aliqua heresis, Summa
extirpanda est, idque moderate, & ratione agendū, dedecora
non mero imperio, carpantur primum illa, quæ in
vulgus

*Omnibus
his præce-
dentibus,
tuta expul-
sio doctorū.*

*Sudioforū,
& alumnorum muta-
tio.*

*Plena arro-
gatio om-
nium offi-
ciorum.*

*Paucorum
articulorū
propositio.*

*Scriptiones
instituta.*

*Blasphemos
non decet
dignitati-
bus fulgere.*

*Qui prin-
cipem suum
putat im-
pium fidelis
illi non est.*

*Potentia
consortium
fidem.*

vulgus male audiunt, quæque absurditatem primo aspectu etiam rudibus ostendunt. Exemplo sunt Calviniani qui vt facile auctoritate Lutheranos attererent, nomen Lutheri sæpe cum veneratione vsurpabant, eos autem Lutheranos quos contra agebant omnes Flaccianos appellabant, Flacci vero inter Lutheranos secta præcipue erat stoliditatis & amentie. Sic Pareus, qui omnes Lutheranos vnam habere ceruicem exoptat, contra Vbiq̃uitarios violentos veritatis hostes agere se profitetur. Vltraiectes cum rigidum Calvinismum extirpare Synodo sua conarentur, quod caput eius erat impietatis edicto vetuerunt; *cauerent omnes ne ea docerent, ex quibus Deus auctor peccati haberi posset.* Magistratus ergo orthodoxus cum postliminio reducere pietatem pristinam vult, sententiarum manifestam flagitia, in quibus maior est etiam impudentium verecundia primum carpenda curabit, multa enim tegunt, multa verbis adumbrant, quibus si rem spectes nulla est venia, hæc protrahenda sunt in lucem, vt odio digno profligantur. Sic enim auctoritas detrahetur falsis doctoribus, manifesto in crimine deprehensis. Tales enim superstitiones ostendisse, confutasse est.

Cum dissensunt scilicet, eas que vera docent aliqua probare.

§. 9. Sexta ratio reducende pietatis, & abolendi erroris est. In rem suam vertere lites errantium. Quis enim non facile Puritanos in Anglia redigat in ordinem, si Episcoporum approbationem ab illis extorqueat, aut eisdem Puritanos ex Belgio, si mitioribus in controuersia feruente adhareat? Varietas enim credendi facit eos, qui certi sibi videbantur, ancipites, ita cum ad vnam partem disceptantium consensus principis accedit; alteram facile euertit, & integram obnoxiam efficit. Exemplum magnum est Apostolus, qui in consilio quod ex diuersis sectis constabat, vnius sententiam veram approbando calculi absolutionis meruit. Effecitque, vt sua dissensione impediti contra veritatem conspirare non possent. Hoc principi Orthodoxo præcipue suaserim, nam haud minus commode errantium dissidiis, quam recte credentium concordia ad extirpandos errores vtiatur. Quandoquidem etiam in preliis imperatores non modo rei militaris peritia, & robur, sed crebro etiam hostium incuria, vel lapsus, reigerendæ optatissimas occasiones obtulerunt. Modo in specula sit, vt momenta videat, & morbis non modo conuenientem, sed opportunam etiam faciat medicinam. Diæta multos curat, olim cum Rigidus Calvinismus tentaretur à Lutheranis in ipso actu patoxyimi malum exasperatum est, multumque damni attulit subdita coercitio; nunc sponte de rigore durissimam partem Arminiani remiserunt, & Calvinianos impios iudicant, atque in ipsa Academia persequuntur, in aliis oppidis exulare cogunt, plura & atrociora ausuri, ni partis aduersæ vires pertimescerent. Profecto si Mauritijs solius generosa vis pro mollibus staret, Contraremonstrantium rigor emollescere, aut frangeretur.

Cæcus claudesim impediatur.

§. 10. Septima ratio est, si coitiones clandestinæ, publicæque prohibeantur; ita Arcadius Gainæ templum pro Ariana perfidia denegauit; sic Leo & Anthemius imperatores Paganis interdixerunt ne ad impia sacra conuenirent. c. 11. Nemo ea, que sepius Pagane superstitionis hominibus interdicta sunt, audeat percontare, sciens, quod crimen publicum committit, qui hac ausus fuerit perpetrare. In tantum autem huiusmodi facinora volumus esse rescanda, vt etiam si in alieno predio, vel domo aliquid tale perpetraretur, scientibus videlicet Dominis prædium quidem vel domus sanctissimis iuribus æuarii addicuntur: Domini vero pro hoc solo, quod scientes consenserint, sua loca talibus contaminari sceleribus, siquidem dignitate vel militia quadam decorantur, amissione militia vel dignitatis, nec non rerum suarum proscriptione plectuntur: priuata vero conditionis vel plebei constituti: post cruciatus corporis, operibus metallorum,

aut perpetuo deputabuntur exilio. Et ante hunc Valent. & Marcianus. Nemo venerandi adorandique animo delubra, quæ olim iam clausa sunt, referat. Absit à seculo nostro infandis execrandisque simulacris honorem pristinum reddi, redimiri sertis templorum impios hostes, profanos aris arcendis ignes, adoleri in iisdem thura, victimas cadi, pateris vina libari, & religionis loco existimari sacrilegium.

Ipsa loca huiusmodi in vsum trahantur.

§. 11. Octaua ratio est, seueritate legum, & pœnis contumaces ad officium adducere. Religionum violatarum aliubi, atque aliubi diuersa pœna est, sed vbiq̃ue aliqua. Merito ac iure: Nam quod in diuinam religionem committitur, in omnium fertur iniuriam, quod omnibus nocet, Republicæ periculo nocet, ideoque à Republica repelli debet. Quando autem periculose ista docentur, apud eos, quos conscientia quietos esse non sinit, malo toto de eo genere magnum Ecclesiæ doctorem citare ac proponere. Primo eo modo multos esse correctos docet, Ep. 50. Hoc enim contrigit Donatistas, quod accusatoribus S. Danielis. Sicut enim in illos leones, sic in istos conuersæ sunt leges, quibus innocentem opprimere voluerunt, nisi quod propter misericordiam Christi, magis pro eis sunt leges istæ, quæ illis videntur aduersæ: quoniam multi per illas correcti sunt, & quod tunc corriguntur, & se esse correctos, atque ab illa furiosa perniciæ liberatos gratias agunt. Et qui oderant, diligunt, molestasque sibi fuisse saluberrimas leges, quantum in insania detestabantur, tantum recepta sanitate gratulantur, & in residuos cum quibus fuerant perituri, iam simili dilectione nobiscum, vt pariter instemus ne illi pereant, excitantur. Molestus est enim & medicus furenti phrenetico, & pater indisciplinato filio, ille ligando, iste cadendo, sed ambo diligendo. Si autem illos negligant, & perire permittant, ista potius mansuetudo falsa crudelis est. Si enim equus & mulus, quibus non est intellectus, moribus & calcibus resistunt hominibus, à quibus eorum curanda vulnera contrectantur, & cum inter dentes eorum & calces sepe homines periclitentur, & aliquando vexentur, non tamen eos deserunt, donec per dolores & molestias medicinales reuocent ad salutem: quanto magis homo ab homine, & frater à fratre, ne in eternum pereat, non est deserendus, qui correctus intelligere potest quantum sibi præstatur beneficium, quando se persecutionem perperi querebatur.

Seueritate legum errores coercendi sunt.

Medicina molestia sanatis grata est.

Caritas bene facit etiam multo.

Verum hic lex illa valeat, vt coerceat diligendo, non saeuendo, castiget vt corrigat, non vlciscatur, vt euertat.

Deinde pergit: Cur ergo non cogeret Ecclesiæ perditos filios vt redirent, si perditis filijs coegerunt alios vt perirent? Quænam etiam illos quos non coegerunt, sed tantummodo seduxerunt, si per terribiles, sed salubres leges in eius gremio reuocentur, blandius præ mater amplectitur, & de illis multo amplius, quæ de his quos nunquam perdidit, gratulatur. An non pertinet ad diligentiam pastorem, etiam illas oues quæ non violenter creptæ, sed blande leniterque seductæ, à grege aberrauerint, & ab alienis coeperint possideri, inuentas ad oisile Dominicum, si resistere voluerint, flagellorum terroribus, vel etiam doloribus reuocare?

Si ad hæresin cogunt mali, cur non ad veritatem cogant boni.

§. 12. Hæc Augustinus, qui tamen alias in ea sententia fuit, non esse petendum ab imperatoribus, vt hæresin Donatistarum iuberent omnino non esse. Sed postea mutauit; nam mentibus prauis, frigidis, duris necessariam putabat medicinalem molestiam. Hinc, inquit, ergo factum est, vt imperator religiosus & pius perlatis in notitiam suam talibus causis, mallet pijsimis legibus illius impietatis errorem omnino corrigere, & eos qui contra Christum Christi signa portarent ad vnitatem Catholicam terrendo & coerendo redigere, quam saeuendi tantum modo auferre licentiam, & errandi ac pereundi relinquere. Tam vero cum ipsa leges venissent in Africam, præcipue illi qui querebant occasionem, aut seueritatem furentium metuebant, aut suos vecundabantur offendere, ad Ecclesiam continuo transierunt, multi etiam qui sola illic à parentibus tradita consuetudine tenebantur, qualem vero causam ipsa hæresis haberet, nunquam antea cogitauerant, nunquam querere & considerare volue-

Augustinus de pena hæreticorum sententiam mutauit.

Seueritas timidos rotat, duobus reuocat.

Multi cupi-
unt videri
cogi.

rant, mox vbi caperunt aduertere, & nihil in ea dignum inuenire propter quod tanta damna paterentur, sine vlla difficultate Catholici facti sunt. Docuit enim eos sollicitudo, quos negligentes securitas fecerat. Istorum autem omnium precedentium auctoritatem & persuasionem secuti sunt multi, qui minus idonei erant per seipsum intelligere: quid distaret inter Donatistarum errorem, & Catholicam veritatem: ita cum magna agmina populorum vera mater in sinum gaudens recipere, remanserunt turbae durae, & in illa peste infelici animo fixae sistentes. Ex his quoque plurimi simulando communicauerunt, alij paucitate latuerunt. Sed illi qui simulabant paulatim assuescendo, & predicationem veritatis audiendo, maxime post collationem & disputationem, qua inter nos, & Episcopos eorum apud Carthaginem fuit, ex magna parte correcti sunt. In quibusdam vero locis vbi pertinacior & impacacior praevaluit multitudo, cui resistere non poterant pauciores, quorum erat melior de communione sententia, aut turba auctoritatis paucorum potentiorum subdita in malam partem obtemperarunt, aliquanto diutius laboratum est.

Flagellis
perfidia ca-
stigatur.

Idem contra literas Petilianae. Petilianus dixit: Quod si cogi per legem aliquem vel ad bona licuisset, vos ipsi miseris à nobis ad fidem purissimam cogi debuistis. Sed absit, absit à nostra conscientia, vt ad nostram fidem aliquem compellamus. AVG. respondit: Ad fidem quidem nullus est cogendus iniustus, sed per seueritatem, imo & per misericordiam Dei tribulationum flagellis solet perfidia castigari. Nunquid quia mores optimi libertate voluntatis eliguntur, ideo mores pessimi non legis integritate puniuntur? Sed tamen male viuendi vltima disciplina praepostera est, nisi cum praecedens bene viuendi doctrina contemnitur. Si qua igitur aduersus vos leges constituta sunt, non eis benefacere cogimur, sed malefacere prohibemur. Nam benefacere nemo potest nisi elegerit, nisi amauerit, quod est in libera voluntate: timor autem poenarum & si nondum habet delectationem bona conscientiae, saltem intra claustra cogitationis coeret malam cupiditatem. Qui tamen aduersas leges constituerunt quibus vestra comprimatur audacia, nonne hi de quibus dicit Apostolus. Quia non sine causa gladium portant, ministrium Dei sunt, vindices in iram ei qui male agit?

Bona face-
re lex regu
praecipit, &
bene facere,
sed nemo
bonum be-
nefacit, si
coactus fa-
cit.

§. 13. Quid igitur in omnes iure, & lege aget princeps, & ad idem cogit? Non in omnes, sed tamen pro omnibus aget. Si pauci sunt, si sine motu fieri potest iubet non esse haereticos, magos, idololatrias? sed sensum vigor legum exeratur, nisi vbi contagionis periculum est. Qui perniciosi sunt remoueantur, caeteram turbam principis auctoritas ducet. Multos verecundia, multos timor retinet, plerisque vero vana securitas quasi melius aliquid non appareat, quod sequantur. Intra paucos annos in Francia supra centum millia ad veritatem conuersi sunt, in Germania plures. Nullus principum Germaniae qui ad Catholicos adducere suos conatus est, vim expertus est legibus suis contrariam. Belgae duntaxat rebellauerunt, sed nec erat sola causa religio, nec praetexebatur, priuilegia, & libertas obtendebar, & iniustum semper populis cultis exteræ nationis imperium, decimarum exactio populum ad seditionem concitauit.

Germani in
varias reli-
giones prin-
cipum ar-
bitrio ducti.

§. 14. Manet tamen politicorum aliter sentientiū decretum. Non esse cogendos, nam sic & impii manent, & simulationem adiungunt impietati, geruntque scelus. Sic purpurei cultores, non Dei effeceris. Sed errant illi, & Reipublicæ paci, non tantum religioni obfistunt. Primo enim ne mala faciant, ne sacrificiis idololatricis demonem colant, ne templa vastent, sacra irideant, Deum sceleribus suis inscribant, veritatem oppugnent, salutari lege imperatur, quamvis enim iniusti parent, melius est tamen coactos sola mente, quam mente simul & opere in flagitia ferri. Quemadmodum etiam secularium legum formido multis animo iam & voluntate reos, ab audendo, & potiendo deterret.

§. 15. Nec à malis tantum abduci, sed in virtutis

etiam scholam, sacrariumque inducere lex affolet. Honesta enim & pia iubet, prohibetque contraria. Pia inquam iubet, & pie facere, non simulare, hypocrisis suae quisque nequitiae imputet. Honorare magistratum contumaces etiam iubentur, quia recte praecipitur, nec ideo honesta imperare lex non debet, quia honesta facta simulator animus vitiat, sed monere vt sponte, quod officium requirit, efficiant. Plerumque tamen cum ad honesta impelluntur sensim ea etiam honeste peragunt, & animos ad virtutem applicant, cum manus operi ad mouere necesse est: Quod si non nullorum durities resistit, consuetudine tamē emollitur, atas vero tenera, nondum imbuta malis recens impietate imbuitur, in fenestram boni odoris suauitatis deductura; memini sane pueros multis parentibus erroris deponendi fuisse auctores, qui cum adolebant, & posita praetexta tribum aut curiam ingreditur, optimos ciues Reipublicae se praestant. Quod nunc multa millia in Germania praesertim Bauaria, Stiria, Carinthia, Belgia facere videmus. Itaque & reformatio quae proelectos non adiuuat, aetatem puerilem tamen Catholicam exhibet.

Lex sensim
virtutem
inducit.

§. 16. Nona ratio est, atque inter omnes pene efficacissima, vt Reipublicae praefides vitae integritate, morumque puritatem colant. Initio dixi de moribus omnium; nunc peculiariter moneo reformationem tardam, difficilemque fore, nisi Praelati, doctoresque insigni non modo innocentia, sed fama etiam innocentiae toti Reipublicae prae luceant. Cum enim adeo maligna res sit, & calumniola superstitio, vt de sanctissimorum virtute, atque existimatione detrahat, inculpatissimos etiam Athanasios fictis criminibus per ora hominum traducat, emptis testium periuriis ad tribunalia trahat, quasi in alieno crimine sit caussa sit, cur haereticos non deferantur, quis dubitet quādo publica sunt sacerdotum scelera, magno detrimento religionis ea tolerari: Clericorum, Clericorum, inquam Clericorum, sed malorum vita turpis haereticos fecit; auxit, conseruat. Frequenter cum haereticis, aut cum illis qui credunt haereticis in disputationem veni, post argumenta quae minimo labore soluuntur, & retorquentur, in accusationem Clericorum vertuntur, eaque proferunt, quae nec negari, nec defendi possunt. Quid igitur hac in re faciat Respublica? Primo ad laborabit, vt Episcopi & prelati casti, liberales, sobrii, fortes, relatores legis diuinæ eligantur, qui mores reformant, ipsi quicquid possunt principes potestatis adiungant, nec difficile remedium; ebriosus, aut concubiniarius est Canonicus; aut Parochus accusator opponatur, eius dignitatis & praebendae candidatus accedat alius, conuictus deponatur, & Episcopatum eius accipiat alter. Si inter se dissimulent prelati, nec corrigant suorum vitia, liberam reformandi potestatem regibus, & principibus Christi Vicariis concedat, quod nuper magno prouincia bono serenissimo cuidam principi commisit. Verum quia ea de re lib. 2. c. 9. de pace Germaniae satis egi, & hic locus requirit eadem, malo illa huc transferre, quam aliis verbis hic recensere.

Optimare
ligionis re-
formatio
bona vita
praesulum.

Clericorum
vita haer-
eticos fecit.

Facilis cor-
rectio cleri.

Qui cum
scandalo
tenent be-
neficia, pri-
uentur.

§. 17. Primo loco, vt rem summe necessariam, sine qua pax nulla vnquam constituetur, constituta non perdurabit, Ecclesiastica disciplina, vbi ea elanguit, restitutionem, vbi riget, conseruationem pono, haereseon, & persecutionum veterum, & recentium fere causa fuit Christiani Cleri, & populi dissolutio. Antiquum Ecclesiae vulnus, sed quod nimium renouatur, vt nunquam in toto orbe inueterascit, nunquam perfecte sanabitur. Dominus, inquit S. Cyprianus probavi familiam suam voluit, cum scilicet persecutione permisit; (loquitur vero de ea, quae sub Decio fuit, in Ecclesia quam 38. annorum pax in Africa praecessit.) Et quia tradita mores, nobis diuinitus disciplinam pax longa corripuerat, iacentem fidem,

Tempore S.
Cypriani
corrupti
multorum
in Ecclesia
mores.

Ipsos sacer-
dotes vitia
corripue-
rant.

Disciplina
religionis
conserua-
trix.

Laici causa
sunt vitiōrū
cleri, quia
sic liberos
educant.

fidem, & pene dixerim dormientem censura caelestis erexit; cumque nos peccatis nostris pati amplius mereremur, clementissimus Dominus sic cuncta moderatus est, vt hoc omne quod gestum est, exploratio potius, quam persecutio videretur. Studebant augendo patrimonio singuli, & obliui quid credentes, aut sub Apostolis ante fecissent, aut semper facere deberent, insatiabili cupiditatis ardore ampliandis facultatibus inhiabant. Non in sacerdotibus religio deuota, non in ministris fides integra, non in operibus misericordia, non in moribus disciplina. Corrupta barba in viris, in feminis forma fucata. Adulterati post Dei manus oculi, capilli mendacio colorati. Ad decipiendā corda simpliciū, callide fraudes, circumuēdiis fratribus subdola voluntates. Lungere cū infidelibus vincula matrimonii, prostituere gentilibus membra Christi. Non iurare tantum temere, sed adhuc etiam perurare, prepositos superbo tumore contemnere, venenato sibi ore maledicere, odiis pertinacibus iniicem sibi discidere. Episcopi plurimi, quos & hortamento esse oportet ceteris, & exemplo, diuina procuracione contempta, procuratores rerum secularum fieri, derelicta cathedra plebe deserta, per alienas prouincias aberrantes, negociacionis quæstusosa mundinas aucupari. Esurientibus in Ecclesia fratribus non subuenire, habere argentum largiter velle, fundos insidiosis fraudibus rapere, vñs multiplicantiū senu augere. Hæc S. Martyr tractatu de lapsis, ætate Martyrum. Nostis malis grauioribus causæ fuerunt, maior disciplina iactura, grandior vitiōrum dominatio, quæ tandem in rebellionem achæresim desierunt. Nec mirum: sine disciplina cura non modo pax religionis teneri non potest, sed ne religio quidem ipsa. Disciplina custos spei, retinaculum fidei, dux itineris salutaris, fomes ac nutrimentum bone indolis, magistra virtutis, facit in Christo manere semper, ac iugiter Deo viuere, ad promissa caelestia, & diuina premia peruenire. Cyprianus de disciplina & habit. virg. Nihil hoc tempore plerique magis obstat, quo minus ad veterem religionem redeant, quam quorundam in ea male viuētiū exēpla. Vulgus enim de vita doctrinam æstimat, quem mancipatum diuitiis, ardentem libidinibus, fastu turgentem conspexerit, ab eo doctrinam largitatis, pudicitia, modestia, se discere recte posse non credit. Miraris non conuerti errantes? miraris sine fructu te laborare? de vita tua dubitant, quia in animo latet, vitia tua sunt in propatulo, plus illa valent ad odium, quam incerta fides ad dilectionem. Cibus verbi Dei promittis esurientibus. Sed manu impura, ac purulenta dum porrigis, suspectum reddit & facis inimicos blasphemare nomen Domini. Est vero peccatum tuum grande nimis coram Domino quia retrahis homines à sacrificio Domini, non à sacrificio arietum & vitulorum, sed à sacrificio orationum, fidei, pietatis. Auertuntur à Deo, cuius ministrum vident tot vitiis inquinatum. Nulla re magis crescunt hæreses, quam clericorum vitiis, laicorum peccatis, qui vitiis suis prolem ita inficiunt, vt pietati nunquam assuescat; testantur id ipsi hæretici, qui scripturis, & rationibus conuicti, in accusationem curiæ Romanæ, totiusque status Ecclesiastici vertuntur, quibus alio loco respōdebo, neque enim magis excusabiles illi sunt, quam filii Israel, qui sceleribus Ophni, & Phinees retracti à sacrificio Domini colebant Baalim, & Astaroth. Nunc illos monco, qui cum de Ecclesia viuāt, de Christi patrimonio incrassati sint, de stipendio ducis nostri larga donatiua accipiant, sua ignauia, inscitia, ebrietate, turpitudine, castra sua hostibus produnt, de animarum pereuntium exitio nihil solliciti, pacem Ecclesiæ in opulencia, & quiete prebendarum collocantes. O Deus bone, si expedit ei, qui scandalizauerit vnum de pusillis istis, qui in te credūt, vt mola asinaria suspendatur ex collo eius, & demergatur in profundum maris, qui montes poterunt sufficere aut taxa tot ceruicibus alliganda? toties mergendis illis qui nō modo pusillos, sed mundum vniuersum scandalizant; magnos, & paruos, pu-

illos qui in te credunt, magnos vt credere desinant, incredulos ne ad fidem veniant. Omnibus Christianis dictum est. Sitis sine querela, & simplices filii Dei, si ne reprehensione in medio nationis praua, & peruersa, inter quos lucetis, sicut luminaria in mundo: verbum vita continetes ad gloriam meam in die Christi. Philip. 2.15. Episcopis vero & praelatis dicitur. Exemplum esto fidelium in verbo, & in conuersatione, in caritate, in fide, in castitate. 1. Tim. 4.12. Et. In omnibus prabe te ipsum exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in grauitate, verbum sanum, irreprehensibile: Tit. 2.7. Et quare? causam addit: vt is qui ex aduerso est, vereatur nihil habens malum dicere de nobis. Non verbo solo, sed exemplo vel maxime Apostoli orbem conuerterunt, exemplis iterum ad infidelitatem itur, dum enim conscientiam abnegant, fidei naufragium faciunt. Quia enim in conspectu populi male viuunt, quantum in ipsis est, eos à quibus cognoscuntur, occidunt. Omnis, qui male viuunt in conspectu eorum quibus prepositus est, quantum in ipso est, occidit.

Quid igitur? an illis in partibus vbi Ecclesiæ disciplina negligitur perpetuum bellum prædicat? Aut bellum, aut seruitutem, aut interitum. Si enim mores emendentur, abusus tollantur, scandala remoueantur, perbreue bellum victoria excipiet solida, si peccatis Deus amplius irritabitur, errantes, in hæresi firmabuntur, hæsitantes, & dubii plane auertentur, excutiet licentiam ac lasciuiam, vt multis iam locis fecit, Deus. Si Episcopi ac praelati impares sunt quorundam vitiis, fortiores Deus Zelotes mittet vltorem, quo impium simul tollet, & impietatem eius. Sic Asiam, Ægyptum, Græciam Turcæ occuparunt, dum nec Clerus parer Episcopis, & Episcopi à summo pastore defecerunt, dum mores barbarorum nequitiam superabant. Ita fere comparatum videmus, vt cum ad summum vitia ascenderint, omnia pariter ruant, ad summum autem ascendisse credenda sunt, si publica lege, vel consuetudine, & approbatione committuntur, si vim omnem vigoremque legum, si auctoritatem Magistratus elidant. Enonitur quod sanari non potest. Peribit in Europa religio, nisi sanctitati religionis morum integritas consentanea sit. Quid igitur reformandum censet? dicit mihi quispiam reformationis & metuens, & indigus. Generatim quicquid deformatum est, quicquid etsi deforme non est, ob circumstantias tamen causa est alicuius in Ecclesia deformitatis.

CAPVT XIX.

Alia minora pro reducenda vera religione adiumenta.

§.1. **P**lutima sunt pro temporū, locorumque varietate, quæ prudentia, & pietatis ingeniosus amor suggerit, quæ pereuntibus adhiberi possunt, vt saluetur. Sine admiratione disciplinarū mathematicarum capiuntur lapones, moralium rerū prudenti expositione gaudent, Indorū plurimi beneficentia, Americani carimonis & musica, omnia igitur tentanda sunt, pro salute hominum, cum omnia peruigil ille Draco ad eorum exitum molietur. Misera est enim Respublica, si magna quidem turba exundat, sed pereuntium.

§.2. **P**rimo loco musicam piam ac grauem colloco, quæ non sola modulatione & harmonia aures mulceat, sed multo magis verborū, & sententiarum luce mentē instruat, sanctitate voluntatē afficiat. Veritas suauitate illa facillime discitur, & retinetur. Exemplo falsa docentium, & hæresiarcharum id claret. Paulus Samofatenus hymnos Ecclesiasticos in fæda, adulatoriaque carmina mutauit, Ariani quoque & Pelagiani hoc errorum auxilio fidem, disciplināque perdidērunt; quorundam vero eo vsque est progressa audacia,

Praelati exemplum in subditos manant.

Si praelati emendare possunt impares vitiis, Turcæ tollet.

Omnia pro veritate tentanda principii.

Musica virtutem suauiter docet.

dacia, ut Sordidicos etiam cantus in Ecclesiam inducerent. Nec aliter nostra tempora sectarum multitudine, & fœditate infamata sunt, quam cantionibus suauimodulamine hæresim insinuantibus, & veritatibus irrisorem sonantibus. Sic hymni Lutherici, sic Bezani animas plures, quæ scripta & declamationes occiderunt. Quid nunc igitur hoc ad medicinam vsurper princeps orthodoxus, quod ad perniciem impiores excogitarunt? Mouerunt illa olim Augustinū, lib. 10. cap. 33. confels. *Quantum fleui in hymnis, & canticis tuis, suauiter sonantis Ecclesie tue vocibus commotus acriter, vocet tua influebant auribus meis, & eliquabatur veritas tua in cor meum, & ex ea astuabat affectus pietatis, & currebant mihi lacryma, & bene mihi erat cum eis.* Et postea. Ita fluctuo inter periculum voluptatis, & experimentum salubritatis, magisque adducor, non quidem irretractabilem sententiam proferens canendi consuetudinem approbare in Ecclesia, ut per oblectamenta aurium infirmior animus in affectum pietatis assurgat.

Musica cur
ra legisla-
toribus fuit.

Aristoteles libris suis de Republica conscriptis de musica multa præscribit, quæ superuacua, aut etiam grauitati materie parum consentanea nonnulli iudicarunt. Sed reuera ita sensit & Plato; & Reipublice suæ pater, peritusque gubernandi artifex Tullius l. 2. de legib. *Assentior enim, inquit, Platoni, nihil tamen in animos teneros atque molles influere, quam varios canendi sonos; quorum vix dici potest, quanta sit vis in vitæque partem. Nam & incitat languentes, & languem facit excitatos, & tum remittit animos, tum contrahit.* Ciuitatumque hoc multarum in Græcia interfuit, antiquum vobis seruare modum, quorū mores lapsi in molliem, pariter sunt immutati cum cætibus, aut hac dulcedine, corruptelaque deprauati, ut quidam putat: aut cum seueritas eorum ob alia vitia concidisset, tum fuit in auribus, animisque mutatis, etiam huic mutationi locus. Quamobrem ille quidem sapientissimus Græciæ vir, longeque doctissimus valde hanc labem veretur; negat enim mutari posse musicas leges, sine mutatione legum publicarum. Docuit hoc Germania, Galliaque; nam pendebat in ancipiti animis, noua musica pro vetere illa suauiter seuerâ, & virtutis administra, licentior, interuenit, & illecebrofâ dulcedine hæreses illitas incautis animis propinauit, nunc igitur prudentis medici officium est, veritatem & sanctitatem maiore cōcentuum suauitate condire, ne mentibus in mollitiē prolapsis asperæ incidant, ac repudientur. Quam ob causam ad instar Dauidis, Asaph, & Idithum multi viri doctissimi Psalmos, hymnosque modis musicis ornauerunt, plerique etiam Episcopi sacros cantus in Ecclesias vernacula lingua induxerunt.

Combinatio-
rum habenda
ratio.

§. 3. Dulce est hoc, sed tamen salutare remedium, asperius quod sequitur, nec iniquum tamen, nec arduum, ut ante matrimoniorum publicas denunciations, & contractus tam sponsus, quam sponsa fidei rationem reddere cogantur. Parit res illa non pauca commoda; nam primo institui, & erudiri ad veritatem per hanc occasionem possunt. Deinde cura quedam religionis cunctis iniicitur, atque ea ratione dum promittunt se in Ecclesia futuros, fidemque vetustam amplexuros, veritati paulatim obligantur & amant. Suis etiam artibus petendi sunt hæretici, cum enim aliquando audirem adolescentes Lutheranos contra Caluinianos dira iactantes, quorum tamen

princeps pulso Luthero Zvinglium recipi iubebat, miratus sum eos nodum in nasam illam pertractos; cumque rogarem, quomodo feruente reformatione ipsis Lutheranismus relinqueretur? Responderunt; Nunc quidem adolefcentiæ se libertate gaudere, nec admodum furentis ministri curare minas, fore tempus cum iugum subeundum videant, ubi enim ad nuptias adspirare inceperint, cedendum esse violentiæ consistoriali; & cum vxore accipiendum esse pudendæ obscenitatis concubinum, nempe Calvinismum. Tami dura est conditio inter hæreticos ducentium nubentiumque, quibus nota lues & pestis in genialem thalamum duenda est: quomodo igitur se Deo princeps orthodoxus excusabit, si non maiorem ipse salutis rationem ducat, & lege lata edicat, ut cum sacramenti sanctitate, cum indiuiduo coniugii nexu, veritatem religionis sinceræ ac castæ coniungant, præsertim cum in sola fide orthodoxa nuptiale fœdus sine labe culpæ contrahatur.

§. 4. Connexa matrimonio sunt etiam alia, ut nempe ad lauacrum regenerationis non nisi Catholico ritu accedatur, nemo patrinorum iure gaudeat, nisi cuius explorata sit in fide sinceritas, nemo honorem sepulture Ecclesiasticæ consequatur, nisi cum iis sacramenta Ecclesiæ participarit.

§. 5. Quod si sensum & arte pia reducendæ sunt in viam animæ errantium, nec dimitti possunt peruerforum dogmatum propagatores, in hoc incumbat magistratus orthodoxus, ut sibi eorū institutio, præsentatio, confirmatio, examen committatur. Sic enim nocentissimum quemque arcebunt, discordes, & rerum controuersiarum incuriosos, rebus domesticis, aut etiam principi deditos Synagogis illis præficiet, & feruorem hæreses restinguet, nec indoctos amouebit, sic enim error contemnetur, & cum imperiti sæpe errare soleant, constantia demetur.

§. 6. Dissensiones errantium doctorum alet, efficietque ut sæpe colloquantur, seque mutuo arguant; ita enim cum omnes intelligent certi nihil apud eos inueniri, facile veritati manus dabunt. Est etiam illa discordia utilis ad cognoscendos hominum nequissimorum mores; si enim quispiam Lutheranorum libros eristicos contra Calvinistas, vel illorum contra Lutheranos legere velit, non hominum in homines inuectiuas esse, sed demonum contra demones furores, & rugitus sibi persuadebit, ex hisce principi iusta causa mutationis offerretur; & in originem tantorum malorum inquirendi, si enim vera repererit, fontes; si falsa calumniatores puniet. Errorum enim veritas in publicum producet.

Bella hæreticorum
pax Ecclesiæ.

§. 7. Multa alia sunt, quæ principi prudens caritas, & cura proximi sponte dictabit. Omnia illa quæ amorem, venerationemque Magistratui conciliant, etiam eo proficiunt, ut principis sententiam in religione facile amplectantur, atque eiusmodi sunt, Tributorum & onerum remissio, prompta cum incendiis aut ruinis deformata est aliqua pars ditionis auxilia, annonæ procuratio. His enim efficitur, ut quicquid Magistratui aduersum putant, oderint. His si cum diuina gratia, orationibusque feruentibus princeps vtatur, breui omnino tempore hæreses extirpabit, quamuis initio legibus ipsis, & Magistratui potentiores esse videantur.

Clementia
amorem
principi conciliat.

